NIEUWERE LITERATUUR-GESCHIEDENIS

 door

Willem Kloos

III

THE UNIVERSITY OF MICHIGAN
·LIBRARIES·

NIEUWERE
LITERATUUR-GESCHIEDENIS.

NIEUWERE LITERATUUR-GESCHIEDENIS

DOOR

WILLEM KLOOS.

DEEL III.

AMSTERDAM. — S. L. VAN LOOY.
1905.

TYP. FIRMA RUIJGROK & Co., — HAARLEM.

XXIV.

MAETERLINCK.

Over Fransche literatuur te schrijven is een aangename taak. Het is of de zooveel luchtiger geest onzer Gallische naburen ook den kritikus in de vingers vaart en zijn hersenen verlevendigt, als hij, zich afwendend van het daaglijksch gedoe onzer loopende letteren, zich vrijelijk een oogwenk te vermeien waagt in de aangename atmosfeer van de zuidelijke levenskracht. Niet meen ik, dat mij dat voorrecht ten deel zou zijn gevallen, maar toch voel ik iets in mij van een lossere stemming, van een aangename bereidwilligheid, nu ik er toe gekomen ben, iets te zeggen over Maeterlinck.

* * *

Maeterlinck, de mysterieuse fantasmagorist voor den oppervlakkigen beschouwer, maar die de werkelijkheid, positief als het licht des daags, gepakt heeft in haar banale onheimelijkheid en nooit genoeg ontsponnene subtiliteit, voor ieder mensch, die met kouden blik, schoon trillende zenuwen, dat vreemdsoortige en kortstondige visioen, dat men menschenleven noemt, heeft medegeleden, en medebedwongen en medegeordend,

naar den wil zijns Iks. De werkelijkheid van Maeterlinck is de werkelijkheid, zooals zij is, al verplaatst hij haar ook, in de omhulsels zijner mythen, naar een onreëel vlak van uiterlijke décors.

Dit maakt het werk van Maeterlinck dubbel charmant. Wij meenen bij hem te leven in een wereld van droomen, geboren uit de meest sublieme fantasie, waar alles zoo heel anders is benoemd en geregeld, als in de schijnbaar nuchtere en practische wereld, die wij zien om ons heen, en wij vallen uit ons zelf, en ons weten wat werkelijk is. Maar uit dat geheimzinnige andere Zijn, daar... slag op slag, treft het ons toch, die tastbare realiteit van der gefingeerde personen subtiele conversatie en wij zien het vreemde, maar tevens zoo gewone gedoe en gepraat op onzen eigenen levensweg, naakt als wij zelf het zien, gebracht in een omgeving, die met de onze niets te maken heeft.

Vandaar dat het werk van Maeterlinck zoo zeer lijkt op een droom.

Want zijn ook niet de droomen, waar wij 's nachts in leven, zoo'n wonderbare mengeling van grenzenlooze verbeelding en nuchtere werkelijkheid, dat wij, 's morgens ontwakend, ons verwonderen over ons zelf, en zachtjes terugziend ons langzaam vragen, of werkelijk ons dagelijksch ik dat heeft bedacht.

Maeterlinck is mij de dichter van den droom en zijn artiesten-temperament lijkt mij vrouwelijk toe.

* * *

Want zooals vrouwen met haar bewegelijken geest, voortdurend leven, of nog meer juist, er den schijn van weten aan te nemen, alsof men leefde in een heel

andere wereld, dan de nuchtere realiteit, en de man, die haar onderling tegenstrijdige uitingen opvat als iets positiefs, dat hem in kan lichten over de dingen, zooals zij zijn, te gronde gaat niet door haar, maar door zichzelve, wijl hij zijn eigen wetend verstand minder achtte, dan der vrouwen dartel spelen met der dingen werkelijkheid, — zoo leeft ook Maeterlinck's schrijvers-visie in een wereld, die tegelijkertijd ontzettend werkelijk is, en ontzettend fictief.

Dit vrouwelijke van Maeterlinck is de macht, waardoor hij de menschen electriseert en aan zich boeit.

XXV.

H. J. BOEKEN. F. VAN EEDEN.

De geschiedenis der moderne Hollandsche dichtkunst, zooals zij, geboren in de jaren '79 en '80, langzaam zich heeft ontwikkeld in de jaren daaropvolgende, totdat zij, gekomen in het jaar, dat *wij* thans beleven, eene toekomst laat raden, nog in de verte slechts zichtbaar, maar die schoon belooft te zijn, die geschiedenis van de aller-subtielste en onverklaarbaarste uiting van den menschelijken geest, zooals zij zich heeft geopenbaard in het tijdvak, waar wij jongeren ons de dragers van voelen, die geschiedenis, met hare verschillende wendingen en wisselingen in de zestien thans verloopene jaren, is nog niet geschreven, schoon de bouw-stoffen er voor in de ruimte aanwezig zijn.

Laten wij hopen dat het tijdstip niet lang ver blijft, waarop een van het geslacht, dat thans tot zijn rijpheid kwam, zich bereid zal gevoelen het aanwezige materiaal te verzamelen en aan te vullen, om aan levenden en komenden, als in een tooverspiegel, te toonen, wat een der fijnste fractiën van ons Nederlandsche volk, de keurbende der poëten, in de laatste jaren heeft gewild en tot stand gebracht, tot een kroon

voor hun volk, en mocht het zoo wezen, tot een bescheiden insigne op eigen borst.

Wij zullen het thans alleen hebben over twee figuren, waarvan de eene reeds sinds lang een goede bekende, de andere een nog bijna niet genoemde zal zijn. Deze literaire kroniek zal trachten de nieuwverschenen werken van de heeren Frederik van Eeden en H. J. Boeken in te leiden bij het publiek.

* * *

De Heer H. J. Boeken is geen forsche, zelf-bewuste natuur, die, hoe ook de omstandigheden van menschen en dingen om hem, op hem aan mogen dringen en hem trachten te vormen naar hunnen wil, toch zijnen eigenen rechten weg houdt, omdat zijn levenswil, in diens diepste essentie, zelf een omstandigheid is, grooter en machtiger dan de wereld om hem heen. Deze wel aangename, maar hemzelf gevaarlijke trek van zijn karakter weerspiegelt zich in zijn werk, en maakt er de charme van uit. Want dat werk staat niet als een gebouw van rhythmen met statige zalen en zich strekkende kolonnaden omhoog op den vloer, neen, de rhythmische gang er van is als een wijd water, zacht gegolfd door een nauw hoorbare koelte, slechts te vatten door de ooren van zeer fijn-gevoeligen, maar voor die dan ook een genot, om stilletjes te smaken in de eenzaamheid bij avond-licht, of als men geheel afgescheiden van alle aardsch bewegen, des nachts wegdroomt bij de kalme vlam der lamp.

Deze karakter-essens van Boeken's werk zou op zich-zelf slechts een aangenaamheid zijn, als de intellectueele en de verbeeldings-inhoud zijner klare hersenen niet waren gedrenkt en gestaald in het klassieke Grieksch.

Indien men de kalme rust, als van gegoten blokken, van het Homerische epos weet, als men den gespeelden eenvoud, met haar lachjes om den mond en haar kokette kijkjes in den spiegel, der toch te zeer gesmade na-Grieken heeft geproefd, en men dan toevallig Afrodite van Boeken leest, dan is het of men Homerus hoort toen hij nog twintig was, en de na-Grieken als zij ernstige mannen waren.

Toch moet men de oorzaak van dezen indruk niet geheel in den inhoud van Afrodite zoeken. De romantische vorm, de Spenseriaansche strofe, met haar wijdglijdenden voortgang zich verliezende in den even opruischenden en dan zacht-uitluidenden laatsten regel, dat welig-plooiende kleed juist geeft aan de kalme bewegingen van het klassieke gebeur een mystieken schijn, die Boeken's werk voor vele moderne hersenen verstaanbaarder maakt dan de strenge hoogheid der antieke poëmen in hun marmeren rechtheid dat vermag te zijn.

Maar deze karakteristiek van Boeken's werk zou nog zeer onvolledig zijn, als men vergat tot haar voltooiïng te vermelden den wijsgeerigen gedachten-grond, die als een van de fundamenten van het paleis zijner psychiek ligt uitgestrekt, ook onder den vloer van zijn dichterlijken arbeid.

De heer Boeken is, behalve in zijne erotische gedichten, geen lyricus spontaan, bij wien de emotie opkomt klaar en naakt, als een nimf uit de wateren, en zich uitstort in plotselinge natuur-liederen: hij is de man der reflectieve sensatie, die alles beziet met een droomend oog en mijmerende hersenen en ons zóo in zijn werk de werkelijkheid laat zien.

II

Een verheugende gebeurtenis voor de Nederlandsche letteren is van Eeden's nieuwe boek. Schijn en Wezen is de juiste wijzer, wáár-heen hij vooreerst zijnen weg te zoeken heeft. Wij dachten, al bij het lezen van Johannes Viator: Wat is het toch jammer voor de kunst onzer dagen, wat is het ook jammer voor den schrijver dezer bladzijden, die zoo buitengewoon en toch zoo ontstemmend zijn, dat hij niet heeft gewacht, bedaard, geduldig, tot de wereld in zijn ziel zich uit-zichzelf had gevormd tot een beteekenisvol gebouw van rhythmus en melodie, in steê van neer te werpen, zooals hij gedaan heeft, terwijl zijn geest aan het werk was, de onvoldragen vrucht van zijn diepste onbewustheid, in steê van de embryo-mijmeringen voor den dichter alleen, die altijd voorafgaan aan ieder groot werk, te laten rijpen, tot zij werden spontaan tot vaste vormen van reëele plastiek. Johannes Viator had een gedicht moeten zijn, d. w. z. de schrijver had het een gedicht moeten laten worden, terwijl het, zooals het is, alleen een aller-interessantst document is voor hem, die wil doordringen in van Eedens psychiek.

Van Eeden's onbewustheid schijnt dit zelf gevoeld te hebben, want zijn ordenende bewustheid met bedaard geweld dwingende, heeft zij zich zelf omhoog geslagen, in aangename zelfverzaking en met vasten wiekslag, naar de sfeer, waar zij thuis hoort en nu vrij woont, de sfeer van het zuiver gevoelde en zuiver geziene, de sfeer van het vers.

XXVI.

ALBERT VERWEY.

De generatie van Hollandsche dichters en prozaschrijvers, die in 1880 het hoofd begon op te steken, en nu reeds zestien jaren lang met doorzettenden ijver zich baan heeft gebroken, om Holland weêr te doen worden, ook voor de kunst van het geschrevene woord, wat het reeds meermalen geweest is, een land, dat er mag zijn, die jongere generatie, waarvan de toekomst te verwachten is, staat thans in de opkomst harer volledige kracht.

Dezen keer zal ik het hebben over Albert Verwey.

* * *

't Is juist zoo gegaan, als ik had gedacht, en zooals ik het ook, nu zeven jaar geleden, al voorspeld heb. De heer Albert Verwey heeft zich flink omhooggericht uit zijn jeugdige periode van niet-zich-zelf-zijn, zijn allerbinnenste essentie is eindelijk voor den dag gekomen en staat nu in Johan van Oldenbarnevelt ter bezichtiging voor iedereen. De verrukking der epische visioenen en der lyrische woordmuziek, in hem overgevloeid uit een wijdere natuur dan de zijne, en die,

ondanks hare ontleendheid, bijzonder sterk was en heel goed bij hem volgehouden, maar die toen opeens, men weet zelf niet goed hoe, omsloeg in dien wel krachtigen maar irrationeelen drang, om iedereen de baas te zijn en alles op zijn plaats te zetten, een drang, dien men met een zacht woord bedilzucht zou kunnen noemen, die tweedehandsverrukking is gebleken te zijn, wat zij inderdaad was, een schijn:

„En zie een schoone schijn,
Is om u, maar die ook dooft aanstonds uit."

De schrijver had hier zelf den ondergang van zijn geleende Ik gevoeld, en was daarna een tijdlang in de war geraakt; maar zijn Johan van Oldenbarnevelt staat nu daar en leert hem kennen en waardeeren, als iemand met een systematisch geheel van psychologische menschbeschouwing, dat inderdaad vaak met de werkelijke werkelijkheid klopt, en met een gedrongene stoerheid van rhythmisch beweeg in zijn woord, die geheel past bij het krachtdadig menschelijk bedrijf, dat hij zich tot onderwerp koos.

Dat hij zich kóós. Juist, daar hebben we hem. In dat ééne schijnbaar-onbeteekenende, toevallige woord zit de heele Verwey. Het onderwerp heeft zich niet aan hem opgedrongen, onafwendbaar-sterk, uit de geheimzinnige onbewustheid zijner ziel, zoodat hij niet anders kon zien en kon geven dán dat onderwerp, zooals het voor hem stond, dat hij niet anders kón doen, dan opschrijven, liefdevol-aandachtig, wat hem bevolen werd te schrijven, door een macht sterker dan zijn daaglijksch Ik, schoon zij toch uit hem zelf kwam, door die in haar wezen niet te doorgronden macht, die men ten allen tijde inspiratie heeft genoemd, — neen, deze hoogst interessante, wijl als geen andere zelf-

bewuste schrijver, heeft bij zichzelf gezegd met vasten wil: Ik zal een Johan van Oldenbarnevelt maken, en met een grondige kennis van zijn onderwerp, zooals de historische documenten hem die leverden, met een nauwgezetten analyseerlust van wat er in zijn hoofdpersoon en de hem omringenden moet omgegaan zijn, en met een technische vaardigheid, om dan al zijn bevindingen te zetten in het harnas van zijn redeneervermogen en zijn rhythmiek, heeft hij een Johan van Oldenbarnevelt gegeven, waar ieder, die het onderwerp óók kent, goedkeurend over knikken kan, goedkeurend en instemmend, alleen natuurlijk met hier en daar de achtergedachte: Ik zou dit en dat toch anders voorgesteld hebben, of, ik vind dat hij dat of dit niet juist heeft gezien.

Om het met één woord te zeggen, 't is een sterk stuk, dat Albert Verwey met groote gevatheid ten uitvoer heeft gebracht.

Met gevatheid, ja. Want Albert Verwey heeft scherp geluisterd en klaar uit zijn oogen gekeken en de resultaten zijner waarneming heeft hij met wikkend verstand en geoefende schrijfkunst nauwkeurig weergegeven en behoorlijk geördend, zoodat zij in elkaer kwamen te staan tot een conscientieus en sobergedaan geheel van menschelijk gebeur.

Albert Verwey heeft gewild met sterke en preciese hersenen, en wat hij wilde heeft hij tot een daad gemaakt met bedaard-voorzichtige en vaste hand. Als de waarde van een schrijver dus gelegen is in de mate van volkomenheid, waartoe hij heeft weten te bereiken, wat hij zelf wilde en zich ten doel had gesteld,

dan zal de heer Verwey recht hebben op de eer van een groot dramatisch auteur genoemd te worden. Want hiervan kan men zeker zijn, en dit is boven allen twijfel verheven: hij wilde een drama schrijven en hij heeft op een haar af gemaakt, wat hij meende dat een drama was.

Is echter Johan van Oldenbarnevelt een drama?... Neen.

Daar heb je vooral het dramatische keerpunt van het geheele stuk, waar alles op aankomt, de inhechtenisneming van Oldenbarnevelt. Is die gemotiveerd, is duidelijk gemaakt dat Maurits niet anders kón doen, dat hij het móest doen, den Advokaat op dat oogenblik gevangen zetten? Als een onverhoedsche verrassing komt plotseling die daad van Maurits, die zelf bijna heelemaal achter de schermen blijft. Als men gehoord had, zooals men nú van de gevangenneming hoort, dat Barneveld op eens door den bliksem was getroffen en het gebruik zijner beide beenen en van zijn tong had verloren, dan zou die knoop-doorhakking, niet méér als deze, op een deus ex machina, *wij* zouden zeggen, een coup de théâtre geleken hebben. De gevangenneming is wel een historisch feit, maar de heer Verwey heeft geen gedramatiseerde historie, maar een historisch drama te geven, waar ieder feit dat er plaats vindt, uit den psychologischen toestand der handelende personen wordt gemotiveerd. De schrijver had ons moeten laten zien, dat Maurits, krachtens zijn eigen overwegingen, niet anders kón doen, dan Oldenbarnevelt in den kerker laten brengen.

Zoo het drama geen gebeurde geschiedenis behelsde en men er dus niet op voorbereid was, dat het zóo af zou loopen, zou ieder lezer denken: zoo maakt de

schrijver er zich makkelijk af, zoo kan iedereen een drama schrijven, als men de lui, die in hun tegenwoordige positie in ons drama niet meer te pas komen, maar plotseling op mag laten pakken en in de doos stoppen.

Ook in een historisch drama moet iedere kentering der toestanden gemotiveerd worden uit de gemoederen der handelende personen zelf, en niet bloot ingelascht worden uit de feitelijke historie buitenaf. Dit is een groote vergissing, die de heer Verwey begaan heeft, en al is zijn stuk nu ook een kunstig samenstel van aaneengeschakelde over- en weêr-redeneeringen, een drama is het geenszins.

Ik weet wel, de schrijver zal hier tegenoverstellen, dat hij den lezer geprepareerd heeft op de groote peripetie in zijn stuk, door den advokaat in de voorafgaande scène door den heer v. Berkhout te laten waarschuwen, dat de inhechtenisneming plaats vinden zal. Doch deze ingelaschte waarschuwing heeft geen ander gevolg, dan dat zij voor den oppervlakkigen lezer de fout handig verbergt, zonder haar echter in eenig opzicht te niet te doen.

Zooals ik zeide, Verwey's Johan van Oldenbarnevelt is geen drama, maar een dialogisch karaktertafereel op historischen grondslag.

Als zoodanig bezit het echter uitnemende verdiensten. De spreektoon b.v. is de natuurlijkheid zelf met genoeg verheffing, waar het pas geeft, en het geheele werk is met veel bekwaamheid in elkander gezet. Albert Verwey verlieze dus vooral den moed niet: dit is zijn tweede poging, en als zoodanig zeer verdienstelijk en ik ben overtuigd, dat het een derden keer nog beter zal gaan.

XXVII.

EDW. KOSTER. HENRIETTE ROLAND HOLST.

I.

Over dezen bundel des heeren Koster te schrijven, is dáárom zoo moeilijk, omdat dit werk wel niet goed, maar ook niet slecht is te noemen, omdat de Heer Koster wel niet is een dichter, die u aangrijpt en vasthoudt en tot emotie dwingt, maar toch ook volstrekt niet een rederijker, die met de woorden speelt en maar wat gerijm opschrijft, dat zich uiterlijk als een vers voordoet. De heer Koster is een ernstig werker, met heel weinig natuurlijken aanleg, wel is waar, maar die door zijn vasthoudendheid en bedaarde wilskracht, steeds geduldig bestudeerende de natuur, langzaampjes aan, door de jaren heen, zich heeft opgewerkt tot een vervaardiger van respectabele rhythmische proeven, hij is een degelijk willer, een nauwgezet waarnemer, een conscientieus aspirant-artiest. Hij heeft maar zoo door te gaan, stevigjes aan, vertrouwend op zijn innerlijke Zelf, dat hem drijft, wie weet wat er dan op een goeden dag nog bij hem uit kan komen!

Hier zou ik hem slechts twee raadgevingen willen

doen, die hem van dienst kunnen zijn bij zijn verder even ernstig en eerlijk streven. Hij leze en trachte hoe langer hoe meer te leeren voelen het werk van den Heer J. Winkler Prins. Ook deze, nu gelukkig wat meer erkende, schrijver heeft de natuur in zijn woorden gebeeld, zooals hij, artiest bij eigen gratie, haar aanschouwde, en, door met aandacht en liefde in zijn werk door te dringen, zal de heer Koster, beter dan uit de abstracties der kritiek, leeren begrijpen, dat er aan zijn eigen werk iets ontbreekt.

De Heer Koster toch heeft vaardigheid, opmerkingsgave, gevoeligheid, maar het niet te definieeren eenig-noodige voor den dichter, dat men gewoon is poëzie te noemen, en dat veel van het werk des heeren W. Prins tot een onvergetelijke bekoring maakt, mist de heer Koster nog vrijwel.

De tweede raad, dien ik den heer Dr. Koster woû geven, is deze. Hij bezorge ons, met zijn sympathieken ijver en zijn soliede bekwaamheid, eene woordgetrouwe en de fijnheden der dictie nauwlettend weêrgevende vertaling der latere Grieksche en Romeinsche epici, die, behalve aan enkele mannen der philologische wetenschap, aan niemand van tegenwoordig, zelfs bij name, zijn bekend. Hij brenge ons, met studie en toewijding, een Nederlandsche vertolking van Statius, Valerius Flaccus, Lucanus, van Appollonios Rhodios, Nonnos en Quintus Smyrnaeus. Dan zou hij, die ten volle voor zulk een taak is berekend, een werk doen, waardoor hij zichzelf een blijvenden naam, en der Nederlandsche literatuur een onvergankelijk standaardwerk zou verzekeren.

II.

Lang heeft dit boek bij mij op de tafel gelegen,

vóórdat ik er toe komen kon het te bespreken. Want er klinkt een stem uit dit boek, zoo overweldigend bedwongen-sterk, dat zij u oppakt als met krachtigen arm en u omhoog houdt op haar golvende voetmaat, zoodat gij niet anders doen kunt dan luisteren, al slaat dat geluid ook als stormwind op uwe ziel. Men moet inderdaad veel vermogen van zelf-concentratie bezitten, om daar op eens tegenover te gaan staan op zijn eigene plaats, en dan een kalm-wijs gezicht te zetten en te zeggen met een buiging: Mejuffrouw, gij kunt worden de allereerste dichteres van ons land. Andere vrouwen mogen liever neuriën en hooger galmen: uwe stem is als statige orgelmuziek zoo grootsch.

„Nu heeft de morgen voor goed afgedaan
Zijn vrees-aanjagende, stroeve gezicht
En als een hooge grotzaal, die met licht
Blank gemaakt wordt, komt hij feestelijk aan.
En ik sta, rechtlachend zie ik hem gaan
En komen en gedenk, hoe 'k een gewicht
Hem achtte en klaagde dat ik opgericht
Hem niet kon drage' en kromp voor zijn kille aanraking en weende dat ik weder sliep."

Is het u niet, lezer, als ge de rhythmische beweging dezer woorden nagaat, of daar niet langer staat een dame, die u in Hollandsche verzen iets toegevoegd heeft, maar of ge eenzaam toeft onder en tusschen de hooge gewelven eener Gothische kerk, waar het klankvolle orgel al dreunend door ruischt? Maar die statige orgelmuziek is nog slechts de begeleiding en afwisseling tevens van den gewijden dienst vèraf in het koor, voor het altaar, en op het de menigte domineerende gestoelte der priesteres. Dáár en overal klinkt de rede der wijs-

heid, van het geloovende weten, van de liefdevolle opwekking, van de verkondigende kracht. En ieder die daar komt, dat hij vroom-stil luistere, met gedweeë aandacht, want ik zeg u, dat menig dezer woorden een leering kan zijn voor allen, een steun voor velen, om lichter te bewandelen des levens steilen weg.

Zóó is het werk van Henriette van der Schalk. Er rust dan op haar ook een dure verplichting. Deze, dat zij voortga te doen, zooals zij gedaan heeft, bespiedend met onwrikbare, teedere liefde haar eigene Zelf, hoorend met gedweeë en innigvaste geloovigheid naar het majestueuse koraalgezang binnen-in haar, dat niemand anders vóór haar had, en dat aan niemand anders dan aan háar behoort, om zich met hare gedachten en fantasieën meê te laten voeren, waarheen dàt haar gebiedt, en zoo voor haar wonderbaarlijk groot aandeel bij te dragen tot de vervolmaking, tot de uniekmaking onzer Nederlandsche literatuur.

Ja, want éène vrees heb ik slechts, eene, hoop ik, ongegronde, en het hangt slechts van hare eigene, van de inwendige kracht harer diepste onbewustheid af, dat die vrees niet verwerkelijkt zal worden. Die vrees, door enkele der thans verschenen verzen gerechtvaardigd, is deze. Dat Mejuffrouw v. d. Schalk, levende in de gewone wereld, van aan haar inferieure menschen, die haar niet begrijpen, en voor wie hare kunst, om het met één woord te zeggen, eene excentriciteit moet zijn, zelf zal gaan neêrdalen van haar ongeëvenaarde hoogte, en zal gaan spreken in gerhythmeerde volzinnen, waar zij zoo heerlijk in verzen zingen kan. Daarvoor behoede haar eehter, ik blijf het vertrouwensvol hopen, dezelfde innerlijke aandrift, die haar tot het produceeren van zoovele dezer verzen heeft genoopt. En moge de

dichteres mij vergeven deze mijne bangheid en daaruit voortgevloeide waarschuwing. Ik kon niet anders, want is niet „liefde" ook liefde tot zóo grandiose verzen als zij kan maken „de levenswet?" (blz. 25.)

E. B. Koster. Natuurindrukken en stemmingen. Antwerpen.
H. v. d. Schalk. Sonnetten en verzen in terzinen. Amsterdam.

XXVIII.

ARTHUR VAN SCHENDEL.

De moderne, romantische opvatting der middeleeuwen, zooals zij geboren op het einde der vorige eeuw, zich heeft voortgezet en vervolmaakt in de onze, dat lyrische en, als alle lyriek, subjectieve droomgezicht op de naïeve kindsheid van het huidige menschdom begint langzaam aan, in de laatste dertig jaren, te wijken voor het direkte, de werkelijkheid lievende en slechts de werkelijkheid zoekende gezicht op die tijden, toen de menschen nog kinderen waren, het Indo-germaansche ras nog in zijn jeugd. Den grooten Flaubert was het niet gegeven, om de kracht zijner historische visie, die hij zoo heerlijk in Salammbo toonde, ook nog te werpen op de christelijke periode, en de duistere pracht van de alleenheerschappij der Pausen óok te gieten in de metalene volzinnen zijner breedgebouwde epiek. Maar voordat de schoone begoocheling, die men christendom noemt, geheel zal verdwijnen uit de hoofden der denkenden, zal toch ongetwijfeld de ziener opstaan, die, met sterk verstand, maar ontroerd gemoed, weer zal geven voor latere eeuwen in groot-gedachte en juist-geziene creatie's die geweldige religieuse werke-

lijkheid, wier laatste echte overblijfselen door ieder waarachtig ontwikkelde slechts met sympathie en bewondering kunnen worden aanschouwd. Want het christendom moge dan geenszins geweest zijn, zooals Christus zelf het verlangde en predikte, veel schoonheid heeft het gegeven en zeer veel heeft het gedaan voor de verdere ontwikkeling van den nog altijd in zijne diepte onpeilbaren menschelijken geest.

Ja, die ziener zal opstaan, misschien dat wij, van tegenwoordig, het nog beleven. Maar zoolang hij er nog niet is, hebben wij te letten op de teekenen der tijden, en met liefdevolle aandacht te groeten het vele, dat wijst op en als het voorspel is van den Groote die komen zal.

Tot die teekenen nu behoort ook het boekje „Drogon" van den heer A. van Schendel.

* * *

Drogon is het eerste werk van een zeer serieus, schoon nog jeugdig artiest. Zijn geest deinst niet terug voor het scheppen van de meest tragische situaties, maar blijft toch genoeg meester van zich zelf om ze te geven in woorden met die intense soberheid, die het tragische tot kunst verheft. Het boekje is één-en-al-passie, maar diepe passie, die zich niet uit in veelheid van woorden, maar in het geven van het preciese moevement van het juist te gebeurene, van de preciese intonatie van het juist te zeggene.

Het boekje, ofschoon spelende in een tijd, die afgezaagd scheen door het aanhoudende gedeun en het drukke geleuter, dat er telkens van gemaakt werd, laat zich beter lezen dan, en is voor het hedendaagsche

publiek even bevattelijk als de realistische schetsen uit het moderne leven, die men dikwijls, door een verkeerd begrijpen van de naturalistische theorieën, als de eenig mogelijke kunst van tegenwoordig opstelt.

De schrijver heeft maar zoo door te gaan, niets willende geven, dan wat hij zelf voelt dat zóó goed is, als hij op het oogenblik kan maken (hoe ouder hij wordt, hoe meer hij zal leeren zien en begrijpen) en dit boekje, dat op zichzelf reeds een meesterstukje is, zal de eerste afspiegeling blijken te zijn van een oorspronkelijk talent, dat in later tijd waarschijnlijk naast de allerbeste genoemd zal kunnen worden. Hij zorge er slechts voor altijd te blijven, wat hij is: ernstig en echt.

Arthur van Schendel, Drogon. Amsterdam.

XXIX.

ALBERT VERWEY.

I.

De heer Albert Verwey is een merkwaardig mensch. Toen hij voor het eerst bij mij kwam, op raad van den levendigen en levenwekkenden dr. Doorenbos, was hij nog een hoogereburgerscholier, zooals er duizenden zijn. Ik ontving hem en hij begon mij, met een eigenaardigen neusdreun, een eindelooze rhapsodie op rijm en maat voor te lezen, waar geen touw aan vast te knoopen was. Ik zei toen, een tijdje later tegen hem: „Verwey, je hebt misschien aanleg, maar wat je daar nu had gedaan, leidt tot niets. Je moest liever je heele Zijn eens vestigen op een bepaald onderwerp, neem er maar een, 't komt er niet op aan wat, denk je daarin, tracht er bij te hooren en te zien in je fantasie, en schrijf dan precies op wat je ziet en hoort en voelt. Kijk, ik heb ook wel eens zoo gedaan: hier heb je b.v. Okeanos, lees dat eens en probeer, of je ook niet eens zoo wat schrijven kan. Weet je wat? Ken je de geschiedenis van Persephone?" Ik vertelde hem er wat van, liet hem er wat over lezen, en stuurde hem weg met de aanmaning, daar eens wat van te maken.

Na eenige dagen kwam hij terug met een handschrift, en begon weer vóor te lezen. Veel was er nog in wat hij las, even vaag en zoekend als zijn eigen dichterlijke aanleg zelf, maar hier en daar hoorde ik goede brokken. Ik wees hem die en zei hem toen: „Zóó moet je maken dat de heele boel wordt, zoo duidelijk voor je verbeelding, mooi voor je gehoor, eenvoudig en begrijpelijk voor je pure begrip. Zoo heeft Keats gewerkt, zoo Milton, en ik zelf heb het ook wel eens pogen te doen. Jij nu kunt er, geloof ik, óok wel toe komen." En hij ging weêr naar huis en werkte in den geest mijner woorden verder. Op die manier kwam, in verloop van tijd, Verwey's Persephone voor den dag, en hij had daarmede iets gemaakt, wat wel niet zoo goed, zoo spontaan en zoo origineel was als de dichters die ik noemde (dat nu was natuurlijk, want zijn produkt kwam te voorschijn door de aanmoediging en terechtwijzing, de suggestie van een ander,) maar toch iets voor een jongen als hij, die niets als wat middelbaar onderwijs en wat slechte lectuur had genoten, dat allermerkwaardigst was en, toen het in het publiek verscheen, voor onze literatuur ook nieuw. Verwey's onbewustheid had zich laten modelleeren om goede verzen te maken, en hij is daar eenige jaren meê doorgegaan en heeft achtereenvolgens de schoonheden voortgebracht, die nu het waarde-hebbende gedeelte van zijn Verzamelde Gedichten uitmaken.

Maar toen hij ouder werd, en de invloed der suggestie verzwakte en allengs verdween, begon hij weêr in zijn eerste, eigen Zijn terug te vallen. Maatschappelijke vooruitzichten, die hij tegenkwam, gaven hem zelfvertrouwen, en langzamerhand werd zijn onbewust heid weer zichzelf en hield niets van de daarop geworpene

schoonheid over, als alleen wat echo en afschijnsel van het mooie geluids- en verbeeldingsleven, dat hij vóór een poosje van zijn meester had geleend.

Men moet dit alles weten, om te begrijpen, hoe de talentvolle dichter, die Persephone en Demeter creëerde, zóo is kunnen veranderen, dat hij tot het maken en uitgeven van dezen bundel „Aarde" kwam.

II.

Maar voordat ik verder ga, zou ik eerst wel wat willen zeggen over rijm en beeldspraak, den zoogenaamden dichterlijken vorm, die in de meeste verzen wordt aangetroffen, en waarvan ook Verwey zich in zijn „Aarde" bedient. Die dingen, beeldspraak en rijm, zijn inderdaad niets dan een vorm, en zij alleen kunnen nooit datgene geven, nooit dát uitmaken, wat men overeengekomen is poëzie te noemen. Ik behoef slechts te wijzen op de Israelietische en Grieksche literatuur, zooals die ons in den Bijbel en in Homerus o. a. bewaard is gebleven, ter eene, op de Gedichten van den Schoolmeester en Guido's Julia ter andere zijde, om duidelijk te maken dat poëzie en rijm twee dingen zijn, die, al kunnen zij samengaan, volstrekt niet onafscheidelijk aan elkaar zijn verbonden, daar de eerstgenoemde geschriften uitnemende poëzie zonder rijm, de laatste daarentegen heel knap rijm, zonder eenige poëzie, vertegenwoordigen. Met beeldspraak is het hetzelfde geval. Ook dēn prozaïst toch is het geoorloofd, beeldspraak te gebruiken, zonder dat hij daarom voor een dichter wordt aangezien.

Dichter alleen is hij, die poëzie geeft. En poëzie is het in-woord-gebracht-zijn van een zeer specialen toestand

van onzen geest, waarin men niet langer betoogt en uitrekent en overweegt, maar waarin men alleen diep gevoelt en klaar ziet, en ook anderen dat zelfde diepe gevoel en klare gezicht op de op het oogenblik ter sprake gebrachte dingen kan geven. Maakt men in dien toestand gebruik van de vormen rijm en beeldspraak, dan dienen die, niet om ijdellijk het gehoor te streelen, of 's lezers voorstellingsvermogen te amuseeren, maar om hem te doen voelen en hooren en zien, wat de dichter zelf ziet en hoort en voelt. Rijmen op zich zelf toch is niets dan een handigheid, die ieder mensch meer of min kan aanleeren, en die, bij den dichter, slechts een middel van kunst, nooit de kunst zelf kan zijn.

Al deze dingen zullen langzamerhand, in deze nieuwe reeks Literaire Kronieken, nader uiteengezet en door voorbeelden uit Nederlandsche en buitenlandsche literatuur voor het begrip des lezers geheel helder gemaakt worden.

III.

Wij hebben thans in de eerste plaats te maken met het boekje Aarde van Albert Verwey. De heer Albert Verwey is een knap rijmer (deed hij indertijd niet mede aan het fabriceeren van Julia?), die nu in Spanje is geweest en daar allerlei dingen heeft gezien. En hij spreekt thans in kunstige rijmschikkingen over wàt hij heeft gezien. Wij apprecieeren werkelijk zijn subtiel gekozene en inderdaad niet voor de hand liggende rijmkwartetten en trio's, waarin hij ons menig eigenaardig detail dier Spaansche werkelijkheid heeft weten mede te deelen, en wij kunnen niet nalaten te zeggen:

heel interessant hier en daar, heel knap, dat vinden van nog niet door het algemeen gebruik banaal gewordene rijmen, maar eilieve, die werkelijkheid zelf daar in het Zuiden heeft ook Jac. van Looy ons gegeven, zoodat we zelf geloofden er in te zitten, toen we het lazen, en we hadden nu zoo gedacht, dat, als de dichter van Cor Cordium in die streken kwam, wij hadden gekregen, wat van Looy bovendien, maar Verwey nu heelemaal *niet* geeft, een waarachtig dichterlijke weêrgave, een reeks van totaalimpressies van atmosfeer, menschenbeweeg en natuurpracht, zooals alleen een dichter dat in hoogste perfectie kan doen in de opperste omhoogbranding van sonore en diepgevoelde verzen. Maar helaas, we kregen bij Verwey slechts een koud en krieuwelig in-elkaer-geschik van enkele interessante, reëele kleinigheidjes, die hij had opgemerkt. Zooals ik zeide, de heer Verwey heeft dikwijls aandachtig gekeken naar aardige bijzonderheden, maar diepgevoelde en grootgeziene indrukken geven van de door hem waargenomene Spaansche werkelijkheid, dat schijnt hij heelemaal niet gekund te hebben.

Het ongeluk wil nog: Verwey vindt zich zelf een bijzonder interessant en kranig mensch, en zoo zie je hem overal in zijn verzen, tusschen de werkelijkheidsdetails, die hij geeft, door „met een scherp oor luisterend,'' etc.; hij dringt zich zelf aldoor op den voorgrond, tusschen de natuur in. Doch dan voelt de lezer, die alleen van Verwey's natuurindrukken, maar niet van diens eigen, 's schrijvers, figuur, die de natuur observeert, wil genieten, zich zeggen: Och, beste heer, wij zijn allemaal óok interessant, maar laten we die interessantigheid, in Godsnaam, op het oogenblik een beetje op zij zetten en alleen maar kijken naar de

eindeloos-rijke natuur, die hier nu bij hooge gratie voor ons ligt, en die heusch veel indrukwekkender is, dan alle mogelijke menschelijke interessantigheid bij elkaar. Kom, we staan hier nu voor een vreemde werkelijkheid, goed, geef dan die werkelijkheid, maar houd jezelf, die staat te observeeren, alsjeblieft een beetje in het donker. De eenige manier om jezelf hier interessant te maken, is die werkelijkheid zelve te bezingen, en van je eigen Ik niets anders te laten merken, dan dat je die werkelijkheid zóó bijzonder en zóó mooi vindt, dat je kleine, dagelijksche Ik er bij wegzinkt. Wat hebben wij, lezers, er in Godsnaam aan, den eerzamen Hollandschen burger-toerist Verwey te zien, terwijl hij bezig is zijn reisaanteekeningen te maken?

Dit: zijn eigen gewichtige zelf nooit weg te kunnen cijferen bij alles, wat hij ziet en waarneemt, is een kinderlijk-burgerlijke karaktertrek van den heer Verwey, die zijn artisticiteit naar onder houdt, omdat zij hem belet te zijn, wat ieder waarachtig artiest is, een gevoelige plaat voor indrukken van buiten, een reservoir van door die indrukken opgewekte mooie zielstoestanden in hem zelf.

IV.

Als de heer Verwey, die tot dusverre, in zijn beste productie, niets anders is geweest dan goedwillig maakwerk van een ander artiest, nu, op eigen wieken drijvende, zelf uit zichzelf, zonder eenige suggestie van buiten af, ook een goed artiest wil worden, 't geen ik hem van harte toewensch, dat hij bereiken moog', dan heeft hij ganschelijk af te leggen allen eigenwaan, en in zich te dooden elk gevoel van ingenomenheid met

zichzelf, van ijdelheid. Dan eerst volgt hij den natuurlijken gang van groeiende zaken. Een plant verheft er zich óok niet op, dat zij bloemen draagt: daar zijn de bloemen zelf voor om trotsch te zijn. Eerst door volslagen zelfoverwinning kan hij de menschen doen vergeten, dat hij slechts een mooi produkt is geweest, en niet een producent, die de schoonheid uit zichzelf ontwikkelde.

Als een jonkmensch bij mij kwam, met verzen als de heer Verwey nu uitgeeft, dan zou ik zeggen: Beste jongen, je hebt, geloof ik, aanleg. Je hebt eigenschappen van techniek, b.v. rijmhandigheid, etc., die toonen, dat je de moderne dichters, Perk, Gorter, en anderen, goed gelezen hebt, maar je moet niet denken, dat de vaardigheid, die je daardoor gekregen hebt, iets meer is dan koude, ziellooze techniek. Heb je nooit in jezelf iets gevoeld van eigen emotie, zooals Perk en Gorter die hebben, als ze naar natuur en menschenwereld kijken? Jij staat nooit in je verzen te zien en te voelen, maar alleen te kijken en te constateeren. En al die bijzondere rijmen van jou, dat zijn niets anders dan technische habileteitjes. Je moest genoeg gezond verstand hebben om te begrijpen, dat niet in zulke droge uiterlijkheden de dichtkunst bestaat. Want dichtkunst wordt geboren uit emotie, en van geëmotionneerd-zijn, zooals onze genoemde dichters dat hebben, zooals Shelley dat heeft, zooals Shakespeare dat heeft, merk ik bij jou nog geen spoor. Herzie jezelf, en als je dat niet kan, laat dan die uiterlijkheid van rijmpraal weg en word een realistisch schrijver, maar met tienmaal meer observatiekracht dan je nú vertoont, en met een eerbiedige ondergeschiktheid van je eigen, kleine ik

aan het door je geobserveerde onderwerp, zooals Zola, Flaubert, etc. die gevoelen.

Zóo zoude ik tegen dat jonge mensch spreken, en hetzelfde zeg ik nu tegen den heer Verwey. Moge hij mijnen raad ter harte nemen; en trachten te worden wat hij nu *niet* is: een natuurlijk, diepvoelend, en zich zelf eer te laag dan te hoog schattend mensch. Op die manier toch slechts, zooals ik zeide, kan hij eens een artiest worden bij eigen gratie, zooals hij dat vroeger bij de gratie van een ander is geweest.

XXX.

HERMAN GORTER.

Aangenaam werd ik verrast, toen ik, Gorter's De School der Poëzie ter hand nemend, op eenmaal bemerkte, dat de schrijver eene vroeger met mannelijke vastheid vooropgezette opinie ten slotte bij de dwalingen zijner jeugd had geboekt.

Ik herinner mij — 't zal nu zes of zeven jaar geleden zijn, toen ik het geluk had, den heer Gorter van tijd tot tijd als gast bij mij aan huis te zien — hoe hij toen bijwijlen met gedwongen felheid kon opkomen tegen het denkbeeld, dat hij nog eens iets in proza schrijven zou.

„Proza," zoo zei hij dan, met een kort gebaar van kalme beslistheid, „proza is de taal voor wetenschap „en praktijk, dus hebben wij, artiesten, er niets meê „van doen." Zoo sprak hij toen, maar de jaren hebben blijkbaar zijn inzichten, op *dit* punt tenminste, gelouterd en verruimd, en zoo is hij er toe gekomen, dezen vermeerderden herdruk zijner geniale Verzen te openen met een bondig proza-manifest.

Ja, die voorrede is zeer bondig en kordaat. De korte inhoud ervan is deze: „Al mijne collega's in de vers-

kunst, die van vroeger en van nu, zijn ouderwetsche decadenten; ik zelf alleen ben de dichter der toekomst en wie wijs wil doen, die volge mij na...."

Nu is dit zeer zeker heel flink gesproken en onomwonden beweerd, maar het wil mij toch voorkomen, dat de heer Gorter daarbij één ding uit het oog verloren heeft. Want een ernstig man, die gedacht heeft en begrepen, maakt zich met een paar woorden, losweg gesproken, niet af van een heele generatie van mannen en vrouwen, van wie velen alreeds de veertig naderen. Als de heer Gorter dus wijs had willen zijn, dan had hij zijne boutade stil voor zich moeten houden, en liever rustig moeten doorwerken in rhythmen en rijmen, voor zijn eigen geluk en ten bate van den roem der Nederlandsche kunst: of als hij met alle geweld had gemeend wat te moeten zeggen, dan had hij een filosofisch-historisch betoog moeten ontwikkelen, waarin hij met feiten en logica voor ieder duidelijk maakte, dat hij het grootste gelijk had, in wat hem lag op de tong. Dan, maar dàn ook eerst, zou hij getoond hebben, dat hij, behalve een eerzuchtigen wil, ook een hoofd had, dat denken kon, en een intuïtie, die wou voorzien. En zeker zouden wij allen met aandacht geluisterd hebben naar den man, die èn zulke mooie verzen kon maken, en bovendien nog zoo'n merkwaardig gedachtenleven had. Maar 't is jammer, dat ik het zeggen moet, — wat geeft de heer Gorter daarvoor in de plaats? Hij komt eerst voor den dag met een vroeger, nu lang reeds geleden, in de lucht hangende gemeenplaats, waar geen grein van waarachtige werkelijkheid in zat, en die tal van journalisten in den Nederlandschen Spectator en den Nieuwen Rotterdammer, reeds zestien jaar geleden, om er wee van te worden, hebben gekauwd en her-

kauwd, deze n. l., dat de Nederlandsche literatuur van de laatste twintig jaren, waartoe ook Gorter's eigen onsterfelijke Mei behoort, niets anders zou wezen, als navolging der Engelschen uit het begin dezer eeuw, — om dan in eens een vaart te nemen en uit te roepen: „Weg met dat alles! jullie, dichters, hebben allemaal precies zoo te doen als ik, den pas socialist geworden Herman Gorter, en te wezen, in poëzie als in leven, niet langer burgerlijk, zooals jullie waren en vóór jullie Vondel en Shakespeare en Dante, maar op ende op sociaaldemocraat."

Nu ja, zeide een beroemd letterkundige tegen mij, toen hij zoo pas het brommende machtwoord des heeren Gorter gelezen had: Met evenveel recht zoude een dichter, die pas geheel-onthouder was geworden, ook wel kunnen gaan spreken van de alcoholistische poëzie van al zijn collega's vóór hem zónder blauwen knoop.

Mijn groote bezwaar tegen de voorrede van den heer Gorter bestaat hierin, dat zij *niet* is het resultaat van zorgvuldig gewikt en welbestuurd denken, maar dat zij luidt als een opgewonden toast over zijn eigene Gorteriaansche richting, een hoog-klinkend geklets, dat schermt met woorden, waarvan de spreker de beteekenis niet gepeild heeft, en dat luid indruischt tegen de werkelijkheid, die is. Laten wij maar eens precies nagaan, wàt hij eigenlijk zegt, dan zullen wij al heel gauw merken, dat de woorden, die uit zijn pen vloeiden, onzuiver zijn gevoeld, onjuist gedacht en zonder eenigen schijn van bewijs neêrgeschreven, als de onbesuisde en zelfverblinde boutade van een osjes en luchtigjes denkend jonkmensch. „De Holland-

sche poëzie van de jaren '80—'90, zoo zegt, hij, nam haar voorbeeld in de Engelsche van het begin dezer eeuw." Halt, antwoord ik, hoe kom je daartoe? Met evenveel recht zou men kunnen beweren, dat Shelley een decadent was van de Alexandrynsche letteren, of Da Costa van Bilderdijk, omdat beiden, van tijd tot tijd, onderwerpen behandelen van dezelfde soort. Gorter's couranten-dooddoener zou bovendien slechts kunnen slaan op onze betrekkelijk weinig omvangrijke epische gewrochten, daar de lyriek van het jaar '80 zoo persoonlijk en individueel is, als maar eenige lyriek nog ooit is geweest. Die zoogenaamde navolging der Engelschen dus daargelaten, die alleen bestaat in een gelijksoortigheid van onderwerp in enkele, zeer weinig talrijke stukken, in welke vriendelijke appreciatie de heer Gorter ééne lijn trekt met nu wijlen de heeren H. de Veer en Smit Kleine, laat de voorredenaar ons opeens een zwaai doen van wat ben-je-me, en verklaart dat de poëzie van Jacques Perk en ons anderen, en hemzelf natuurlijk ook, in den grond van haar wezen „burgerlijk" was. „Burgerlijk" hier genomen, niet in den zin van anti-aristokratisch, maar in dien van anti-sociaal.

Maar neen, heusch! nu verklaar ik niet te begrijpen, en ik meen, dat ieder verstandig mensch hier in hetzelfde geval moet verkeeren als ik, hoe een ontwikkelde jongeman, die veel gedacht heeft en veel gelezen, zóó in de war kan zijn met zijn eigene gedachten, of zóó onbeholpen in het uitdrukken er van. Uit dat deel der Nederlandsche poëzie toch, dat Gorter zoo blind-weg veroordeelt, laten zich de zelfde onderwerpen, als natuur, liefde, historie en eigen-zelf abstraheeren, als ten allen tijde de kern van alle poëzie zijn geweest. Want die vier grond-factoren van 's menschen geestelijke leven

zijn natuurlijk ook de kiemen, waaruit zijn poëzie opgroeit. Wil de heer Gorter nu beweren, dat met een veranderde inrichting der maatschappij, zooals het socialisme die beöogt, ook 's menschen innerlijke natuur zoodanig zou veranderen, dat zij, deze vier bronwellen van gevoel en gedachte en verbeelding terzijde schuivend, zich alleen zou gaan bepalen tot het rhythmisch verkondigen der wetten, volgens welke, zoowel innerlijke aandoening als uiterlijke werkelijkheid zich bewegen en bestaan? *) Het wil mij niet duidelijk worden, wat hij wil, en ik geloof niet, dat het iemand duidelijk kan zijn, omdat hij zich niet flink-duidelijk heeft weten uit te drukken.

De slotsom dezer beschouwing is dus: de heer Gorter weet nog niet wat kritiek-schrijven is, hij ga daarom door met wat hij getoond heeft wèl te kunnen, het maken van hier en daar wat bizarre, maar over het geheel zeer schoone verzen, om het schrijven van kritisch proza en het geven van literaire beschouwingen over te laten aan de menschen, die er meer bedreven in zijn.

* * *

En zeg nu niet, waarde lezer, dat ik hier met Herman Gorter gespeeld heb, als de kat met de muis. Want de heer Gorter, over wien ik het hier gehad heb, is niet Herman Gorter, de groote, onsterfelijke Hollandsche dichter, maar alleen de heer Dr. Herman Gorter, de zelfbehagelijke schrijver van een regel of wat-onklaar-gedacht proza, de onervarene in het geven

---

*) Zie Gorter's Voorrede.

van degelijke kritiek. En die dr. H. Gorter gaat als alles, wat oppervlakkig is, ten slotte voorbij. Misschien krijgt hij zelf nog wel eens een tijd, dat hij, om zijn verwardheid van vroeger lachend, zichzelf gaat corrigeeren, en met ernst gaat overdenken de dingen, die hem thans nog als een chaos zijn.

Wat de nieuwe verzen in dezen bundel betreft, de heer Gorter heeft zich, naarmate hij den volwassen leeftijd naderde, van het spontane en impressieve langzamerhand gewend tot het contemplatieve, en al mist zijn later werk daardoor zeer veel van het bloem-achtige en teedere zijner vroegere periode, er schuilt altijd toch nog wel iets aan, dat ons met een hoopvol hart doet uitroepen: „Tot weêrziens!"

Nov. '97.

Herman Gorter De school der Poëzie Amsterdam.

XXXI.

SOPHOKLES' ANTIGONE.

Wie het werk van een groot dichter uit de oude tijden over gaat brengen in zijne eigene taal, is een taak begonnen van liefde en toewijding, die maar niet door den eerste den beste wordt vervuld. Want een waarlijk groot dichter zegt maar niet zoo bij toeval, losjesweg, zijne dingen; zoodat een ander, met andere woorden of andere rhythmen, diezelfde dingen nog heel wat beter of ook maar even goed zeggen zou. Het werk van zoo'n dichter toch is niet het resultaat van bewuste berekening en afgepast denken, waarin hij zich dus als ieder ander zou kunnen vergist hebben, en dat een logischer kop dan de zijne hem hier en daar nog verbeteren kan, neen, alles in zijn werk staat woordelijk zóó als het staat en op de plaats waar het staat, omdat 's dichters onbewustheid, die het fondament zijner inspiratie is, het zóó en niet anders juist op *die* plaats heeft gewild. Wie dus een dichter vertaalt, heeft zóó te vertalen, zoo vol liefde voor diens werk en vol eerbied voor zijn woorden, dat hij geeft bij benadering datgene wat de dichter van het oorspronkelijke zelf

zou geschreven hebben, indien hij zich van de taal des vertalers had bediend.

Het is ons toch bij de lezing der moderne vertaling van een of ander werk uit lang vervlogen tijden niet te doen om wat de vertaler nu juist, naar aanleiding van het onderwerp, te denken, te voelen en te zeggen meent te hebben, maar om wat de groote oude schrijver zelf, dien wij wilden leeren kennen, gedacht en gevoeld en zich verbeeld heeft, en dientengevolge ook vlekkeloos gezegd. *)

* * *

Zoo zijn de eenvoudige en ware grondgedachten, van welke men heeft uit te gaan, als men in een passend en waardig Hollandsch gewaad wil steken de diepgevoelde en klaargezegde, de meesterlijke creaties van een wereldgenie als Sophokles.

Laten wij nu van het algemeene en principiëele afdalen tot het concrete en individueele, en ons bezig houden met den heer van Leeuwen als vertaler uit het Grieksch.

De heer van Leeuwen is een hoogst verdienstelijk en ijverig professor, en ik heb allen eerbied voor zijn vaardig talent, om de Grieksche grammatica met al haar finesses goed te doceeren en erin te examineeren, maar ik vrees dat hij in de kunst van het literair werken, van het precies en mooi in goed-klinkende woorden

*) Ik weet wel, dat Shelley soms verzen uit het Grieksch vertaald heeft, met zeer mooie toevoegingen en wijzigingen van eigen hand, maar om dat goed te kunnen doen, zou men dan ook een dichter als Shelley moeten zijn, niet een gewoon sterveling als ik of prof. van Leeuwen.

brengen van gevoelde dingen, te weinig onderlegd, dat hij niet genoeg artiest is, om een grooten geest als den koninklijken Sophokles te geven wat hem toekomt en diens werk te vertalen, zooals het behoort. Ik heb tenminste zijn vertaling gelezen, en ik die het stuk toch ken, kreeg niet den indruk, dat ik Sophokles las, maar ik hoorde voortdurend professor van Leeuwen, die de woorden der tragedie had vermeerderd en verminderd, ze had bewerkt en gewijzigd, waarschijnlijk om er een copie van te maken, maar een copie slecht gelijkend en geheel van de intieme kracht van 't oorspronkelijke ontdaan, een copie geschikt voor zijn Hollandsche publiek, het Hollandsche publiek, zooals hij, de geachte Leidsche hoogleeraar, zich verbeeldt dat het is. Ja, om het kort en duidelijk te zeggen, de vertaling van den heer van Leeuwen *is* geen vertaling, maar een doorloopende omwerking van den oorspronkelijken, overschoonen Griekschen tekst. Den gang van het stuk in het groote is hij gevolgd, maar bijna regel voor regel geeft hij iets anders te lezen, dan bij Sophokles duidelijk en onovertreffelijk voor de eeuwigheid staat.

Laten wij maar even, met de stukken op tafel, ons beweren bewijzen. Laten wij maar even één enkel voorbeeld uit allen nemen, en wel de schoone verzen, waarmeê de krachtige Antigone, als zij weet, dat haar dood onherroepelijk beslist is, hare schreden richt naar de donkere ruimte, waar, naar den wil harer rechters, de hongerdood haar wachten moet.

Sophokles schrijft dan, zooals ik het letterlijk vertaald heb, naar de sterk-gevoelige, van ingehouden smartbewustzijn trillende woorden van de Antigone des Griekschen poëets.

(De lezer wordt vriendelijk verzocht aandachtig te willen lezen en later te vergelijken).

O, grafsteê, o, mijn bruidsvertrek, gij uitgehold
Tot woning altijddurend, waar ik henentijg,
Heen naar de mijnen, van de welke 't meerendeel
Reeds Persephasse bij de dooden heeft vergaard.
Van wie ik de allerlaatste, ellendigste van al
Nu aantreed, vóór het lot mijns levens is vervuld...
Maar toch, al gaande, leef ik sterk in hoop, dat ik
Zal komen lief u, vader! en zeer lief ook u
Mijn moeder en ook u lief, lieve broeder mijn...
Naardien ik, toen gij dood waart, eigenhandig u
Gewasschen heb en aangekleed, grafplengingen
Op u gestort heb ook. Maar nu, wee mij! daar ik
U zoo uitdoste, Polyneikes, krijg 'k zoo'n loon....
Toch heb ik braaf u, voor elk denkend mensch, geëerd.
Want nimmer had ik, zoo 'k als moeder kindren had,
Of zoo het lijk eens echtgenoots me aan 't rotten lag,
Tegen den wil der burgren in dees zorg volbracht.
Vraagt gij wat zeedlijk voorschrift mij zoo spreken doet?
Voor mijn gestorven echtgenoot kreeg 'k licht een aêr.
En ook een kind wel van een ander, als de een stierf.
Maar nu mijn vader, moeder ook hieronder zijn,
Was het niet mooglijk, dat me een andre broêr gewierd.
Hebbend dan eer gedaan u, krachtens zulk een wet,
Lijk ik aan Kreoon, op dat punt, toe slecht te doen,
En nu voert hij, mij pakkend met zijn handen beet,
Mij zonder bruidsheil, zonder huwlijkssponde, ja,
Zonder één enkel deel aan echt of kindervreugd....
Ja, zóó verlaten van al lieven, ga ik heen,
Ach, ik, rampzaalge, levend naar der dooden rijk,
Onkundig, welke wet der goden 'k overtrad...
Wat heb ik, ik rampzaalge! naar de goden nog
Te zien? Wat bondgenoot te aanroepen? Naardien 'k zelfs
Door vroom te zijn den naam van godvergeten kreeg.
Maar indien *dit* dan bij de goden billijk heet,
Moge ik in 't sterven leeren dat 'k gezondigd heb....
Maar zoo dees zondgen, bid ik, moog hun niet meer leed
Gebeuren, dan zij onrechtvaardig mij thans doen.

Zóó schrijft Sophokles letterlijk. De heer van Leeuwen daarentegen schrijft het volgende, en geeft het uit als het werk van Sophokles, wat ieder lezer echter, door vergelijking met het bovenstaande, kan zien, dat het geenzins is:

O, groeve, die zich mij ontsluit ten bruidsvertrek,
In u is veiligheid en ruste. Zie, ik kom
Tot al de mijnen, die naar 't gastvrij doodenrijk
In breede schare mij zijn voorgegaan. Ontvang
De laatste dan van allen die beklaaglijk meer
Dan allen, ongeroepen tot u nederdaalt.
Doch niet onwelkom! Neen, ik weet het, ginds verwacht
Me uw liefde, vader! uwe zegening
O, moeder! ook uw broeder-kus, Eteokles.
Ik wiesch, ik tooide u toen gij neerlaagt in den dood
En eigenhandig drenkte ik op uw graven de aard
Met offergaven. U ook heb ik zusterzorg
Bewezen, Polyneikes, en ziehier mijn loon!
Toch deed ik wèl! Getuigt het, gij weldenkenden!
Een heilge taak volbracht ik, — mijne taak. Had ooit
Een gade of moeder, bij 't gehoonde lijk van man
Of kind, tot wetsverkrachting hooger recht dan ik?
Een ander man vervangt den eersten echtgenoot,
Der kindren plaatse nemen andre kindren in
Doch eeuwig blijft de plaats des broeders onvervuld,
Als 't graf zich heeft gesloten over ouderpaar.
En daarom, arme broeder, heeft mijn hand althans
U de eere niet onthouden; — doch in Kreon's oog
Was overmoed mijn drijfveer, was mijn handeling
Een misdaad. Mij verplet zijn nieuwe vorstenmacht:
Voor mij geen bruiloftszangen, mij geen huwlijks-heil,
Voor mij geen kinderzegen. Eenzaam treed ik voort
Naar 't lijkgesteente, dat de levende verwacht.
Geen liefde of vriendschap maakt den laatsten tocht mij licht.
Waarom, gij goden? Overtrad ik dan uw wet?
Waartoe nog smeekend tot den hemel opgezien?
Waartoe zijn bijstand afgebeden? Heb ik niet,
Mijzelf met schuld beladen door godvreezendheid?

Heet dat daarginds vergelding, ja, dan is mijn daad
Een dwaling en mijn straf de weg tot schuldbesef.
Doch dwalen deze, moog dan nimmer zwaarder leed
Hen overstelpen, dan zij brachten over mij.

Wie nu den tekst van Sophokles, zooals ik dien woordgetrouw vertaald heb, vergeleken heeft met de lezing, die de heer van Leeuwen ons geeft, zal gezien hebben, dat het is, alsof iemand tegen een ander had gezegd, terwijl hij hem den tekst van Antigone voor de oogen hield: „Lees dat nu eens aandachtig, langzaam en herhaaldelijk," en daarna, den tekst weêr wegnemende: „Maak daar nu eens een opstel over in Hollandsche zesvoeters en breng daar zooveel mogelijk in van wat u van het werk van Sophokles is bijgebleven." Als dan die andere oplettend en nauwkeurig de verzen van Sophokles al lezende bekeken had, zou hij, toen het boek weg was, en hij zelf moest gaan schrijven, als resultaat van zijn pogingen, om een opstel te maken, ons iets dergelijks gegeven hebben, als de heer van Leeuwen ons nu als tekst van Sophokles laat zien.

Bekijken wij maar eens aandachtig de eerste vier regels b.v.:

„O, groeve die zich mij ontsluit ten bruidsvertrek" (v. L.)

„Die zich mij ontsluit ten" staat in het geheel niet bij Sophokles, maar is interpolatie van den heer van Leeuwen.

„In u is veiligheid en ruste. Zie, ik kom. (v. L.)

„In u is veiligheid en ruste." Ook dit heeft v. Leeuwen ingevoegd. Zou hij, de heer v. Leeuwen, dan meenen dat Sophokles die zinsneden vergeten had, en de tragedie

dus incompleet was gebleven, totdat prof. v. Leeuwen, 25 eeuwen later, op de gelukkige gedachte kwam haar in den tekst in te lasschen?

„Tot al de mijnen, die naar 't gastvrij doodenrijk
„In breede schare mij zijn voorgegaan."

Ook dit zegt Sophokles niet, maar wèl zegt hij, dat de godin des doods het meerendeel der bloedverwanten reeds bij de dooden heeft opgenomen, dus een plastische uitdrukking, waar de heer v. Leeuwen een familjare gemeenplaats uit een larmoyante tooneelconversatie gebruikt.

Al deze dingen nu heeft de heer v. Leeuwen in 4 regels aan Sophokles toegevoegd of bij hem gewijzigd, en alles wat er bij Sophokles wèl stond, in plaats van de hem door v. Leeuwen toegedichte woorden, zooals men het in mijn vertaling lezen kan, heeft de Leidsche hoogleeraar geheel weggelaten. In werkelijkheid zegt Sophokles toch:

„O, grafsteê, o mijn bruidsvertrek, gij uitgehold
Tot woning altijddurend, waar ik henentijg
Heen naar de mijnen van de welke 't meerendeel
Reeds Persephasse bij de dooden heeft vergaard."

Zoo gaat het door, maar het is wel niet doenlijk, en ook, geloof ik, overbodig, de geheele Antigone zóó regel voor regel na te gaan. Het is voldoende, dat ik bewezen heb, wat ik hier herhaal, dat de vertaling van den heer van Leeuwen, in al hare onderdeelen, niet *is* een vertaling, maar alleen een omwerking, waarbij de zuivere, kernachtige en gevoelvolle dictie van den Griekschen kunstenaar doorloopend is vervangen door

banale tooneeltaal, vol deftige gemaaktheid, met hier en daar ook pathetische allures van het allerminste soort.

* * *

De heer J. van Leeuwen Jr. — om thans afscheid van hem te nemen — is een bekwaam philoloog en een ijverig geleerde, wiens opinie over taalkundige en antiquarische geschilpunten zeker wel haar gewicht zal leggen in de schaal waar zij behoort. Maar om een wereld-artiest als Sophokles te vertalen, daarvoor zijn nog andere dingen noodig dan geleerdheid en vlijt. Daartoe moet men bij zoo'n stuk literatuur eerst woord voor woord kunnen voelen, dóórvoelen, wat er staat, wat de dichter eenmaal in zijn inspiratie geschreven heeft. En als men zóóver is, dan moet men nog verder genoeg meester zijn in de Hollandsche taal, in ons eigen Hollandsch, om de plastische en gevoelige Grieksche schoonheid getrouw te kunnen weergeven in zooveel mogelijk plastisch en zooveel mogelijk gevoelig, met het oorspronkelijke gelijksoortig en er op gelijkend, Hollandsch mooi.

Ja, als de heer van Leeuwen dàt had kunnen doen, dan zou hij groote kans hebben gehad op vertoonings-succes. Want het beschaafde publiek van tegenwoordig, opgevoed in onze literatuur van na 1880, is ook niet van vandaag of gisteren, en bedankt ervoor om zich te gaan ergeren of ook wel te vervelen, bij de onartistieke en het origineel in de verste verte niet benaderende reproductie, die, 't den een of anderen, in de literaire kunst volstrekt niet bedrevenen, taalgeleerde hun als Grieksche tragedie vóór te zetten blieft.

* * *

Moge de tijd toch eens aanbreken, dat men werkelijk

wil vertoonen gaan het echt Grieksche treurspel in getrouwe vertaling! Dan geloof ik, dat, als de acteurs maar, na goedwillende studie, met liefde hun rol vervullen, het publiek wel zal luisteren, omdat het weet, dat het iets schoons en iets groots te hooren krijgt. Heeft toch de Fransche klassieke tragedie, die ondanks haar schoonheid, slechts een verre en verwrongene navolging is van de antieke, nog in onze dagen de oogen doen blinken en het koele gemoed onzer tijdgenooten ontroerd. Laten wij dus hopen!

Dec. '97.

NASCHRIFT.

De heer F. van der Goes heeft in het Weekblad van 12 Dec. l. l. een artikel geschreven, om netjes te betoogen, dat het Grieksche treurspel niet meer van onzen tijd kan zijn. Hij gaat daartoe, rationeel redeneerend en gematigd beschouwend, uit van algemeene gezichtspunten, en toont hoever men het daarmeê brengen kan, zelfs al weet men geen sikkepit van de levende werkelijkheid, waarover men redeneert, het gewone gebrek van alle dogmatici en principe-ruiters. Laat de heer van der Goes dus, wat hij tot dusverre niet gedaan heeft, eerst eens een ernstige studie maken van datgene, waar hij thans dom-weg uit de hoogte den staf over breekt. Hij heeft toch indertijd, en met succes, die moeite wel over gehad voor Shakespeare ook. Als hij daar den tijd voor vindt, en hij begint dan een inzicht te krijgen in den aard van het Grieksche drama, waar hij nu over spreekt, zonder er ooit over nagedacht of er zelfs maar kennis van genomen te hebben, dan staan wij op gelijk terrein en kan ik hem

antwoorden. Nu kan ik alleen constateeren, dat hij geheel en al ongelijk heeft, en dat hij zich wel eerst bedenken moest, eer hij het woord ging voeren over dingen, waar hij zelfs niet aan heeft geroken.

Slechts dit kan ik nu even in de hoogte tillen: v. d. Goes spreekt voortdurend over het Grieksche treurspel, alsof dat iets zou geweest zijn, opgegroeid uit een bepaald volk en alleen voor dat bepaalde volk bestemd. Weer een prachtige rationeele beschouwingswijze, die prachtig zou blijven, als zij maar even met de werkelijkheid klopte! De Grieksche literatuur toch was zeer zeker literatuur van een bepaald volk, zooals iedere mogelijke literatuur dat steeds is. Maar dit is even zeker, dat in geen enkele andere literatuur het algemeen-menschelijke, dat van alle eeuwen is, zóó voor den dag komt als juist in de Grieksche, en dat door dat zelfde algemeen-menschelijke, dat nergens zoo evident is als dáár, de Grieksche literatuur reeds 3000 jaar vereerders en bewonderaars onder alle andere volken heeft gevonden. Om bij de Antigone te blijven, Antigone is een vrouw, niet alleen van een speciaal volk, van 2500 jaar geleden, maar een vrouw, zooals men ze tegenwoordig óók nog heeft — die handelt en zich uit, zooals een thans levende superieure vrouw, in overeenkomende omstandigheden, ook thans nog zal kunnen en moeten spreken en doen. Daarom zou ik den heer v. d. G. slechts *dit* willen zeggen, met ongeveer de woorden van een beroemd negentiende eeuwer: „grauw en dood is alle theorie, ook de fijnstgewevene: slechts het leven blijft, want dat is van alle tijden." En dát leven zit in bijzonder sterke mate in Sophokles' Antigone. Daarom is de Antigone, als alle goede drama's, van iederen tijd en dus ook van de onze.

XXXII.

ANDRÉ JOLLES.

I.

Voor een man, die ernstig en zonder vooropgezette liefde of afkeer het literair leven van zijn tijd bestudeert, doet zich in de dagen, die wij thans aanschouwen, een aller-curieust verschijnsel voor. Ik bedoel het bizarre en zwaar-op-de-handsche in de oorspronkelijke productie, het subjectieve lyrisme zonder intellectueelen achtergrond in de wijze van kritiekschrijven van een zeker gedeelte onzer aankomende jeugd.

De twee voornaamste woordvoerders dier heetgebakerde, in de gisting der groei-kracht verkeerende jongelingschap komen mij voor op dit oogenblik te zijn de heeren Is. Quérido en André Jolles.

Ik noem hen tezamen, want beiden, ofschoon van ongelijken aanleg en dus met geheel verschillende toekomst voor zich, hebben toch onderling dit gemeen, dat zij met ietwat-artistieke allures aan het zelfbehagelijk opschrijven zijn gegaan, aan het in toevallige woorden aanduiden hunner opwellende zielsbewegingen, voordat

het product hunner onbewustheid voldragen was, voordat zij in merg en gebeente ervan doordrongen waren, dat, wat zij gingen zeggen, ook het beste, het eenige door hen op dat oogenblik te zeggene was.

Nu komt dat er voor den heer Quérido minder op aan: want ik geloof niet, dat er in dien heer met zijn verwarde redenatie's een buitengewoon intellect, en óók niet, dat er een kunstenaar in hem schuilt.

Maar voor den heer André Jolles vind ik het jammer, bijzonder jammer. Want ik heb zijn boek met dien magnifieken titel: „Het eerste spel van Michaël den Aartsengel" aandachtig gelezen, en voortdurend moest ik denken, door al mijn verbazing heen, die soms steeg tot ergernis, over de zelfverblinding diens jeugdigen poëets, voortdurend moest ik, al lezende, denken, terwijl ik van tijd tot tijd ophield vol blijde verrassing, als ik werkelijk iets ontmoette, wat zuiver was en goed: „Wat is het toch jammer, dat de heer Jolles niet gestreefd heeft naar het rustig en ernstig in zijn ziel laten opgroeien zijner mooie verbeeldingen, die ik duidelijk merk, dat in zijn binnenst aan 't ontkiemen zijn, in stede van wild-weg, zooals hij doet, met domme arrogantie, de schemerige woorden, die hem toevallig op de lippen komen, te houden voor een weêrgave der waarachtige essentie van zijn toch waarlijk schoon en gevoelig gemoed."

II.

„Het geboren kind
Groeit, lijdt, sterft
Keert in nieuw leven
Tot God.
Goddelijke korenhalm
Uw blije weerkomst

Aanbidden wij,
Eeuwig bloeiende lelie
Kruid van onvergankelijkheid
Gij sterft menschdood en geeft
Het Gods oneindige.
Tot u ons bidden." (blz. 27)

Toen ik met aandachtig luisterende ziel deze en dergelijke plaatsen las, kwam het telkens onweerstaanbaar in mij op, om den schrijver te vragen: „Beste meneer Jolles, gij neemt hier den schijn aan, van verzen te schrijven. De verdeeling uwer volzinnen in langere en kortere regels, regels, elke waarvan gij begint met een hoofdletter, is daar een duidelijk bewijs van; maar ik vraag u, meneer Jolles, afgezien van die uiterlijke kenmerken, waar blijft dan uw vers? Meent gij, dat het wezenlijk kenmerk van verzen bestaat in het verdeeld zijn van den tekst in dergelijke regeltjes, korter dan een prozaregel, met éen hoofdletter telkens aan elk begin? Maar waarom hebt gij dan die methode niet met konsekwentie bedreven en b. v. op bladz. 32 uw Epiphanie, die thans begint:

„In het land Averne ligt een groote berg.
Een herder had gedreven zijn vee naar den berg om te weiden.
Toen hij thuis kwam miste hij een grooten os en dien zocht men twee dagen".

waarom hebt gij deze plaats dan ook niet aldus geschreven?:

In het land
Averne
Ligt een groote berg.

Een herder had gedreven
Zijn vee naar den berg
Om te weiden.

Toen hij thuis kwam,
Miste hij
Een grooten os,
En dien zocht men twee dagen."

Want deze plaats, aldus geschreven, heeft er evenzeer recht op, een vers genoemd te worden als die andere, die gijzelf hebt afgedeeld, in tal van, naar de schrijfwijze, op verzen gelijkende regels, de eene wat meer kort, de andere wat minder.

Of gij hadt de zaak ook om kunnen keeren, en de door u als vers geschrevene plaats tot proza kunnen omscheppen, op deze manier:

„Het geboren kind groeit, lijdt, sterft, keert in nieuw leven tot God. „Goddelijke korenhalm, uw blije weerkomst aanbidden wij. „Eeuwig bloeiende lelie, kruid van onvergankelijkheid, gij sterft menschdood en geeft het Gods oneindige. Tot u ons bidden."

Neen, en nu in vollen ernst, uwe verzen, meneer Jollles hebben niets van een vers. Want het vers van een dichter is niet een willekeurig in kortere en langere stukjes afgedeelde volzin, neen, zijn vers wordt geboren uit een geheimzinnige, hemzelf onverklaarbare beweging zijner ziel, die zich uit door een erop gelijkende en van zelf zich vormende rangschikking zijner woorden tot rijzingen en dalingen, tot een voortdurend de ooren streelend, de ziel aan zich boeiend, op- en neergaan van geluid.

Van die zielsbeweging nu, die in alle echte verzen waarneembaar moet wezen, en die haar equivalent heeft in den snelleren of langzameren, in veelvoudige harmonie zich afwisselenden, of met egalen golfslag zich gelijkblijvenden kadans der klanken, merk ik in de door u als verzen neergeschrevene volzinnen geen spoor.

Ik zou er niet over gesproken hebben en er mijn schouders over ophalen, als ik niet wist, dat de heer Jolles wel degelijk soms verzen maken kon.

Luister maar eens, waarde lezer, naar dit fraaie lied: (bl. 56)

Een princes spon in den tuin
Marioline en blauwe lavendel
De tulpen zeiden:
Mijn lief is wijn.
De rozen zeiden:
Mijn lief is mijn
De lelies zwegen
Liefde is pijn
Blauwe lavendel en mariolijn.

Als de titel het ons niet leerde, zou men niet zeggen, dat dit van dezelfde hand was, die ons overal elders zooveel hortende, schurende, willekeurig afgebetene en toen onder elkander geplaatste brokstukjes als verzen voorduwt.

III.

De reden van deze ongelijksoortigheid in het werk van den schrijver komt mij voor zeer eenvoudig te zijn. Het Spel van Michaël den Aartsengel toch is blijkbaar niet een gedicht, maar slechts de eerste schets, het klad van een gedicht. Het Eerste Spel van Michaël den Aartsengel, zooals het hier is uitgegeven, is niets dan een reeks voorloopige aanteekeningen, die de schrijver op het papier heeft geworpen ter latere bewerking, maar die hij toen liet liggen, waarbij hij tegelijkertijd den aandrang en den lust verloor, om ze later, in een gelukkige stonde, om te scheppen tot gevoelde beeldpracht en de bewegingen zijner ziel verzinnelijkende muziek.

Dit nu is jammer, maar ten overvloede jammer is het, dat hij deze brouillons heeft gemeend te moeten uitgeven. Want het publiek heeft absoluut niets aan deze voorbarige uitgaaf en bij weeromstuit de schrijver ook heelemaal niet. Wij hopen echter, dat de heer Jolles ons spoedig door een rijperen bundel dezen eersten ongelukkigen misgreep vergeten laat.

Want blijkens enkele plaatsen, ook uit dezen eersten bundel, is hij stellig een jonkmensch van aanleg, die het misschien ver zal kunnen brengen, als hij zichzelf tenminste maar voortdurend op de vingers tikt, en die het, als zoovele anderen slechts aan overschatting van eigen importantie te wijten zal hebben, indien hij, ongelukkig genoeg, te gronde mocht gaan.

Jan. '98.

XXXIII.

De Heer M. B. MENDES DA COSTA I.

De heer Dr. M. B. Mendes da Costa, bekend om de grondige en degelijke manier, waarop hij de jongelui, die de academie willen bezoeken, in staat stelt het daartoe zoo dienstige examen met succes te doorstaan, die buitendien tezamen met zijn vriend prof. van Leeuwen o. a. een paar zeer praktische Grieksche grammatica's vervaardigde, de heer Mendes da Costa is begonnen in het Weekblad van 20 Febr. te opponeeren tegen mijne, in De Nieuwe Gids gepubliceerde, vertaling van Sophokles' Antigone.

Nu heb ik die recensie met aandacht gelezen, en ik moet eerlijk bekennen, zij is, voor zoover zij er nu staat, mij een beetje tegengevallen, omdat zij over 't geheel zoo onbeteekenend is. Onbeteekenend, alleen die plaats uitgezonderd, waar de heer Mendes het tegenovergestelde van de waarheid beweert. Hij zegt: „niet alzoo Kloos, noch van Leeuwen, die beiden wilden zoo dicht mogelijk bij het oorspronkelijke blijven." Dit is geheel onwaar, want ik heb reeds vroeger in den breede aangetoond, dat van Leeuwens vertaling niet *is* een vertaling, maar alleen een omwerking in allerbanaal-

sten courantenstijl, terwijl buitendien de versgang van van Leeuwen's lyrische gedeelten, bij scansie, een totaal andere blijkt te zijn dan de schoone rhythmen van onzen Griekschen poëet.

Maar dat daargelaten. Over het al of niet geoorloofd zijn van het gebruik van Grieksche rhythmen in Hollandsche verzen, zal ik mij niet met den heer Mendes in discussie begeven: voor *mijn* gehoor zijn zij goed en mooi, en ik geloof, dat mijn gehoor, als artiest, daar meer van afweet en fijner ontwikkeld is voor het juist beoordeelen van prosodische kwesties, dan dat van onzen hoogstverdienstelijken, uitgeslapenen, les-gever.

Ook waar de heer Mendes verzen uit mijne vertaling aanhaalt, en beweert dat die „onwelluidend" of zelfs „onleesbaar" zijn, moet ik, omdat hij 't in 't openbaar doet met zijne het publiek suggereerende en, in dit geval, zoogenaamde autoriteit van „doctor in de letteren," ten sterkste verklaren, dat hij zich vergist, en dat, wat hij „onleesbaar" noemt, voor iemand, die inderdaad gevoel en gehoor heeft voor verzen, wel juist daarentegen goed leesbaar kan zijn.

Slechts één voorbeeld uit allen. De heer Mendes noemt bepaald „onleesbaar" den regel:

„Leg dat aan jongren, om 't omhoog te houden, vóór."

in welken regel ik ook zelfs bij 't fijnste acoustische onderzoek geenerlei „onleesbaarheid" heb kunnen ontdekken.

„Schoenmaker, houd je bij je leest", kwam mij onwillekeurig op de lippen, toen ik dergelijke onverklaarbare en buiten alle klankgevoel liggende uitspraken las. Maar ik bedwong mij nog intijds, want ik geloof inderdaad, en zonder eenig voorbehoud, dat de heer Mendes een knap grammaticus is. Doch grammatische

eruditie en smaak voor poëzie, dat zijn twee dingen, die, jammer genoeg, maar zelden tezamen gaan.

II.

Doch nu kom ik op de laatste, op de eigenlijke kwestie, want de eenige waar de heer Mendes eenig recht van oordeelen heeft, de bespreking der plaatsen, die hij mij verwijt, dat ik geheel verkeerd zou hebben vertaald. Maar ook hier moet ik mij verbazen over de oppervlakkige gelijkhebberij en de kleingeestige bedilzucht, waar het heele artikel dezes heers van getuigt.

Hij zegt b. v. dat ik regel 218 onjuist zou hebben overgebracht. Bij de groote onderlinge afwijkingen tusschen de verschillende teksten van een zelfde plaats, iets wat zich zoo dikwijls bij antieke schrijvers voordoet, had de heer Mendes wel moeten bedenken, dat ik wel eens een andere editie zou kunnen gebruikt hebben, dan hijzelf bij het schrijven zijner recensie voor zich had.

In mijn tekst toch stond „allooi" (niet „allo"), hetgeen voor ieder die Grieksch kent, een zin geeft, zooals ik dien getrouw in mijn vertaling heb weêrgegeven, en wat óók in den tekst stond, dien Thudichum, de bekende Duitsche Sophokles-vertaler voor zich heeft gehad, daar hij schreef:

Was *einem Andern* also noch befiehlst du an?

De heer Mendes is nu wederlegd op de volgende drie punten.

1o. dat ik onverstaanbare taal zou schrijven:

2o. dat ik verkeerd zou vertalen;

3o. dat ik slechte verzen zou maken.

Er schiet nu nog over: de aantijging, dat ik stoplappen zou gebruiken, waarop ik antwoord: daar ik voortdurend zoo precies mogelijk heb vertaald, wat bij Sophokles

stond, moet de heer Mendes die laatste kwestie maar met den grooten Griekschen dichter zelf gaan uitvechten.

III.

Ten slotte. Hoe komt de heer Mendes, die overigens werkelijk een fatsoenlijk man is, hoe komt hij er toe, om, op grond van een paar onjuiste en gezochte aanmerkingen, zooals ik hierboven duidelijk heb aangetoond, mijne geheele vertaling van Sophokles' Antigone te noemen: verkeerd?

De oorzaak dezer, ook voor den niet-klassiek gevormden lezer in het oogloopende, partijdigheid is zeer gemakkelijk om na te gaan. Ik heb toch, twee maanden geleden, van de Antigone-vertaling des heeren van Leeuwen in De Nieuwe Gids bewezen, dat zij absoluut zonder waarde is, en dat het als een slag in het gezicht van een genie mag heeten, als men zoo iets nog-minder-dan-middelmatigs en op het oorspronkelijke volstrekt niet gelijkends als een vertaling van het werk van dat genie publiceeren durft. De heer Mendes da Costa nu, die de boezemvriend is van prof. van Leeuwen, heeft gedacht: Wacht, dien criticus zal ik wel klein krijgen! en hij heeft zitten zoeken en kijken en denken tot hij eindelijk iets meende bedacht te hebben, waarmee hij mijne vertaling, in het oog der het-Grieksch-niet-machtige lezers, te lijf konde gaan.

Die kriegelige daad van den heer Mendes da Costa kwam dus voort uit een nobele, brave aandoening, zijn vriendschap voor den heer Dr. J. v. Leeuwen, en daarom, al deed hij dan tegen mij niet lofwaardig, steek ik, ten afscheid, hem gaarne de hand hier toe.

20 Febr. '98.

XXXIV.

De Heer M. B. MENDES DA COSTA II.

I.

De heer Mendes da Costa zendt mij het volgende entrefilet, met verzoek om plaatsing. Ofschoon nu De Nieuwe Gids geen dagblad is en wij dus, in het algemeen, geen plaats kunnen inruimen aan kleine journalistische woordenwisselingen over meenings-verschillen, willen wij toch voor dit geval den heer Mendes wel een genoegen doen, en laten hem dus gaarne hier zijne polemische opwelling botvieren, ons slechts voorbehoudende, daarop van onzen kant te antwoorden datgene, wat waar en verstandig is.

* * *

REPLIEK.

De hr. Willem Kloos heeft bij het weerleggen van mijn beoordeeling zijner Antigone-vertaling (zie De Nieuwe Gids van Maart 1898, blz. 365 vlgg.) *vier* argumenten gebezigd. Zij volgen hier.

I. De hr. Kloos *beweert* dat mijn zeggen: „niet alzoo

„Kloos, noch Van Leeuwen, die beiden wilden zoo dicht „mogelijk bij het oorspronkelijke blijven" *geheel onwaar* is.

De hr. Kloos vergist zich:

in den door den hr. Kloos aangehaalden en geheel uit zijn verband gerukten zin spreek ik niet, zooals hij het doet voorkomen, óók over de *woorden* der vertaling, maar uitsluitend over het gebezigde *metrum*.

II. De hr. Kloos *beweert* dat „de versgang van v. „Leeuwen's lyrische gedeelten, bij scansie, een totaal „andere blijkt te zijn dan de schoone rhythmen van onzen „Griekschen poëet".

De hr. Kloos vergist zich:

ik verklaar dat bij *nauwkeurige* scansie blijkt dat Van Leeuwen wél in *alle* lyrische gedeelten zeer getrouw de rhythmen van onzen Griekschen poëet volgt, uitgezonderd in één koor, waar hij zich een kleine afwijking veroorlooft.

III. De hr. Kloos *beweert* dat ik *bepaald „onleesbaar"* heb genoemd den regel

„Leg dat aan jong'ren, om 't omhoog te houden, vóór".

De hr. Kloos vergist zich:

ik heb dien regel niet genoemd *onleesbaar*, maar *onmogelijk te zeggen*; dat is niet hetzelfde.

IV. De hr. Kloos *beweert* dat hij den zin van vers 218, naar den door hem gevolgden Griekschen tekst, getrouw in zijn vertaling heeft weergegeven.

De hr. Kloos vergist zich:

de door den hr. Kloos gevolgde Griekschen tekst van het vers beteekent:

„*Wat* zoudt gij dan aan een ander nog kunnen opdragen?",

zooals ook Tudichum vertaald heeft, terwijl de hr. Kloos vertaalt:

„*Waarom* dan wel draagt ge aan een ander *dit* nog op?";

dat is geheel iets anders en in den samenhang *onzin*.

Amsterdam, 9-3-'98. M. B. MENDES DA COSTA.

* * *

Ik zal nu de vier onder-afdeelingen van dit stukje één voor één behandelen, en evenals de heer Mendes zal ik de vrijheid nemen, die dingen te onderstrepen, op welke ik bijzonder 's lezers aandacht vestigen wil.

II.

I. De heer Mendes beweert, dat ik mij hier „vergis:" 't is mooglijk, m a a r d a n w e r d m ij n e v e r g i s s i n g a l l e e n v e r o o r z a a k t d o o r e e n d a a r a a n v o o r-a f g a a n d e v e r g i s s i n g v a n h e m z e l f. De heer Mendes schrijft toch: „beiden wilden zoo dicht mogelijk bij het oorspronkelijke blijven" Omdat men nu een krant-artikel niet met zoo'n liefdevolle overgave van zijn geheele wezen leest, alsof het het werk van een klassiek auteur, b. v. een Grieksche tragedie ware, had de heer Mendes moeten zorgen dat men zich niet vergissen kòn, en zijne uiting niet dubbelzinnig moeten maken door het weglaten van het woordje „hierin." De heer Mendes toch had hier dienen te schrijven: „die beiden wilden *hierin* zoo dicht mogelijk bij het oorspronkelijke blijven." Nu gaf de onjuiste uitdrukking des heeren Mendes ertoe aanleiding, dat ik zijne bedoeling niet volkomen begreep.

H e t d o e t m ij e c h t e r g e n o e g e n, d e n h e e r

Mendes zelf te hooren bekennen, dat de heer van Leeuwen *niet* dicht bij het oorspronkelijke heeft willen blijven, en dat dus 's hoogleeraars vertaling slechts een omwerking van de Antigone en niet de echte Antigone van Sophokles is.

II. De tweede vergissing, die de heer Mendes mij toedicht, vindt hare verklaring in een zeer groote vergissing van den heer van Leeuwen in hoogst-eigen persoon. Die vergissing bestaat daarin, dat de heer van Leeuwen, die *geen* dichter is, gemeend heeft, verzen te voorschijn te brengen, als hij, met passer en liniaal de woorden metende, ze zorgvuldig gerangschikt had volgens een schema, dat uiterlijk veel overeenkwam met het schema van den Griekschen poëet, in plaats van, zooals de dichterlijke vertolker doet, het oorspronkelijke schema eerst te hooren en te voelen, en dan, in een soort van inspiratie, hetzelfde als de antieke dichter te zeggen, met dezelfde gevoelde beweging van woord en geluid. Het gevolg van v. Leeuwen's methode is dan ook, dat men, de woorden van den vertaler lezende, het rhythme van het origineel volstrekt niet herkent, en er alleen iets van terugvindt, als de lezer, zelf met passer en liniaal te werk gaande, de lengte of de korte van iedere syllabe zorgvuldig overweegt.

Eén voorbeeld slechts uit allen. Wie zal de gevoelde rhythmische beweging van de volgende grandioos-mooie Grieksche verzen:

pólla ta deina kóeden án —
throopoe deinoterón pelei *)

door mij aldus vertaald:

„Veel is geweldig, maar geen ding
„Is geweldiger dan de mensch."

wie zal die gevoelde rhythmische beweging, zeg ik, terugvinden in van Leeuwen's paraphrase:

„Alles verwint de mensch; hij heerscht
„En zijn meerdere leeft er niet."

waarin alles dood en slap terneerhangt in ongevoelden, lamlendigen dreun? Terwijl bovendien door de punt-komma achter mensch, waar Sophokles geen rust heeft, de heele gang van het rhythme op een vernietigende manier verbroken wordt.

Waar de heer Mendes alleen gelijk in heeft, het eenige waar hij zich hier niet in vergist, is dat ik de woorden „bij scansie" had kunnen weglaten. Als men in koelen bloede van Leeuwen's metrische proeven gaat scandeeren, vindt men hier en daar wel afwijkingen, maar voor een gymnasiast zou het geen onknap werk geweest zijn, de koren van de Antigone op die manier te vertalen. Echt rhythme, gevoeld en gehoord rhythme ontbreekt echter bij onzen hoogleeraar geheel en al.

*) Ik geef den Griekschen tweeklank ou (spreek uit als het fransche ou) hier weer door den hollandschen tweeklank oe, om den het-Grieksch-niet-machtigen lezer die woorden vanzelf zoo te doen lezen, als men ze tegenwoordig uitspreekt. Voor hetzelfde doel heb ik een paar klemtonen gezet.

III. Hier heeft de heer Mendes mij op een kleine stijl-slordigheid betrapt. Om iemand, die met grammaticale accuraatheid de beteekenis van ieder gebruikt woord in het vonnis van zijn rechter gaat wikken, om zoo iemand, zeg ik, niet de gelegenheid te geven mij een vlieg af te vangen, had ik beter gedaan, om voor wat ik wilde zeggen, nl., dat die regel, volgens den heer Mendes, niet hardop gelezen kon worden, niet het woord „onleesbaar" maar de uitdrukking „niet te zeggen" te gebruiken. Ik blijf den heer Mendes voor zijn taalkundige opmerking over mijn woordgebruik dankbaar.

IV. Hier verwijt de heer Mendes mij, dat ik regel 218 verkeerd zou hebben vertaald. Ik heb inderdaad een kleine nuance in de beteekenis van den Griekschen volzin over het hoofd gezien. Maardit foutje van mij is niet zoo erg, als de allergrofste fout van den heer Mendes zelf, die het woordje „onzin" gebruikt, dat hem, in zijn inwendige boosheid over mijn vorige kronieken hier onverhoeds ontvalt. Mijn opvatting van den regel toch gaf *geen* onzin, maar integendeel een zeer redelijken zin, die zeer goed te verdedigen zou zijn.

III.

En nu ten slotte. De heer Mendes is tegen mijne vertaling opgetreden, als een spitsvondige letterzifter, en het is nu gebleken, dat bij één regel van mijne vertaling, zijne aanmerking niet van scherpzinnigheid

is ontbloot. Ik heb echter vroeger reeds bewezen, men kan het in mijne Literaire Kroniek van Januari l.l. nakijken, dat als hij diezelfde scherpneuzigheid eens op de vertaling van zijn vriend van Leeuwen had toegepast, dat hij dan niet slechts op één regel een verbetering had kunnen aanwijzen, maar dat hij aan die heele vertaling, bijna om den anderen regel, geen grein goeds zou hebben gevonden.

Had hij zóó zijn vriend van Leeuwen willen kritiseeren, hij zou ongetwijfeld in lachen zijn uitgebarsten en geroepen hebben: „Van Leeuwen, je bent mijn beste vriend, doch van je vertaling van de Antigone deugt geen woord." Doch, helaas! op het werk van zijn boezemvriend kijkt de heer Mendes zoo nauw niet toe. Of liever hij loopt over het absoluut verkeerde dier geheele vertaling met een paar algemeene en niets in het bijzonder aanduidende woorden heen, om al zijn scherpzinnigheid te besteden aan de uitrafeling van een paar uitdrukkingen van hem, die zijn vriend heeft durven aanvallen op een manier, die billijk en noodzakelijk tevens was. Bij den heer Mendes geldt het spreekwoord:

Verknochte vriendschap is evenals de liefde blind.

En daarom meet hij de twee vertalingen met twee verschillende maten.

Ja, wij wenschen den heer Mendes gaarne het beste toe. Want hij heeft menig jonkmensch in staat gesteld juiste antwoorden te geven op de vragen, hem voorgelegd door zijn examinator, en ook de resultaten zijner grammatische studiën worden door mij, als, door wie

ook, geapprecieërd. Maar van het beoordeelen van literaire gewrochten kent hij nog niet de allereerste beginselen, en tevens springt zijn uit vriendschap geborene, maar daarom toch even laakbare partijdigheid, als een snel-opvlammend, maar spoedig gedoofd vuurwerk, in ieders oog.

XXXV.

F. ROOSDORP. A. VAN OORDT.

I.

Men zou het niet zoo zeggen, als men de periodieken nakijkt, en merkt hoe maar iedereen alles recenseert, maar toch blijft het waar, al voelt ook bijna niemand het, dat boeken recenseeren is een buitengewoon-ernstig ding. Want een echte recensie, een recensie, die haar doel vervult, is niet maar zoo'n praatje, dat den een of ander, na lezing van een boekwerk, toevalligerwijze invalt en dat hij dan met zelfbewuste allures den volke gaat vertoonen, als zijn meening over dat boek, neen, de ware recensie, want de eenige die bestaansrecht heeft, is een daad van diep voelen en juist denken tegelijk.

Wie toch iets wil beoordeelen, moet er geheel van op de hoogte zijn, moet door en door datgene doorgronden, waarover hij spreekt.

Ja, om degelijk te keuren een ernstig boekwerk, dus de opperste uiting, het tot inwendig-harmonische eenheid gewordene complex van ontelbare oogenblikken in het leven van een voelend en denkend individu,

daarvoor moet men niet als een kleine jongen er buiten staan, en spuwen op de muren, en schelden op het een of ander ons juist in het oog vallend detail van 't geheel; neen, wie een boek wil beoordeelen, heeft het eerst te kennen, zoo goed en zoo grondig, of hij 't zelf had gewrocht. Wie een boek gaat beoordeelen, heeft zijn recensie te maken tot een school voor den schrijver, tot een gids voor 't publiek. En zoo moet de recensent — zal hij waarachtig recenseeren — de meerdere zijn des schrijvers, dien hij gaat goed- of afkeuren, diens meerdere en diens meester in begrip en gevoel.

* * *

Maar zóó iemand heeft Holland in het voorgaande tijdvak er één slechts gehad.

Want de solied-doorwerkte, rijk-kunstige Potgieter was een stylist zonder weêrga, een veelbegaafd vertooger, maar hij praatte toch meest, in zijn kritische studiën, buiten zijn eigenlijk onderwerp als kritikus, buiten het te beoordeelen boekwerk om. Hij was meer een fijnvoelend en veeldenkend verhandelaar, dan een alles-zijn-plaats-aanwijzend keurder van kunst. Neen, de eenige kritikus, die kritikus mocht heeten, in het tijdvak, dat nu voorbij is, was Busken Huet.

II.

Busken Huet stond niet boven alles, maar stellig boven zijn land van het midden dezer eeuw.

't Grandiose toch en 't geniale, als artiest en mensch, der wereld-heroën, van een Milton en een Shakespeare,

van een Dante en zooveel anderen, ging hem nauwgemerkt voorbij. Hij zag in hen weinig meer dan interessante menschen van zeer veel talent. En als zoodanig gaf hij dan over hen verstandig-doordachte en knap-geschreven beschouwingen, waar men dikwijls werd getroffen door de juistheid van inzicht en de klaarheid van betoog. Maar, nadat men zijn boeiende en levendige causerie met bewondering had genoten, kwam men weer tot zichzelf en vroeg men zich toch af, met een gevoel van benauwing: Was nu zóó die groote man? Een mensch met precies dezelfde bewegingen en dezelfde gevoelens als mijn uitstekende buurman van daarover, en mijn gewaardeerde vriend van zoo straks? En men sloeg gauw de onsterfelijke werken van den Groote weer eens wijd voor zich open, en las, en las, met geheel vergeten van alles om zich heen. En al lezende, de ziel-doordringende woorden des machtigen schrijvers, zag men in verdere, diepere werelden van psychisch bewegen, van gedachte en gevoel, dan het eenigszins nuchtere, àlledaagsche van 't silhouetbeeld, dat de Hollandsche kritikus met kranige vastheid had geteekend, dat men 't zag. En als men moe was van 't lezen, van 't omhoog gaan met dien Groote, dan was men weer gerust en blij in zichzelf, dan wist men weer zeker, dat de wereld mooi was, zoo mooi als wij vermoedden, maar als Busken Huet, ja, zoo moest het wel wezen, *niet* had gezien.

Want Huet zag de groote genieën van 't verleden heel helder en heel menschelijk, en de beelden, die hij teekende, leven met hun flinke en goedgebouwde vormen voor nu en langen tijd. Maar: hoe helder en hoe menschelijk, hij zag ze toch te veel door een negentiende-eeuwsch, in-Hollandsch kijkglas, dat ge-

kleurd was met de kleuren van zijn tijd en omgeving en zijn eigen ik. Als wij lezen zijne breede psychologische ontledingen van wereldgenieën, dan interesseert het en behaagt het ons, maar toch blijft men voelen, ondanks zijn vasthandige, zijn scherp-omlijnde, zijn oogenschijnlijk naar het leven geteekende portretten, toch blijft men voelen: Daar was toch nog iets meer, blijkens hun eigen, altijd meeslepende, verheffende werken, iets beters en grooters, iets buitengewoners in die reuzen van 't verleên.

Huet zag veel en Huet zag helder, maar Huet zag niet het hoogste van verbeelding, Huet werd niet bewogen door het diepste van 't gevoel. Daarvoor was hij te veel een man van nuchter intellekt, die niet verder mat, dan zijn duimstok reikte, den niet te diepgaanden duimstok van het verkeerdelijk zoo genoemde „gezonde verstand".

* * *

Moge het dan den Huet van de dagen der toekomst, den kritikus, die nog verschijnen moet, gegeven zijn te volmaken, wat zijn voorganger begon!

Maar wie van de menschen, die tegenwoordig leven, kan beweren, dat hij zal worden die grootere en rijkere, die nóg completere, wijl dieper-voelende en sterkerziende Busken Huet?

III.

Wij spraken tot dusverre over Busken Huet aan zijn

zwakkere zijde, over zijn mate van begrijpen en zijn vermogen om te voelen de grootsten van het gansche menschelijk geslacht. Maar dat was dan ook niet de waarachtige Huet, de Huet, op wien wij allen eerbiedig staren, de eenzame groote, de Huet, die geschreven heeft voor de twintigste eeuw.

Want alleen in zijn kijk, zijn superieuren kijk op het omvangrijke werk zijner vlijtig-schrijvende land- en tijdgenooten was hij onsterfelijk, staat hij boven allen, die hem omringden en volgden, heerlijk-hoog en koninklijk-alleen. Ja, Huet stond als een reus met krachtig-gestadig durven en willen, met oppermachtig inzicht, temidden van zijn volk van de zesde tot de achtste dekade dezer eeuw. O, die tijd, toen men dichter heette, als men vloeiend kon rijmen, en wie het makkelijkst zich bewoog langs de gladronde zwenkingen van iambisch getik-tak, al was zijn gezichtskring, als mensch en als kunstenaar ook die eens kosters, de grootste dichter leek! Wat heeft niet Huet met al die verstandige, netjes-bedaarde, die nijvere zwierders langs rollenden maatdeun, die niets meer waren, niets hoogers en niets beters, in gevoel noch intellect, dan al de andere toen levende, toevallig niet-schrijvende Nederlandsche staatsburgers, maar die zich toch verbeeldden iets heel bijzonders te wezen, alleen omdat zij er als van zelf toe gekomen waren, rijmen te zoeken en rijmen te vinden, zonder dat zij daarom iets ongemeens hadden te zeggen, iets groots of iets liefs, iets innigs of iets dieps, — wat heeft hij met die allen, in hun middelmatige vormkunst, vernuftig gespeeld en bedaard gedarteld, wat heeft hij om die allen fijntjes gelachen, wat heeft hij hen kostelijk-hoffelijk beschertst! Zij fronsten onder dien fel-scherp prikkelenden regen van minachtende beleefdheid en

keurig gesol de gespannen wenkbrauwen, met angstignijdig opglurende oogen, en verbeten zich, of spuwden soms hun laster hem tegen, als eenig-treffènd verdedigingswapen tegen dien niet te overmeesteren spot-ernst, tegen dat kalme, voor hen allen ongenaakbare, hun al te hooge en ruime begrip. Doch hij stoof niet op bij hun krieuwelig morren, maar ging steeds door, ongeschokt en rustig, en verborg, onder den fijnen, bedwongen glimlach om de vastgesloten, sterke lippen, het verlangen, dat toch leefde, half-bewust voor hemzelf, in zijn binnenste binnen, naar een diepe en echte, naar een waarachtige kunst.

Want hij begroette met respect en liefdevolle aandacht de krachtige en soms wèlgelukte grepen, die er telkens naar gedaan werden door Bosboom en Potgieter, die stonden als stoere eiken aan zijn zijde, breidend hun breed en weelderig loover over het mos en de struiken aan hun voet.

Zoo leefde en stierf hij, wijs en onbegrepen, maar wees *) voor het laatst nog, vóór zijn sterven, heel even naar de toekomst, naar de kunst, die hij zag naderen, schemerig en ver.

IV.

De kunst, die hij naderen zag, schemerig en ver. Twaalf jaren zijn sinds voorbijgegaan, sedert het in de geschiedboeken onzer letterkundige beschaving gedenkwaardige oogenblik, dat de stervende hoofdman van het toen reeds gesloten, maar langdurige tijdvak van Bilderdijk's

*) Zie Veertien jaar Literatuurgeschiedenis II 196

artistieke overheersching, waar Huet half-willens en half-maar-wetens soms zelf tegen gekampt had, met de plotselinge inspanning van een laatst begrijpen, heenwees naar de nieuwe, de komende kunst. En nu?

Twaalf jaren. Die twaalf jaren brachten vele teleurstellingen, tal van geheel of ook maar voorloopig vernielde verwachtingen; velen, wier namen voor twaalf of tien jaren klonken als klokken in onze luisterende ooren, zijn door verkeerd begrijpen van zichzelf, door zelfverwaarloozing van hun beste, hun allerschoonste, hun diepste ik, teruggevallen van hunne toenmaals zoo krachtig-voornaam bereikte hoogte en slepen in middelmatig of geheel verkeerd werk hun bestaan nog slechts voort. Maar het oudere geslacht als geheel bleef leven, en b. v. Ary Prins en Frederik van Eeden, over welke beiden ik het later zal hebben, bleven stevig en eerbiedwaardig als altijd staan. Ja, Ary Prins werkt eenzaam-rustig, in gestadige stijging, voort aan zijn kunst, als aan een tempel veelkamerig, en Frederik van Eeden, ofschoon staand in ons midden, kent óók zichzelf en vergaloppeert zich niet, maar blijft zichzelven gelijk in zijn uitingen, en richt bedaard, met kalme stuwkracht, zijn goedgebouwde werken omhoog steeds, van uit het stil-deinende vlak zijner ziel.

Doch al vielen ook sommige anderen — ik noemde ze al eens vroeger — door eigen schuld terug in het duister, de tijden gaan voort, en een nieuw geslacht volgt staêg op het oude, en maakt weer het innigst wat het heeft, tot kunst. Verscheidene boeken der jongere generatie, en ook der oudere, zijn reeds geschreven en wijzen op een nieuwe, misschien nog zuiverder, fijnere opbloeiing van Hollands zoo lang verschrompelde ziel.

V.

Roosdorp's „Kinderen".

Weet gij wel, lezer, wat schrijven is? Ik bedoel niet: een epistel over opvoedkunde, of een flinke staathuishoudkundige verhandeling, of een of ander philosophisch betoog; neen, ik bedoel dit: schrijven als kunstenaar, dat is als mensch, die accuraat-juist weergeeft in Hollandsche woorden datgene wat hij te zeggen heeft. Maar schrijft b. v. een staathuishoudkundige, zoo vraagt gij zeker, dan ook niet zoo? moet die ook niet precies zich uitdrukken in woorden, zoodat een ieder, die voldoende verstand heeft van zijn kwesties, hem volkomen begrijpt? Zeker, ook een staathuishoudkundige, om daarbij te blijven, moet precies en duidelijk in alles zich uitdrukken om begrepen te worden, om verstaanbaar te zijn. Maar het preciese en accurate van zoo'n verstandelijk betooger, als hij er zich toe zet, om klaar te redeneeren, is toch nog iets anders, iets volkomen anders, als wat ik noemde 't accurate en preciese van een puur, een waarachtig artiest. Een staathuishoudkundige tracht naar niets anders als duidelijk te wezen, zoodat niemand hem verkeerd verstaat, zoodat niemand iets anders uit zijn woorden kan halen, als wat hij er mede te kennen geven wil. Hij begrijpt, en schrijft slechts om begrepen te worden, nuchter begrepen, en steeds spreekt hij alleenlijk over dingen en hunne ontelbare onderlinge verhoudingen, terwijl een artiest daarentegen geeft de dingen zelf op zichzelf en wil niet alleen worden verstaan, maar ook gevoeld. Zoo moet dus een artiest staan steeds onbevangen en altijd open tegenover zichzelf of tegenover de wereld, al naarmate zijn onderwerp: òp neemt hij van beiden, met gevoelig-aanschouwende zinnen en

ziel, de onmiddellijk vrij-uit werkende indrukken, die hij dan uitspreekt, voelen en zien doet aan anderen, in naïeve, frissche, de dingen op de daad betrappende taal. Geen vooropzetting heeft hij, en geen redeneering houdt hij, noch bij zijn indruk, noch in zijn uiting, maar direct en natuurlijk blijft hij in 't een zoowel als in 't ander, met juiste waarneming en diep en zuiver, zelfondervonden, naakt en naïef zich vertoonend gevoel.

Zoo'n artiest nu in merg en gebeente, zoo'n man die alleen artiest wil wezen en 't heerlijk volbrengt ook, is hier de heer F. Roosdorp, zooals hij uit zijn boekje „Kinderen" spreekt.

Als een kind staat Roosdorp te midden van zijn kinderen, maar een kind, zóó open en onbevangen, als zelfs geen kind op dees wereld kan zijn.

Hij observeert fijn-blij, zonder zelfbehaaglijke grootemenschen-wijsheid, al de kleine bewegingen dier teedere zielen en teedere lichaampjes, en geeft die dan weer, zonder lievige affectatie of zeurend gevoelig-doen, met plastische trekjes, fijn als ets-werk, in woordcombinaties, natuurlijk maar nieuw toch, alsof zij voor het eerst op aarde werden gebruikt. Met wijd-open oogen staat hij als hemel-kind onder zijn kinderen, en staart naar het schoone, dat altijd schoon is, wijl altijd menschelijk, het jong-frisch-spontane, of droevig-gebrokene, en weent niet en lacht niet, maar voelt maar en geeft maar, als mensch en kunstenaar harmonisch-bewogen, de zuivere, echte schoonheid dier menschjes-in-'t-klein.

De kunst des heeren Roosdorp, wien, als hij zichzelf maar altijd gelijk blijft, als kunstenaar een toekomst wacht, grandioos-fijn en heerlijk-delicaat, 's heeren Roosdorps kunst is geniaal-eenvoudig en rijk-natuurlijk,

als bloemen en vogels, als lentewindjes en regen in 't loover, als vroolijk zonlicht en donkre wolkjes op 't klaar azuur.

VI.

Irmeulo door Adriaan van Oordt.

Wat Roosdorp doet met kinderen, ons brengen in onmiddellijk contact met hun waarheid in droefenis en vreugd, dat doet de heer Adriaan van Oordt met menschen, met de lang-vergane menschen, die misschien nog wel onze voorouders waren, van voor veertien honderd jaar.

* * *

Wat zijn wij ver verwijderd van onze beschaafde en knappe, onze keurig-verzorgd en klank-rijk geschrevene letterkundige gewrochten van een vijftig jaar geleên! Er valt veel aan te prijzen, hun harmonische in-elkaarzetting, hun uitnemende styleering, en een zeker gedistingeerd en voornaam cachet. Maar och, die menschen, uit de romans o. a. van nu wijlen Mevrouw Bosboom, ze zijn kunstig en nobel, ze spreken mooie zinnen en hebben goede manieren, maar is 't u niet, lezer, als gij naar hen luistert, of ge zit in den schouwburg, in een zeer fraai gebouwden en uiterst voornamen hofschouwburg, en of ge luistert naar acteurs, die allen mooi spelen, en goed hun rol kennen, en zich bewegen met elegant en statig gebaar? Het is kunst, zeer zeker, en wij allen zijn dankbaar en groeten respectueuselijk de werkkracht en de gaven dier schrijvers van voorheen. Maar toch is hun kunst geen kunst, die blijft leven bij de levende menschen, anders dan in de deftige kamers,

de studie-kamers van de kenners der tijden, anders als in 't hoofd, het peinzende hoofd van een ijverig en nauwkeurig bestudeerder van 't verleên.

Want wat ik daar zeide, zoo even zeide, van die acteurs, en dien schouwburg, dat was maar niet zoo'n beeld, een aangenaam beeld, dat bij geluk in mij opkwam, ter opluistring en beetre dressuur van mijn zin. Neen, er is een werkelijke, aan ieder gevoelig en ontwikkeld lezer van tegenwoordig zich opdringende, duidelijk zich vormende, klaar en eenvoudig zich stellende overeenkomst tusschen die boeken, waar onze vaadren van genoten, en 't gebeur op de planken van een hoogst beschaafd tooneel. 't Is alles even kunstrijk en goed volgehouden, in beiden wordt alles even net-keurig en bijzonder-voornaam gedaan. Maar in beiden ontbreekt ook gelijkelijk het leven, het altijd groeiende en bloeiende leven, dat juichen doet of weenen, met zijn eigen, met 's levens tranen en vreugde, al naar staat des levens altijd bewegelijk, altijd veranderend, bloed-levend gelaat. Als men zit in zijn kamer, 's avonds laat, en men leest die romans, en men ziet hun personen met hun deftige gebaren van goeden huize, dan wordt men getroffen, aesthetisch getroffen door het weelderig, maar rustig bewogene rhythme, dat deint als een wijd-uit-ruischend water, 't welk zachtkens klotst, waar het klotst bijwijlen, in zijn overigens vollen, egalen golfslag, met zijn altijd bekorende harmonie. En wij luistren, eerst zoo zachtjes-behagelijk en vriendlijk-wellustig, op muziek van woorden, naar die helden-met-edukatie, de statige gestalten, die Mevr. Bosboom in zoo sierlijk-langzaam bewogene perioden doet spreken en bewegen met aristokratisch-geschoolde bevalligheid, wij wieglen mede als gedweeë bootjes op de ruischende breedte harer wijd-zich-sprei-

dende, reine ziel, — maar daar, plotseling, daar schrikken wij, wij komen tot bezinning, wij hadden al zoolang, onder al dat schomlen op lokkende golving, iets zeer onaangenaams, iets uiterst kwellends, iets afgrijselijks gevoeld. En wij schrikken weder: — wat was dat daar? wat hindert ons? Wij kunnen 't nog niet zeggen, wij liggen nog te loompjes, wij genieten nog te veel van dien stroomend-bewogenen, eerbiedwaardigen zielsgloed, maar daar plotseling ook, daar staan wij weêr, wij zijn weer onszelven, en roepen luide met krachtige stem: „O, God, wat natuur, wat waarheid, iets werkelijks, o, God! in godsnaam, geen tooneelvertooning meer! Mevrouw Bosboom is groot, en haar rhythmen zijn wonderbaar, maar haar kunst is geen kunst voor de twintigste eeuw"...... En dat komt niet, omdat zij dan in een vroegere eeuw leefde, en alle kunst slechts zou leven voor een oogenblik. Want ik beef nog en ween nog bij Sophokles en Shakespeare, bij Homerus en Dante, omdat ik meêvoel bij hen hun eeuwig-levende menschelijke waarheid, omdat hun kern is ook de kern van het menschelijk voelen, van de menschheid zelf. Maar die menschelijkheid juist, die ware menschelijkheid, die ik kloppen voel in mijn arme menschborst, zoowel als in de borst van die machtige menschen van het lang reeds geslotene, grijze verleden, die menschelijkheid klopt niet in de bewegende beelden dezer rhythmisch-voortruischende droomvisioenen, die menschelijkheid leeft niet, met haar ademen en haar hartklop, in deze niet stil in de onbewustheid geborene, maar hevig-beredeneerd en gloeiend-verstandelijk opgetrokkene menschelijke verzinsels, die schoon zijn van vormpracht en uiterlijk rhythme, maar niet van diep-innigen, menschelijken levenswil, niet van de groeikracht, die

altijd weer uitbot uit de ondoorgrondelijk diep-rijke natuur.

Mevrouw Bosboom's kunst is zwaar-prachtig van uiterlijk, van teekenend woord en breede gedragenheid, en zwierende beweging van zin op zin, maar het innig-menschelijke, levend gevoelde, het altijd en eenig menschelijk-waarachtige, het leven, dat kunst alleen doet leven, daar heeft zij niet in haar kunst naar gestreefd.

* * *

't Geslacht, dat nu werkt is een ander dan 't vorige: 't hecht meer aan het innerlijk wezen dan aan de vormen, en als het een historisch tijdperk gaat beschrijven, dan tracht het meer, om de ziel te begrijpen, de wondre ziel, die daar werkelijk leefde in die werkelijke menschen, en de dingen óm die ziel, de reëele dingen, te geven zooals zij werkelijk waren in die dagen, dan om — zooals men vroeger deed — weer een nieuw, fraai menschenbedenksel te voegen bij de vele, eigenlijk monotone, subjectieve scheppingen van een door lectuur van andre kunst gevoede, door een bepaalde overtuiging gekleurde fantasie.

Het naturalisme in den historischen roman.

Het naturalisme, dat is: de inderdaad op de nooit uitgegravene werkelijkheid staande, en die eindloos-rijke werklijkheid diep-in peilende kunst onzer dagen, zal de kunst evenzeer van de toekomst wezen, ook voor den in den laatsten tijd wat uitgebloeiden historischen roman.

Flaubert is ermeê begonnen en heeft, met zijn Salammbô, voor dat gedeelte van 't moderne epos, dat de historie vertastbaart, den grondsteen gelegd. En Van

Schendel met zijn Drogon, van Oordt met zijn Irmenlo bouwden bij ons er rustigjes aan voort. Ook bij ons komt de kunst, die de natuur tot moeder heeft, de levende en levengevende-altijd-door.

De brokjes beschrijving zijn, in Irmenlo, niet langer als wanddecoraties, kunstmatig geweven naar een overgeleverd patroon: zij zijn geïnspireerd op de dingen zelf, die zij moeten voorstellen, en leven daardoor ook voor ons en de toekomst, want het leven slechts blijft. En ook de menschen in Irmenlo, zij ademen en zijn warm, en leven het leven, dat levende maakt. En als dit levende boek van weten en voelen, van begrijpen en zien wordt opengeslagen door de hand eens lezers, dan ligt daar niet vòòr ons, dan kijken wij niet in, de hersenmachine van een netjes bedenkend en saamvoegend schrijver, maar wij staan voor de natuur, voor het leven zelf, zooals het in klare, maar diepe intuïtie, gegrond op juist weten, gezien is door een man van de twintigste eeuw.

F. Roosdorp. *Kinderen.* S. L. van Looy, Amsterdam '98
Adriaan van Oordt, *Irmenlo* W. Versluys. Amsterdam '96

Mr: F. COENEN. Dr. H. J. BOEKEN.

I.

De romankunst, die komt en in de toekomst zal heerschen, verschilt even onmiskenbaar van de romankunst onzer vaderen, als een vers van Herman Gorter, uit diens betere periode, van de verzen van ten Kate of van Bernard ter Haar. Want de kunst onzer dagen, die de kunst ook zal wezen van de ons volgende geslachten, is, in tegenstelling met de vroegere richting, geworden reëel. Als de lezer maar de beteekenis van dat veel gebruikte, maar ook vaak misbruikte woord: „reëel" wil verstaan. Reëel of realistisch moet toch iedre kunst heeten, waar de woorden als woorden, als lettercombinatie's, op zichzelf geen waarde hebben, maar hun waarde slechts verkrijgen, ingeval zij dienen als juiste en gevoelde, als gelijkwaardige vertegenwoordigers van een levende en groeiende, of ook wel vastvormige bestaanswijze achter hen, van een werkelijk iets.

Ja, van alles wat leeft met werkelijk leven of blijft zooals het is, omdat het zoo is, zoo lang als het is, van al dat reëele, dat wij innig waarnemen en voelen en

doorgronden in de wereld om ons henen en de wereld in onze ziel, vandaar heeft de kunst, die onsterfelijk wil wezen, als van hare grondstof uit te gaan, om dan dat reëele, dat deugdelijk bestaande, waarachtiglijk weêr te geven, klaar te verzinnelijken, door haar overschoone middel, maar dat ook niets dan een middel is, het beeldende en klinkende, maar ook altijd, zal 't van waarde zijn, noodzakelijk een werkelijkheid voorstellende woord.

Op die manier beschouwd — en dât is de manier, de eenige manier, waarop men alle kunst steeds moet beschouwen, als men grondig wil denken — is dat magnifieke boek over de Navolging van Christus of een Zang van Dante, of een treurspel van Sophokles éven realistisch — alleen is maar een beetje de grondstof verschillend — als een roman over het leven der negentiende-eeuwers van Emile Zola.

Want het psychische leven met zijn verbeelden en voelen, met zijn denken en droomen, buiten al zinnelijk-waarneembaar bewegen, buiten alle lichamelijke uiting om, is evenzeer reëel en iets werkelijk bestaands toch, en dientengevolge een object van kunst ook, als al wat door de zinnen kan gezien of gehoord worden, of wel op een andere wijze door hen bespeurd, als al wat wij willen begeeren of vlieden, als al het afstootende of aantrekkende voor de zinnen van ons menschelijk organisch geheel. En juist op die helft te weinig gelet te hebben, die verborgener helft van het reëel bestaande, zooals zij in waarheid zich beweegt bij voortduring in de levende zielen der werkelijke menschen, juist dat hij het psychische, het zuiver-psychische, die wondre natuurkracht, te vluchtig behandeld, te oppervlakkig beoordeeld heeft is de groote uit zijn van

nature te eenzijdig temperament voortspruitende tekortkoming van Zola's overigens heldere studie's over de kunst van de toekomst geweest.

II.

Het werk van den heer Coenen, schoon reeds voor twee jaar verschenen, trok eerst heden mijne aandacht en door langzame lezing ook mijn liefde tot zich.

Want ik dacht bij de ontvangst — maar ik beken nu met schaamte, dat ik mij hier vergiste in de toepasselijkheid mijner vooropzetting — och, al weer zoo'n nauwkeurig maar vervelend compte-rendu, zoo'n systematisch in-elkaer-gezette, koelnuchtere catálogus van elken-dag-voorkomende, ordinaire dingen, zoo'n fotografie van de werkelijkheid, — wat heeft men daaraan? en wat beteekent zoo'n verstandelijke en droge reproductie van alledaagsche feiten voor onze Hollandsche kunst? Maar, zooals ik reeds zeide, ik vergiste mij daarin. Want „Een Zwakke" is realisme, maar eminent realisme, de realiteit, zooals ze gezien wordt door een superieuren geest.

* * *

Wat toch is het geval? Wil men het realisme met fotografeeren gelijkstellen, mij is het wèl. Als men dan tevens maar bedenkt, dat, bij deze wijze van fotografeeren, iedere toestel, levende toestel, een andersoortige plaat heeft, soms geheel verschillend van die van al zijn overige medetoestellen en dat het vermogen om het reëele te reproduceeren van zoo'n levende plaat tot in het oneindige verfijnd wezen kan.

Want zet eens de ziel van uw melkboer voor het reëele, of die van uw boekhouder, of van wien gij maar wilt: 't zijn allen zeer brave en uiterst bekwame menschen, maar laat hen eens gaan vertellen, over wat zij waarnemen, in hunne waardigheid van fotografie-toestel, dan hoort gij niets bijzonders en vooral niets anders dan wat gij uit u zelven ook wel had kunnen zien. Vandaar dat men die heeren, al noteeren zij ook nog zoo nauwgezet hunne waarnemingen, onmogelijk realistische schrijvers noemen kan... En al probeeren zij het soms — het wil wel eens gebeuren, als zij maar wat kunst van zich uit te drukken krijgen — en schrijven zij ook boeken, dan worden zij misschien wel een tijdlang druk gelezen door hunne gelijk ontwikkelde middelslag-medeboeren of -boekhouders, of -tweedekakamerleden, maar over honderd jaar spreekt toch niemand meer over hen, en beschouwt men hunne boeken, indien er misschien nog wat exemplaren van over zijn, als een vorige-eeuwsche, niet erg interessante, een beetje banale curiositeit.

Neen, wil het realisme, dat de romantiek omverstiet, de plaats innemen, waar het recht op heeft, dan moet het niet slechts nádoen, maar ook dóór-voelen, dan moet het gaan fotografeeren, maar niet zooals iedereen dat kan, doch met den fijnen, scherp-zienden ziele-toestel van een diep-voelend, een buitengewoon mensch. Ieder, die oogen heeft en handen en vaardigheid, kan schetsen de omtrekken, zooals die, oppervlakkig gezien, uiterlijk zijn, maar te geven de werkelijkheid, niet zooals zij er uitziet voor den eersten den besten kijker, maar zooals zij werkelijk en inderdaad *is* tot in haar diepste wezen voor het oog van een kunstenaar het inzicht van een begrijper, den diepen geest van een

genie, dat is de taak, die den realist van heden als einddoel moet wenken, dat is het ideaal, dat slechts weinigen kunnen bereiken, maar waar ieder werker in 't moderne realisme met de volle kracht zijns geestes naar te streven heeft.

* * *

Ik weet niet of de heer Coenen met zijn bewustheid hierover gedacht heeft, maar dat zijn onbewustheid in die richting is gegaan en hem daarnaar heeft doen handelen, dat is mij gebleken uit zijn meesterlijk boek.

Het boek van den heer Coenen is geen bruuske houtskool-schets van allemans-observatie, waar zoovelen der tegenwoordige realisten het meê doen. Men voelt achter zijn fijngezien-behandelde lijntjes en veegjes en tinten de veel- en geheimzinnig-bewogene diepte van 't onbekende daarachter, zooals men die zelf ook, als men goed kan kijken, achter de niet ieder in het oog loopende kleinigheden onzer dagelijksche werkelijkheid ziet.

Maar hij vergeet toch om die fijnheden niet de groote omtrekken, om die bijzonderheden niet het geheel.

Het boek van den heer Coenen is diep-in gezien en grootgevoeld-geteekend, 't is machtig-begrepen en zuiver-gezegd.

Hoog-ernstig staat dit boek, als een massieve woudstam, zijn sterke armen strekkend, voornaam en eenzaam, te midden van 't gekwetter der kritische vogels die luid-uit van klankjes, schetteren hun kleine, eigenwijze pleiziertjes, hun nietige beslommeringen, drukfladderend, uit.

Ja, zij schetteren en kwetteren, en letten niet veel op dat doodstil, geduldig, zijn tijd afwachtend, want

nog eeuwen levend, door zichzelf slechts bestaand, veerkrachtig gegroei.

Moge het dan den auteur, die nog jong is, geloof ik, gegeven zijn, eenmaal onze romankunst te maken tot een Europeesche, een waarachtige kunst!

III.

Boeken's Floris en Blanchefloer.

Wie een menschenziel in haar diepte wil kennen, zooals er geen andere op dees wereld bestaat, die leze dit boek, dat, als een kostbare spiegel van geslepen kristal, in rijkkunstige omlijsting weerkaatst heel Boeken's kinderlijk-naïeve, schoonheids-dronkene, zwaar-wijze psychiek. Men glimlacht om aardige onhandigheid op onhandigheid, die schuil gaan onder weeke, mollige welving van vol-op draagkrachtigen, breed-zacht zwellenden, weelderigen rhythmengang, om dan weer zacht-behagelijk stil te genieten van drupje na drupje van gevoelige geestigheid en geestige gevoeldheid, die vallen uit de stadig breed-uit ruischende en klaar neerkletterende fontein zijner kunst.

De natuur van Boeken is een rijke en wijze, en wat hem ontbreekt is alleen nog wat „slag."

Hij is een Griek hier en daar van diep-wijs inzicht, als een kind, dat soms onwetend eeuwige waarheid uitklapt, en weer elders is hij 't op eens van spontaan-opbloeiende, smetloos-klare schoonheids-beitling, en openen en vollen, breed-zoeten klank, maar een mid-

del-eeuwer ook somtijds dan van lief-gevoelige teederheid en halfvermomde scherts.

Boeken is niet volmaakt, maar Boeken is vol en machtig, en wat hem ontbreekt is slechts wat-handigheid-door-praktijk.

Frans Coenen. Een Zwakke. 's Gravenhage. Loman en Funke. 1896.

H. J. Boeken. De Historie van Floris en Blanchefloer. Amsterdam. S. L. van Looy. 1898.

Dr. F. VAN EEDEN.

I.

Wat is poëzie? Ziedaar een vraag, zoo oud en zoo diep als, misschien nog dieper dan het menschelijk denken zelf, en die tot dusver nog niet op een juiste, alles-omvattende, ver-in-dringende manier is beslist.

De reden dezer gestadige, door de eeuwen heen durende, wonderlijke onmacht der menschelijke geestkracht komt mij echter voor een zeer eenvoudige te zijn. Want, vóórdat men iets vraagt, dient men toch eerst wel goed zichzelf bewust te zijn, wat en waarnaar men eigenlijk vraagt. Dit nu te bedenken, hebben de stellers dier beteekenisvolle en moeielijke kwestie gewoonlijk verzuimd. Zóó zelfs, dat als allerbeste antwoord deze wedervraag zou kunnen dienen: Wat bedoelt gij met die vraag?

Want — zie een modernen dominé, een literaire dame of iemand die zoo'n beetje de kunst kent van verzen-schrijven, en begin met hen te spreken over wat zij verstaan onder poëzie. Dan is het tien tegen één, dat de geestverwant des heeren Hugenholtz u breedgevoeld-ernstig de verzekering zal gaan geven: „Poëzie, mijnheer! dat is het goddelijke in den mensch!", en de

begaafde schrijfster zacht zal fluisteren, met aandoening: „O, poëzie, dat is iets heerlijks, iets verrukkelijks! iets dat mij overstelpt als bloemengeuren of avondzonlicht...." terwijl de fashionable dichter, met zijn éénen arm in de lucht en zijn donkere oogen op u richtend, u toevoegt. „Poëzie, waarde vriend! dat is gevoel, verbeelding, heldenmoed!"

„Jawel!" zegt gij dan, en gij begeeft u naar huis met de stellige wetenschap, dat de menschen nog altijd met frazes spelen, en dat de brave Multatuli voor niets heeft geleefd.

II.

Maar wat is poëzie dan eigenlijk wél?

Een poëtische stemming, zou men kunnen zeggen, is een bijzondere toestand van den menschelijken geest, waarin men, zeer sterk en diep en zuiver, voelt en ziet en hoort en uitdrukt datgene wat schoon is, welks uitdrukking zich veelal kleedt in rhythmus en rijm. De kern der poëzie moet dus zijn, zooals ik zeide, dieppuur gevoel en aanschomwing van het schoone, terwijl haar uiterlijke verschijning meestal in rijmende rhythmen zich tooit.

Onthoud dit nu eens goed, woord voor woord, zooals ik het heb geschreven, want anders begint de verwarring reeds hier.

De meesten toch der menschen en ook de meesten der zich noemende dichters hebben steeds geloofd en men gelooft, het vaak nú nog, dat er in rijm en rhythmus, op zich zelf genomen, iets dichterlijks schuilt. Men beschouwde rijm en rhythmus als een hoog-gracelijk voorrecht, het karakteristieke kenmerk, genadiglijk

verleend aan die uitverkorenen der menschen, die dichters heeten, en wie het kranigst kon rijmen in zwierenden rhythmengang heette de grootste dichter van-al. Het kwam er niet in de allereerste plaats op aan, òf men iets had te zeggen, wat gevoeld wàs en mooi, of men waarachtig dichter inwendig was, neen, als men maar mooi kon schrijven, 't kwam er minder op aan wàt, in golvend-bewogene, rollende zinnen, waarbij steeds de eene eind-klank op de' andre sloeg, dan was men „dichter" bij Gods genade, zoo dachten zij zelven, zoo dacht het publiek ook, en men verwarde de Kunst, die alleenlijk bestaat in zuiver-diep voelen en zien en zeggen, met een ratelende radheid van klinkende bedrijvigheid en uiterlijk vertoon.

Gij glooft niet, wat ik zeg? Ontdoe dan maar eens zoo'n dichter, als ik thans op het oog heb, men vindt ze bij honderden in onze hollandsche letterkunde, ontdoe hem, zeg ik, van die uiterlijke versiering, van die rijmende rhythmenjas, zóódat het geschrevene naaktweg vóor u staat, zonder het minste decoratief, dan vindt gij daaronder geen diep-aangrijpende zielsaandoening, geen visioenen van verbeelding, en zelfs geen waardeerbare hersenbeweging, maar alleen een opeenstapeling van beteekenislooze woordenreeksen, die, dan in proza, u de keel uithangen, en gij vraagt met verbazing: hoe durft men dit vóórzetten, zonder blozen, als voedsel aan den geest van een beschaafd en ontwikkeld volwassen individu?

Neen, poëzie schrijven is niet: woorden naast elkaêr zetten, zóó dat zij, door een beetje op-en-neêrgaand bewegen der opeenvolgende lettergrepen, in een soort rhythmus komen te staan, waar men dan alles in los mag laten, wat ons in het hoofd, of ook maar in de

vingers komt. Neen, wie niet waarachtiglijk diep-inwendig geëmotionneerd is, wie niet iets diep voelt en den sterken drang heeft, dat gevoel te uiten, is niet werkelijk dichter, en late af te spelen met klanken en rijmen, die 't gehoor slechts streelen: want dichter is slechts hij, die inderdaad gevoeld heeft datgene, wat hij schrijft.En 't rijmend rhythmeeren is niets dan een handigheid, die bijna ieder kan leeren, ook zonder dat hij dichter is, en die, ook zònder gevoelden inhoud, voor een oppervlakkig lezer, precies op waarachtige dichtkunst gelijkt. Men laat zich dan wiegen op de aangename zwiering van het golvende woordgedans, terwijl het telkens weerkeerende, vleiende rijm uwe ooren bekoort, een zwiering, die u misschien voor een oogenblik een beetje opgewonden maakt, zooals ook wel een orgel doet, maar waar uwe ziel bij koud blijft als steen. Neen, dichter is slechts hij, voor wien de dichtkunst is geen woordgespeel, maar de tot muziek zich verklankende aandoening zijner ziel.

III.

In dit licht gezien, zijn dees Enkele Verzen van Frederik van Eeden een der schoonste boeken, die dit achttienjarig tijdvak onzer nieuwere letteren ons tot dusverre gaf. Als stille, witte bloemen, die, onzichtbaar ademend, hun heilig leven vieren, liggen deze verzen en leven voor altoos.

Enkele verzen door Frederik van Eeden. Amsterdam W. Versluys. 1898.

W. L. PENNING Jr.

I.

Er wordt tegenwoordig, door Nederlandsche handen, almachtig veel geschreven in rijm en in onrijm, en verzen zoowel als prozastukken verschijnen er bij de vleet. Dichtbundels doemen op en kritieken zetten schrap zich, en die allen zingen en verzekeren en oordeelen maar wild-weg door elkaar. Want wij hebben nu vele tijdschriften en tal van autoriteiten, en haast ieder van die heeren weet het beter dan de rest.

Toch zou men verkeerd doen, daaruit het besluit te trekken, dat de oogenblikkelijke toestand onzer Nederlandsche letteren een bijzonder bloeiende moet worden genoemd. Want er wordt wel veel geschreven in gestadigen kadans en met gelijkluidende eindklanken, en er wordt wel veel beweerd, met klemmende gebaren, door ieder die een inktpot heeft, maar ik vraag het, wél vriendelijk, doch evenzeer ernstig en op het geweten af: „wordt er door die allen, die de pen hanteeren en onophoudelijk doorschrijven, ook tevens iets gevoeld, of verbeeld, of gedacht?" Want dit moet toch wel duielijk zijn en als een paal boven water staan voor ieder,

die in waarheid gezond is van zinnen, dat kunst is, in den grond van haar mysterieus wezen, geen kwestie van woorden, maar in de eerste plaats van dingen, belichaamd door die woorden, en dat ieder woord, dat men neerschrijft, maar dat niet vertastbaart een stukje inwendig zieleleven, blijft wat het was: een dood, een waardeloos uiterlijk teeken, een verzameling van letters zonder eigenlijken zin. En evenzoo in 't betoogende, in 't kritische schrijfwerk, heeft iedere opinie, die niet is een deel van een breed-uitgewerkt en fijn-doorwerkt gedachteleven, geen hoogere waarde dan een los praatje in 't bitteruur, zooals er telken dag zoovéle de lucht ingaan; want slechts hij mag werkelijk kriticus heeten, die breed en diep en voelend heeft gedacht. En al wat daarbuiten valt, buiten het diep-doorvoeld produceeren, buiten het voelend-doordacht beoordeelen is slechts ietwat vermakelijke, op den duur onbeteekenende journalistiek. Ja, wie er zich toe zetten gaat, om letterkundig te werken, hetzij hij kunst gaat produceeren, hetzij hij over kunst gaat oordeelen, die moet werkelijk iets te zeggen hebben, die moet waarachtiglijk iets hebben doordacht en doorvoeld.

* * *

Maar, o, die zucht tot schrijven in deze laatste jaren der negentiende eeuw! De begeerte om zich gedrukt te zien woedt als een al-om-tegenwoordige bacterie door onze Nederlandsche lucht! Tal van jongelieden tusschen de 20 en 30, die nog niet eens voor een logisch-denkend, ontwikkeld leeraar van 't middelbaar onderwijs een redelijk opstel zouden kunnen maken over een nvoudig, hun opgegeven onderwerp, gaan zitten voor

hun schrijftafel en schrijven vellen papiers brutaalweg vol met gebrekkelijk gerijm of verwarde redeneeringen, waar soms zelfs slot noch zin aan is, en beleuteren dan een uitgever, en zenden hun gekrabbel de wereld in, als de nieuwste literatuur van het jongere geslacht. Met zeer weinig talent en een heele boel inbeelding, met nagenoeg geen kennis en een zwakkelijke denkkracht, gaan ze luid-schreeuwend op hun achterste pootjes staan tegen alles wat stil-waar, diep en echt is, en begrijpen niet, dat de waarachtige genialiteit niet bestaat in het doen van vreemde dingen en het hooguit beweren op een positieven toon, maar alleen in het zoo gevoelig en verstandig zich uiten, als nog geen ander vóór u heeft gedaan.

Gelukkig voor onze ooren, die toeteren van hun geschetter, dat er voor hen allen dra het tijdperk der wijsheid komt, wen zij wars van hun quasi-artistieke escapades zich zullen gaan rangeeren, en degelijk en bedaard en soliede zich terugtrekken in een winstgevend burgerlijk bestaan.

En gelukkig ook voor de toekomst, dat er weer mannen als Schepers en Leopold en Boutens en Robbers en zoovele anderen zijn, die, versmadend al marktgeschreeuw, werken het werk, dat hun geest vindt om te doen.

Ja, de schoone toekomst der Nederlandscbe letteren zal niet zijn een schreeuwen en schelden op alles wat uitsteekt, terwijl men het navolgt, maar een stil hoogvlak, dat hoe langer hoe meer zich uitbreidt, van ernstig-rijp denken en nooit-vermoede kunst.

II.

Neen — men kan het niet genoeg herhalen — poëzie is niet een spel met woorden, die wat rhythmisch op en nedergaan, poëzie zit allereerst, zit wezenlijk in de dingen, die men dan veelal in rijmende rhythmen kleedt. En als de dingen, die gij zegt in uw keurige verzen, ons zonder die verzen in 't geheel niet zouden ontroeren, maar ons nuchter lijken als pasgeboren kalfsvleesch, houd dan die verzen, bid ik u, vóór u, want dan zijt gij geen dichter, maar een aanstellerig charlatan. Poëzie zit in 's dichters ziel en in 's dichters ziel daar zitten geen klanken — de dichter is geen musicus — maar allereerst dingen, en rhythmen en rijmen mogen slechts dienen om aan die dingen te geven den meest treffenden vorm, het meest suggestieve en uitdrukkingsvolste, het de poëzie dier dingen ons naderbrengende en haar bestendigende schoone gewaad.

En dáárom ben ik zoo aangenaam getroffen, door Benjamin's Vertellingen van W. L. Penning Jr. (vroeger M. Coens.)

De dingen, die hij zegt, niet de uiterlijke klankbeweging, maken dit boek tot wat het inderdaad is: zuiver-gevoelde en -gezegde poëzie. De heer Penning is een dichter, niet in schijn, door zwierende vormen, maar in waarheid, door de gevoelde en geziene dingen, die hij meesterlijk, als schoonheid, zegt.

Ja, dubbel aangenaam worden wij door al dat innig-levende en levengevende schoone getroffen, na zooveel zinledig en daarbij idioot-onhandig gerijmel van den allerlaatsten tijd.

De heer Penning is een krachtig en fijn en oorspronkelijk, een waarachtig dichter, en zijn boek moest gelezen worden, door ieder, die inderdaad beschaafd denkt te zijn. Hij is nog niet oud, maar zijn werk zal nooit en nimmer verouderen, want echte gevoeldheid en klare ziening in vlekkelooze zegging blijft altijd de waarde behouden, die zij heeft.

Benjamin's Vertellingen, een Gedicht door W. L. Penning Jr. Amsterdam, S. L. van Looy. 1898.

L. BROEDELET. G. C. VAN 'T HOOG.

I.

Wij allen, mannen en vrouwen van het jaar — dat gedenkwaardige jaar in de toekomstige geschiedboeken onzer nationale letteren — het jaar 1880, die eerst één voor één, toen er nog maar een paar waren, maar later gezamenlijk of met vereende krachten, nadat de een-weinig-jongeren zich voegden in onze rijen, doorwerkten aan de hernieuwing der Nederlandsche literatuur, wij allen, nu zoo langzamerhand volwassen geworden, beleven tegenwoordig, in vergelijking met vroeger, een rustigen tijd. De officiëele oppositie der bestaande machten, die, nog tien jaar geleden, bedenkelijk het hoofd schudden en met verbazing soms vroegen: „Wat willen zij toch?", de onverschilligheid van het publiek, dat klaagde over „onduidelijkheid" of „gekunstelde vormen," waarmede men excuus maakte voor oppervlakkig lezen, beginnen in de laatste jaren te wijken voor begrijpende appreciatie en apprecieerend begrip. Men is gaan gevoelen en ronduit erkennen, dat wij het hoog-ernstig en volhardend meenden en tevens de kennis, de objectiviteit en de bekwaamheid bezaten, en dat de generatie van '80, en volgende jaren, een

datum heeft gezet in het boek onzer letteren, die nooit in de toekomst wordt uitgewischt.

Mochten die enklen der jongeren van '90, die thans in de kranten zoo wild-weg in 't ronde slaan, dit wel bedenken, en wat rustiger zich houden, waar zij staan en zich bewegen, op ónze schouders, — want, zonder den strijd, dien *wij* eens voerden, wel vijftien jaren lang, en waarin wij het wonnen door stevige wilskracht en degelijk werken, zou húnne stem thans ijdel de lucht ingaan, zonder gemerkt te worden, gelijk aan de stem eens roependen in de woestijn.

Wat werkelijk talent toont bij de jongere generatie, wat goed is gezien, en zuiver gevoeld, en juist gezegd, vond altijd bij ons een gunstig onthaal: 't werd, en wordt nú nog, door ons bewezen bij voortduring; maar als wij, telkens na een geweigerde bijdrage of een teleurgestelde verwachting, een duw moeten krijgen in een dan volgend verslag, bewijst dat heel weinig voor 's schrijvers inwendige grootheid en goedheid van denken en voelen, en kan zoo'n kleine wraakneming der ijdelheid slechts schadelijk terugwerken op zijne eigene, verdere productie, want een waarachtig talentvol man moet steeds en overal toonen te hebben een mooie: een zuivere en ruime ziel.

Doch gelukkig zijn de jongeren, over het geheel bekeken, niet zoo kinderachtig-zelf-ingenomen, noch zoo dol-druk en losweg vergetend hun historische plaats. En die paar, die het wèl zijn, moesten zich terugtrekken uit het openbare leven, en, stil-weg werkend aan hun eigenen zelf-opgroei, dan plotseling voor den dag komen met een prachtig brok werk of een diepdoordacht kritisch stuk, dat, hen bevorderend tot heusche hol-

landsche schrijvers, onomstootelijk autoriteitsrecht hun gaf. Maar, âls zij het niet doen — en dât zij het niet doen, daar verwed ik mijn pink om — dan kijkt het verstandige publiek toch wel toe, *wie* iets zegt en *hoe* het gezegd wordt, en kiest, geleid door eigen ondervinding, den voedzaamsten schotel van den besten kok.

Ja, zeg ik, de jongeren, de echte jongeren, om nog maar altijd bij de jongeren te blijven, juist van de jongeren, daar moeten wij 't van hebben, want *zij* zijn de herauten van een glorie-rijk verschiet. Wij allen, mannen en vrouwen van '80, wij kennen nu onszelven en elkander zoo tamelijk, daar zal nog wel eens een der onzen losbreken en plotseling oprijzen met iets, wat wij nooit van te voren hadden gedacht, maar toch, naar wat zij reeds gaven, weten wij wel ongeveer, wat ieder zoo wat waard is, en kunnen vermoeden, wat hij in de toekomst zal doen. Maar, nogmaals, zeg ik, de jongeren, de allerjongsten, juist de geborenen tusschen '70 en '80, *zij* dragen de toekomst en doen haar straks heerlijk zijn, en daar ligt ook voor ons, die hier moeten spreken uit eenvoud des harten en zucht naar het goede, de hoop en de kracht, die ons moed geeft om voort te gaan, als wij zelf aan het werk zijn, omdat zij ons toonen door een flinken ernst, die onzen eigenen ernst evenaart, dat de herleving der letteren, die begon bij onszelven, geene voorbijgaande opvlamming is geweest, maar slechts de eerste schijn van een morgen, van een glanzend daglicht, waar nog vijf jaar geleden ons de hoop op ontzonk.

Laten wij dan thans een paar jongeren beschouwen en zien, wat de toekomst onzer letteren belooft.

II.

IDYLLE.

Wie goed wil voelen en duidelijk zich bewust zijn, wat dit gedicht beteekent, en hoe het inderdaad is, moet niet met vooropzettingen en aangenomen begrippen, of het een artikel ware uit een courant, het opslaan en vluchtig den inhoud doorvliegen, om te weten wat er in staat en hoe de historie loopt — neen, hij moet er voor komen, naïef en innig-begeerig, om schoonheid te proeven, als met de ziel van een onbevangen kind. Maar van een kind, dat gevoel en gehoor heeft, en begiftigd is met zóóveel smaak, en zóó fijn is bewerktuigd, als slechts de ziel van een volwassene kan wezen, die zeer veel leed en vreugde ondervond, maar toch inwendig vrij bleef van smetten, en gevoelig voor de teerste nuances van ziel. Hij moet niet het verhaal willen weten en de ontknooping, — hij moet het gaan lezen, aandachtig luisterend naar de woordbeweging, zooals die daar heenzwiert, zonder abstracties of theorieën er bij te halen, zacht voor zichzelf, met halfluide stem. Want als hij dat doet en hij is vatbaar voor schoonheid, dan zal het hem wezen, of hij zit onder een orgel, een zuiver-gestemd orgel in een hooge kathedraal. En de klanken zullen op hem toestroomen, harmonisch-ruischend, niet als klanken, maar elke als de drager van een geestelijken ondergrond, en allen, als zoovele glanzende facetten, tezamen vormend het oppervlak van een kostbaren steen. Om het heel exact en precies te zeggen: de poëzie dezer schrijfster is geen kalm-beredeneerd op het papier zetten, met technische vaardigheid, van wat zij zooal meende te kunnen voelen

en zien, neen, het is de opborreling van het innerlijk gevoel zelf, dat, om zich te uiten, naar woorden greep. Historisch beschouwd, geeft zij zoo een verder en puurder stadium van Gorters jeugd-kunst, die ook in zijn „Verzen" ernaar heeft getracht, zijn zuivere gevoel, zóó als het welig tierde in zijn binnenst, te geven in een woordkleed, dat er zooveel mogelijk de verzinnelijking van was. Maar zijn adem was korter en hij verhaspelde de taal soms, al bleef dan ook zijn poging een buitengewoon ding.

Zoo is de naïeve natuurpoëzie, zooals die opwelt in onze ziel, bij deze schrijfster breeder en klassieker dan bij Herman Gorter, en zij zal zich alleen, met de jaren, wat hebben te concentreeren en diep-in te bestendigen, om misschien te worden onze eerste, maar zeker onze fijnste en subtielste, en tegelijkertijd onze ruimste dichteres. Want wie zóó begint, kan vertrouwen op de toekomst, die dan zonder eenigen, ook den minsten twijfel, mooi voor haar zal zijn als een dag vol zon.

III.

Geluk door G. C. van 't Hoog.

Een analoog geval als bij deze schrijfster, niet zoo teêr en etherisch-zwevend, maar vaster en positiever, omdat hij een man is, doet zich voor bij den heer Van 't Hoog. Ook hij is een dichter van ongemeenen aanleg, die de muziek van zijn fijnste ziels-zijn, zooals die zich afspeelt in zijn diepste binnenst, vertastbaart in klaar en sonoor geluid. Als men hem leest, gaat men meê als een boot op de breede en statige golving zijner zinnen, en het is een genot, dat ik geef voor geen ander,

om te zwieren op het wijd-uit-bruisende maatgeluid zijner van klanken dronkene ziel. Wel zal hij 't kunnen volmaken en hier en daar leeren vervangen de stijfheden, die nu nog te stroef en te plomp soms omhoogstaan, door fijnere modulatiën van rhythmisch beweeg, maar de hoog-slaande oceaan van geluids-macht, waar wij Verwey en Gorter om bewonderen in hun vroegere werk, rolt ook bij hem daarhenen in zijn majesteit, en hij heeft slechts geduldig, met opene ziel, naar de grootste dichters van vroeger te luisteren, om te verfijnen en levend te maken, naar hún hoog voorbeeld, zijn nu nog soms wat drogen rhythmischen stijl, om te worden een der eersten in muziek-zwier en te staan in de toekomst als een zuil van zang.

En ook hierop heeft hij te letten, dat hij, zich niet, door het orkest, dat daar *in* hem bruist, latend meêslepen tot uiterlijken klankenzwaai, vroomlijk blijft letten met biddende aandacht op het gevoels- en beeldrijke zielsleven, dat als een tuin in zijn binnenste bloeit. Want ieder woord, dat wij neerschrijven in verzen, moet niet slechts zijn een verrukking voor de ooren, maar ook een nauwlettende, liefdevolle weêrgave van ons aller-echtste, innerlijk gevoel.

IV.

En nu ten slotte. De generatie van 1880 is mooi begonnen en onsterfelijke werken schonk zij er veel. Maar misschien zijn Frederik van Eeden en H. J. Boeken de eenigen van allen — ik spreek van de dichters — die ik zag komen en gaan om mij heen, die in hun eerste rijpheid hielden, wat zij in hun jeugd-kracht

hadden beloofd. Want de rest — de eene ging 't zich behaaglijk maken als een burgerman, die een erfenis kreeg, een andre verdufte tot statige manierlijkheid, en een derde droogde op tot drijvend socialist. En hun kunst ging daarbij te gronde, want zij werden zoodoende grof en saai en wereldwijs en nuchter, tot in de diepste diepten hunner ziel.

Maar de tijden gaan voort, en een nieuw geslacht volgt staêg op het oude, en treedt in zijn plaats als dat oude niet doorstreeft met den eersten gang.

Daarom eindig ik: Leven de jongeren! Aan hèn is de toekomst, waar zooveel van 't oudere voor 't leven bezweek...

20 October, 1898.

Idylle door Lucie Broedelet. Amsterdam S. L. van Looy 1898 *f* 0.50.

Geluk door G. C. van 't Hoog. Amsterdam S. L. van Looy 1898. Ing. *f* 1.50; geb. *f* 2..—

's HEEREN PAAP'S VINCENT HAMAN.

't Meest juiste en preciese, wat ik van dit boek *) zou kunnen zeggen, als men mij vroeg, het met één woord te kenschetsen, is: dat de schrijver, die er zijn uren meê volmaakte, met een eigenaardig soort van menschenkennis pronkt.

Ik bedoel dit: verlaat eens op een dag, dat gij niets anders te doen hebt, het huis uwer inwoning, en wandel, zonder eenige, ook de minste bedoeling, in de buurt waar dat huis staat, langzaam op en neêr. Gij kuiert er en ziet dan den slager voor zijn blok staan en den bakker achter zijn toonbank en de juffrouwen, die handelen in galanterieën en kinderhoeden, zitten op hun stoeltjes en werken met de naald. En bij elk van die menschen blijft gij een oogenblik op uw wandeling staan. Ja, telkens spreekt gij er een aan en begint dan gemoedelijk met hem of haar te praten, en ondervraagt hen rustig, met een vriendelijken kwinkslag, naar het leven van de menschen, wat verder-op in de buurt. Van de menschen, die daar wonen in groote huizen, met hooge stoepen, en zich verbergen achter mooie

gordijnen van damast en kant. Dan luistert gij aandachtig en teekent alles op in uw hoofd, of 't orakelen zijn, wat *die* groote-meneer doet, en hoe déze is, waar gene voor leeft en wat die andere denkt. En zoo hoort gij dan van zoo'n vrouw uit-het-volk: ach! déze mevrouw is zoo moeilijk met haar meiden, zij kan er wel zes in een half-jaar aan, en gene is zoo trotsch, altijd loopt zij met het hoofd naar achteren, in haar nek, om zoo te zeggen, en zij draagt haar parasol voor zich uit met een beweging, alsof het de scepter was van een vorstin, terwijl toch haar vader, ja, dat kan ik u zeggen, gewoon-weg maar, zooals wij andere menschen, een winkeltje had; en die weer is zoo vroom, van zoo'n rare vroomheid, zij gaat nooit naar de kerk, maar houdt thuis oefening met haar vriendinnen, bij een glaasje advokaat en onder het toezicht van een dominé, een erg strengen dominé, die expresselijk daarvoor uit Engeland kwam. En als u nog meer er van wilt weten, laat de man erop volgen, die éene meneer, wiens gezicht zoo rood ziet, drinkt altijd en eeuwig twaalf bittertjes voor 't eten, en die andere heeft juist een klap gehad, een fameuzen klap in de West-Indische plantaadjes, maar je kan niets aan hem merken... die kerel moet héel rijk zijn, en die derde meneer, je weet wel, van den hoek, doet als-i loopt zoo gek met zijn beenen, de knecht van den dokter en *die* kan 't weten, zegt zelf dat-i niet zuiver is op de graat.

En gij gaat weer naar uw huis en denkt glimlachend: 't Is wel aardig, zooals die menschen dat zien. Van het innerlijke leven dier meer gefortuneerde en beschaafde menschen, dat zij leven in zich zelf of met hun familie, van hun uiterlijke daad-kracht, waardoor zij

hun plaats veroverden in de wereld of zich staande hielden op de plek, die hun toeviel, daarvan ook verhaalden die praat-gragen niets. Maar dat neemt niet weg, dat hun conversatie, ofschoon ook geen beeld der werkelijkheid gevend, toch niet onaardig is voor een enkel keer.

Een dergelijk geval, als ik u hier voor oogen stelde, is het ook, juist- en precies-bekeken, met den Vincent Haman van den heer W. A. Paap. Het eenige verschil tusschen de commérages van Paap en die van 't volk is, dat het volk zoo iets doet in zijn onschuld, kinderlijk-weg denkend dat het de waarheid zegt, terwijl de heer Paap tegen-beter-weten-in spreekt, en, prat op succes bij een bijzonder soort lezers, zijne satyrisch-smalende verdraaiing van personen en feiten, die ieder gelukkig! zelf nog aan de levende werklijkheid kan toetsen, geeft als een wêergave dier realiteit. Want dit boek, deze Vincent Haman, is, ik herhaal 't hier rond-uit, géén episch kunstwerk, maar, evenals indertijd de „Bombono's", een bedaarde satire, met een zeer bepaald doel. Toen de heer Paap, nu dertien jaar geleden, wegens gebrek aan voldoende mate van literaire bekwaamheid, uit de redactie van De Nieuwe Gids werd gezet, bleef hem die val-van-hem duchtig dwars zitten, en hij wachtte, al verbeterend zijn maatschappelijke positie, met kalme volharding het oogenblik af, dat hij gemakkelijk zijn moedje kon koelen en een trap kon teruggeven voor 't onontkoombaar échec, dat hem gewierd.

Als hij 't maar met wat meer-dan-oppervlakkig, met wat werklijk en blijvend talent had gedaan!

De geest toch van dezen schrijver heeft er zich bewust toe gezet om te schrijven, met de vaste bedoeling die en die personen te verkleinen, waar hij kan; maar hij mist genoeg talent om, buiten alle polemische bedoeling, buiten elke tendens om, te maken een kunstwerk dat op zich zelf waarde heeft, een boek dat ook na tien jaar, als al deze uitsluitend-persoonlijke kwesties reeds lang zijn vergeten, nog gelezen zal worden om zichzelfs wille alleen, een boek dat bewaard blijft in de gedachten der menschen, zooals alle goede boeken, omdat het kranig en waar is en mooi. Het heele boek is er op aangelegd, om het groote publiek, voor zooverre dit van schandaal houdt, met een mengelmoes van reusachtige verzinsels en microscopische waarheid een rad te draaien voor de geloovige oogen, totdat het gelooven gaat, in zijn lekker genieten van zijdelingschen achterklap, datgene zelfs wat luid indruischt tegen de werkelijkheid, die *is*. Van Deyssel en ik b. v. staan, in de praktische wereld der zaken, als een soort concurrenten tegenover elkander, omdat wij beiden een tijdschrift redigeeren, maar toch moet ik zeggen, omdat de eerlijkheid het mij gebiedt, dat Vincent Haman, in zooverre het tegen v. Deyssel gericht is, niet is de daad van een hoogdenkend gentleman, van een veel-begrijpend, een zuiver-de-menschen-aanziend, een goed-geaard mensch.

De houding van den heer Paap, als schrijver dezer satire, is dan ook advokaterig-polemisch, maar van een advokaat, die strijdt voor een slechte zaak. Want als de menschen, die hij aanvalt, zóó onbeteekenend en zonder bekwaamheid inderdaad waren, als hij ze schildert, dan hadden zij het nooit in de werkelijke wereld, die spontaan al wat zwak is en nietig naar onder houdt,

zóóver gebracht, als ieder van hen toch vermocht te bereiken, elk op zijne eigene, bijzondere wijze, krachtens de macht zijner individualiteit.

Men kan dan ook, zonder overdrijving, zeggen dat de heer Paap, met dezen Vincent Haman, een misdaad jegens zichzelf heeft begaan. Door de vele onbehoorlijkheden, natuurlijkerwijze in zijn jarenlange advokaten-praktijk door hem ontmoet en het daarbij-komende brute geld-succes zijn, omdat hij niet sterk is, de kiemen van het goed- en zuiver- en flink-rond-mensch zijn bij den heer Paap, laten wij hopen niet voor immer, maar *hier* toch, verstikt, en heeft hij met dit boek een daad gedaan van directe onwaarheid, scheeve voorstelling en belachlijk Asmodée-gedoe, waar ieder wezenlijk-fatsoenlijk man hem tusschenbeiden wel eens wat voor zou willen doen.

Ik spreek zoo over de tendensen des heeren Paap hier, omdat de belangrijkheid van Vincent Haman met die tendens juist staat en valt. Gesteld, de heer Paap had met een even middelmatig talent, aangeboren talent, als waarover hij nú kan beschikken, een onderwerp aangepakt, waarin niet, ook in de verste verte niet, gezinspeeld werd op, waarin geen munt geslagen werd uit, werkelijk bestaande personen en omstandigheden, dan zou zijn werk even weinig zijn opgemerkt als tal van andere, zooals er vele maandelijks de pers afgaan. Van Maurik b. v. is *niet* een groot schrijver, maar waar hij niet van zijn waren weg afwijkt door quasi-gevoeldheid of dergelijke trucs, waar hij het leven zoover hij dat kan zien, met zuiverheid afbeeldt, daar werkt hij met tienmaal meer echte begaafdheid, met

meer waarachtig kúnnen, dan de heer Willem Paap. Diens boek toch is slechts glad en handig*) werk, met bedaarde gewikstheid neergeschreven door een penvaardig mensch.

Tal van geoefende, bedreven journalisten, die ons nu wekelijks of dagelijks verheugen met klare en flinkgestelde verslagen over het een of ander actueel ding, zouden, als men hun de gegevens verstrekte en hun dan den tijd gunde, rustig-langzaam hunne taak te voleindigen, met dezelfde bekwaamheid zoo'n boek in elkaâr zetten, als waarmeê thans de heer Paap ons verrast. Wij voorspellen dan ook dezen schrijver, als eventueel dag- of week-blad-schrijver eene niet-te versmaden en hem passende plaats. Want voor een plaats als episch kunstenaar, daarvoor zijn noodig: diep en grondig inzicht in zijn onderwerp, hartstocht voor de waarheid, en plastisch vermogen, met een stijl die van dat alles de vertastbaring is. En juist al deze dingen mist de heer Paap.

En van den rang van waarachtig kunstenaar staat dus de heer Paap, het zij gezegd met zijn wèl-nemen, op eene, slechts door 's schrijvers pretentie, vermakelijke wijze, in zijne boeken zeer ver af.

Het eenige wat men ten slotte, om den heer Paap te pleizieren, ter nog grootere verspreiding van dit boek, naar waarheid zou kunnen zeggen, is: al wie zich met Argus of dergelijke kan vereenigen, leze Vincent Haman onder zijn dagelijksch bittertje, totdat hij 't uit heeft, en geniete ervan.

*) Vincent **Haman** door W. A. Paap. Amsterdam. W. Versluys 1898.

JEANNE REYNEKE VAN STUWE'S IMPRESSIES.

ALBERT VERWEY'S DE NIEUWE TUIN.

I.

Om te beginnen, ligt er een bundeltje *) voor mij, dat mij door iets heel bijzonders heeft getroffen en waar ik dus graag wat over zeggen wou. Want het zou anders misschien slechts gelezen worden door een bepaalde maatschappelijke klasse in een paar onzer groote steden, en dat zou jammer zijn, durf ik u verzekeren, voor het publiek in 't algemeen. Want wij, Hollanders, lijden, over 't geheel genomen, niet aan keur van mooie gevoeligheid, en wat men ons als zoodanig op zou willen dringen, in verzen en proza, is buitendien, in de meeste gevallen, tergend-onecht en van binnen koud. Maar nu begint er met deze „Impressie's" weer een nieuwe dichteres op te komen, die juist dât heeft, wat men weinig ziet. Wel is deze dame nog niet in het tijdperk, dat zij knaphandig verzen weet te beitelen, of de vloed harer menschelijke tranen een val van marmeren droppen waar, neen, zij geeft hare tranen

*) Impressies. Sonnetten en Verzen van Jeanne Reyneke van Stuwe. N. Veenstra. 's Gravenhage.

zelf als teêre, bewegelijke druppels van lijden, met nog iets van den zilten bijsmaak van het werkelijk leven eraan. Als daarom Hélène Swarth, b. v., deze verzen terloops eens gaat lezen, zal zij misschien denken: 't is niets als wat versjes van 't een of ander ongelukkig kind.... Want zij zal er veelal missen, wat zij, in haar trots van volleerde kunstenaresse, als het hoogste, het eenige zal beschouwen, waar een artiest naar streven mag. Maar ik, voor mij, geloof, dat ieder mensch, die niet uitsluitend artiest wil wezen, maar, vóór al 't andere, zuiver-diep voelend en denkend mensch, na de lectuur van dit kleine boekje, heel even zachtjes voor zichzelf zal zeggen: Deze schrijfster mag dan in haar verzen nog geen eerste-rangs-artiest zich toonen, maar haar bundeltje is niettemin eerbiedwaardig van echtheid en, tot ontroerens toe, sympathiek. Men zal dan ook in dit boekje niet zoozeer vinden een godin-van-'t-woord, die haar harstochtelijk zieleleven tot een droom van schoonheid ciseleert, als wel een ademend en verlangend menschkind, dat haar lijden en denken, zooals 't opkwam, in zijn pure menschlijkheid geeft. En de lezer heeft daarvoor het hoofd te ontblooten en, vriendlijk-weemoedig bij 't verdergaan, zal het hem zijn als een vreemde blijdschap, dat hij weer denken kan, daar hij 't zag: Er wordt toch nog gevoeld en voelend gedacht hier, in het strenge, kil-strakke einde onzer ijzeren negentiende eeuw.

De dichteres eindigt deze hare eerste verzameling met de beminnelijk-bescheiden vraag:

„Heb ik mijn verzen ziel gegeven,
„En ze met hartebloed geschreven?"

En hartgrondig moet daarop het antwoord luiden: Ja, dat deedt gij. Ga dus even ernstig en hoogwillend door!

II.

De heer Albert Verwey, die met zijn bundel „Aarde” terugviel onder het gros der overtollige rijmers, welke niet schrijven voor de geslachten der toekomst, maar voor een oppervlakkig en voorbijgaand succes bij wat familie en vrienden, — de heer Albert Verwey begint, door zijne brave, volhardende wilskracht, in zijn zooeven verschenen bundel*) er weer wat bovenop te komen, en ik ben blij te mogen bekennen, dat ik, al wandelend in dezen Nieuwen Tuin, hier en daar weer opeens werd getroffen door het gevoelde van geluid en beelding, dat ik met spijt zoolang bij hem had gemist.

„Trompet en fluit beklagen
„Die schrille heerlijkheid.” (*N. T.* bl. 49.)

Daar *is* het weer, wist ik en zei ik opgeruimd, de subtiel-gevoelde beweging van geluid, het niet te definiëerene, onuitsprekelijke, dat men, om kort te zijn, noemt: poëzie. Ik doorlas den bundel en vond toen nog hier en daar andere plaatsen, kleinere of grootere, die mij aandeden, buiten den nuchteren zin der woorden om, door dat geheimzinnige, onnaspeurbare fluïde, dat onmisbaar is voor waarachtige dichtkunst, maar dat zoo dikwijls in verzen ontbreekt. Hoe verblijdend, dacht ik, maar ook hoe jammer, dat de heer Verwey niet

*) De Nieuwe Tuin door Albert Verwey. Amsterdam. 1898. W. Versluys.

álles zoo doorvoeld heeft, dat hij niet gedaan heeft als in vroeger jaren, toen hij de mooie gedichten maakte, die voor dien tijd als zijn hoogtepunt glansden, en niet bedaard gewacht heeft, met bevende hand, maar vaste, schoonheids-zwangere ziel, totdat *die* woorden hem uit de pen kwamen, die in der eeuwigheid niet meer vergaan. Want de heer Verwey kon even goed weten als de literaire proever, die dit schrijft, dat uiterlijke handigheid met klinkende rijmen en kadans van maten, op zichzelf genomen, dikwijls nog heelemaal geen dichtkunst is.

Dichtkunst toch zit in de diep-in treffende, lang bijblijvende essentie der woordbeteekenis, zooals die zich uitspreekt in de gevoelde muziek van het taalgeluid. Beiden moeten die mooi zijn, en om dus werkelijk dichter te kunnen wezen, moet men, bij het dichten, elke gedachte aan zijn kleiner ik, alle beslommeringen en willetjes en neiginkjes, die allemaal leelijk zijn, maar waar ieder sterfelijk mensch het zoo druk mee heeft, achterhouden of weg laten vliegen voor de hooge, zuivere stemming, voor het magnifieke gevoel van een *ik* te hebben, buiten zijn dagelijksche ikheid om, een *ik*, dat wij wel zijn, maar lang niet geheel zijn, en dat, van al het leelijke en alledaagsche vrij, ziet alle dingen en spreekt erover, diepgevoeld en met klare verbeelding, zoodat het meest gewone en alledaagsche als in het licht van alle eeuwen komt te staan.

Dit nu is bij den heer Albert Verwey — hij vergeve de berisping, die dient tot zijn beterschap — nog slechts hier en daar het geval. Aan Verwey zit een beetje, ook in dezen bundel, zijn eigen, dagelijksche ik in den weg. Als Verwey niet aldoor dacht: *ik* dit en *ik* dat, *ik* zus en *ik* zoo, als hij zijn alledaagsche ik kon wegdenken,

of ten minste kon leeren het te beschouwen als, wat ieder mensch toch waarlijk is, een zeer ondergeschikt deeltje midden in het groote geheel der verschijnselen, als hij weer eens kon opgaan, geheel en volledig, in de oneindige schoonheid om zich heen, zooals hij dat vroeger wel gekund heeft, dat zou zijne poëzie voortreffelijker en blijvender, en hemzelf nog gelukkiger maken.

Ik heb den moed om dit te zeggen, omdat ik het heusch niet als hatelijkheid bedoel, juist omdat mij door dees Nieuwe Tuin hier en daar tot mijn vreugd is gebleken, dat nog de echte, de eenige schoonheid diep in Verwey zich ergens verschuilt. Maar van den heer Verwey is jammer, dat hij zijn dagelijksche ik zoo liefheeft met kinderlijke-naïeve zelfbewustheid, en dat hij dus b. v. niet iemand naast zich heeft staan, die, hem kennend in zijn psychische eigenaardigheid, hem telkens weer op zijn beter Ik wijst en, hem zachtsterk leidend met gemoedelijken dwang, hem stuwt naar de geheime gewelven in zijn binnenst, waar de schoonheid, die hem lijden mag, nog altijd in stille gelatenheid wacht, dat haar kind, terugkeerend van zijn nuchtere dwaalwegen, weer groeit tot den mooien en klaren ziener, die hij van nature bestemd was om te zijn.

Ja, bij den heer Verwey dringt zich, in zijn verzen, teveel op den voorgrond een nuchter, altijd aan zich, aan zijn aardsche zelf denkend, en zichzelf heel wat verbeeldend gedeelte zijner ziel. En daardoor dwingt hij zijn eigen Onbewustheid, waarin misschien nog heel veel schoons ligt, tot halsstarrig, verontwaardigd zwijgen, met alleen enkele, plotseling-schoone uitlatingen, en hij onthoudt ons zoodoende, in onverstandige eigengewildheid, de schoone kunst, die, als hij zich maar

wat meer aan zijn beter Ik wil houden, en er zich mooi-zuiver in verdiepen, ons, dat geloof ik zeker, nog geven kan. Maar nu zien wij nog voortdurend het sterfelijke, stoffelijke wezen Albert Verwey met zeer aardsche bewegingen en bemoeiïngen zich aan ons opdringen in zijn verzen. Dit nu werkt desillusioneerend en ten slotte vermoeiend op den lezer-met-smaak. Want poëzie toch is niet daar, om ons, als een bulletin, van de kleinste faits-et-gestes van een of ander werkelijk-levend persoon op de hoogte te houden, maar om den naar kunst verlangenden lezer in een beter en gelukkiger stemming te brengen, en die kan deze niet krijgen, als hij telkens, bij zijn lectuur, iemand vóor zich ziet staan, die maar niets anders roept als: *ik* dit, en *ik* dat! Want het individu, het dagelijksch individu is heusch te weinig, al te weinig belangrijk, met zijn kleine besognes, het wordt slechts belangrijk, doordat het 't onvergankelijke, 't eeuwige verkondigt, maar dan houdt het zichzelf ook vanzelf op den achtergrond, omdat het wegzinkt als een puntje bij de grootheid van wat het zegt.

De heer Albert Verwey neme dan goedmoedig ter harte den volgenden vriendelijk-gemeenden raad: Hij cijfere voor een poosje heelemaal weg, in zijn kunst, zijn daaglijksch ik en gestadige ikkigheid, en trachte te worden, door verloochening van zijn zelf, het mindere gedeelte, bedoel ik, van zijn zelf, weer de groote artiest, die hij eens voorbestemd scheen te zijn. Het echte en goede, dat ik mocht ontmoeten in zijn Nieuwe Tuin, geeft mij den blijden moed om dit te zeggen, en ik hoop, ja, hoop, dat hij even zuiver dees raadgeving opneemt, als zij open en zuiver is bedoeld.

DE HEEREN POELHEKKE EN BOREL, ALS CRITICI.

I.

Wij menschen van tegenwoordig, leven in een moeielijken overgangs-tijd.

Het theoretisch materialisme, dat alles dorst negeeren, wat het niet begreep, of wat niet in zijn prachtig, maar eng systeempje paste, heeft voor ons, die naar de twintigste eeuw gaan, geen wezenlijk belang meer, en blijft in de toekomst alleen merkwaardig door zijn exacte methode van onderzoek, en verder, ter vergrooting van ons zorgvuldig-te-kweeken vermogen van nauwlettende zelf-kritiek, als curieuse psychologische vergissing. Het materialisme heeft voor het verstand van het denkend gedeelte der menschenwereld voortaan slechts een historische beteekenis, en wie er zich aan blijft houden, raakt op den achtergrond, omdat hij niet meer luistert, als ontvankelijk discipel, naar den altijd-leerenden tijd. Maar nog onbelangrijker voor der menschheid ontwikkeling, in haar worsteling naar waarheid, nog onbelangrijker, zeg ik, is de kerkelijke traditie, omdat zij zelfs den positieven schijn mist, die het materialisme een

tijd lang zoo sterk maakte, en zij, in stede daarvan, zich behelpt met een autoriteit, rustend op historisch-onbetrouwbare gegevens, want die voor een degelijk wetenschappelijk onderzoek heelemaal niet meer als waarheid blijven staan. Als er een nieuwe religie in aantocht is, wat lang niet onmogelijk schijnt, zal zij gebaseerd zijn, niet op een traditie, die 't onderzoek als valsch aanwijst, noch zelfs op de innerlijk-gevoelde overtuiging der peinzende menschenziel, want ook *die* kan zich vergissen, maar op de eens stevig gegrondveste wetenschap van eenige nog het minst bekende gedeelten onzer menschelijke psychologie. Ja, nogmaals ook tot het geloof, als het een toekomst wil hebben in onze positivistische tijden, zullen wij moeten komen met behulp der wetenschap, die, niet steunend op een door de feiten teniet gedaan, materialistisch dogma, en daartoe alles terugbrengend of 't, anders, negeerend, zich bepaalt tot het observeeren en zorgvuldig verzamelen van onweerlegbaar geconstateerde feiten, om dan later datgene daaruit af te leiden, waartoe het verstand, dat vrij is van vooroordeelen, ons met logische zekerheid dwingt.

Laten wij allen, die de waarheid willen en niets dan de waarheid, dus streven en zoeken door kennis en intellekt, of soms de zon uit de diepte ons daagt. Mogen wij zelf al de oplossing niet vinden, licht toch zullen wij, door onze strenge, onvermoeide zielskracht, die haren steun vindt in positieve kennis, den moeielijken weg banen naar den uit de verte schemerenden lichtgloed, voor een ons volgend, meer begaafd en meer wetend geslacht.

II.

Ik meende het vorige te moeten uiteen-zetten, nu

er plots iemand op is gestaan, *) die, in stede van voort te schrijden en zelf te denken en zelf te voelen, strakstijf hangen blijft in het kerkelijk-gekleurde en thans al meer verwaaiende web van verouderde inzichten, om van daaruit het denkend en voelend gedeelte van mijn ziels-zijn quasi-uit-de-hoogte met zijn wijsheid te beoordeelen, en zooals door zijn antecedenten van zelf spreekt, te ver-oordeelen ook. Hij verwijt mij, dat ik zoek, dat ik denk, dat ik worstel door de stil-werkende energie mijner rustelooze ziels-kracht, dat mijn geest, van zijn vroegste jeugd aan, niet afgeschrikt door tijdelijke dwaling of moedeloozen terugval, door strijd en zwoeging hunkert naar de hoogte, waar het volle licht, rijzend, sterk op haar toestroomt als een glorie der zon.

De kritiek van den heer Poelhekke zou men in haar diepste wezen kunnen noemen: dogmatistisch-subjectief.

III.

Is er inderdaad wel een kritiek goed mogelijk, een waarachtige kritiek, een kritiek, die over alles, in de letterkunde, voor allen de waarheid zegt, of is de kritiek, als geheel beschouwd, niets dan een mengelmoes van subjectieve meeningen, geöpperd met een grooter of geringer mate van schrijftalent, en waarbij ieder die leest, om een meening te hooren, zich kan houden aan wat hem toevalligerwijze lust? Ik zou inderdaad aan het eerste gaan twijfelen en het laatste gaan meenen! al heb ik zelf nu reeds twintig jaar beoordeeld, zoo gewetensvol en diep-opvattend mogelijk, met het

*) M. A. P. C. Poelhekke. Modernen. Nijmegen 1898. L. C. G. Malmberg.

beste wat in mij is. Ja, men zou inderdaad gaan twijfelen, zeg ik, en stil-weg berusten, om dat er niets aan te doen schijnt, als men dat geschreeuw en geschetter om het hardste, als men dien chaos van tegenstrijdige opinies, als men dat pandaemonium der laatste jaren hoort. En men zou met weemoed gaan terugdenken aan de dagen van vroeger, aan de beschouwingen van Huet en Potgieter, die, al was hun gezichtskring niet altijd de hoogste, al was hun blik niet altijd scherp genoeg, toch door hun vaste, zekere slagen, met aangename bedaardheid, scheidden het nuttelooze kaf van het koren, òf wat voor dien tijd op koren geleek

Maar, tegenwoordig.... Ja, er wordt bijzonder druk tegenwoordig, zooals ze 't noemen, gekritiseerd. Nu laat ik de kritiek der periodieken, van kranten en tijdschriften, er nog heelemaal buiten: de stukjes, die bij onze wekelijksche of dagelijksche persorganen als beoordeelingen dienst doen, worden meestal, natuurlijker wijze, in der haast gesteld, en de redactiën, die veel omhanden hebben, kunnen er niet altijd zoo haarfijn op letten, of de lieden, die zij er meê belasten, heelemaal staan buiten partij-geest of rancune, noch ook of zij wel berekend zijn voor hun taak.

Niet iedere meening toch, die iemand kan invallen, als hij een stuk literatuur aandachtig leest, maar in geen geval de door bijzaken opkomende gedachte, in den vorm van een oordeel, waar het aan-het-woordzijnde individu slechts zijne korter- of langer-durende stemming door verraadt, mogen gelden als de waardevolle uiting van een objectieve, degelijke kritiek. Zulke dingen zouden hoogstens kunnen dienen als interessante in het oog springende momenten van een geanimeerd discours over het onderwerp, waar dan op iedere om-

hooggegooide meening noodzakelijkerwijze het wederwoord volgen moet. Stelt men echter zulke subjectieve, inwendig-lyrische uitingen van een oogenblik op in een artikel, als de waarheid-zonder-meer, zooals, helaas! thans maar al te vaak gebeurt, dan kan men veilig, zonder overdrijving, zeggen, met een slag, die op de tafel klinkt, dat zij tot schande voor het heden, tot schade voor de toekomst, bedervend werken op den ontvankelijken geest van het publiek.

Bij den heer Poelhekke is dit eenigszins het geval reeds, maar hoeveel meer nog bij den heer Borel. *)

IV.

Ja, de heer Borel. Stel u voor, een zeker aantal jeugdige studenten zit gezellig bij elkander, om een grooten punchbowl — gij houdt er niet van, evenmin als ik, maar gij kunt het u toch wel voorstellen — zit gezellig bij elkaar, zeg ik, en drinkt een stevig glaasje, onder aangenamen kout. Ze praten zoo over dit en dat, over alles en nog wat, in onbevangen scherts of gemoedelijken ernst, en alles gaat, tot nu, in de allerjoligste harmonie. Maar, plotseling, daar staat er een op: hij had al zoo lang in een hoek zitten kijken, zich afhoudend van de anderen en op allen neerziend met een pretentieus-zachtaardig, van tijd tot tijd een beetje sentimenteelerig gezicht, alsof hij aan bloemen, aan kinderen in hun nachtponnetjes of aan erg kokette jonge meisjes dacht. Maar dan eensklaps staat hij op en vraagt het woord en begint te spreken, met een flux de paro-

*) Henri Borel. Studiën Amsterdan. L. J. Veen.

les en een verzekerdheid van houding, met de soms plotseling uitbrekende brutaalheid van wat men noemt een stillen pedant. En de jongelui luisteren, geboeid door den lyrischen gang zijner zinnen, en gaan aan 't applaudisseeren, en, als hij gedaan heeft, aan 't complimenteeren ook. En de spreker wordt zoo opeens van een ietwat suf en embêtant toeschouwer de-held-van-den-avond door zijn kranig gespeech. Maar als men weer naar huis gaat, dan denkt wel menig hunner, die wat verder ziet, wat dieper doordenkt dan 't alledaagsche gros: Ja, het was nog al aardig, maar hierin had hij toch ongelijk, en dat heeft hij verkeerd gezien, en dààr weet hij, om 't kort te zeggen, geen sikkepit van! En zij gaan dan weer over hun eigen kwesties denken. Maar ook op de anderen, die niet zoo kritisch dachten, laat de zwierige redevoering ten slotte toch heel weinig indruk na.

Inderdaad, als men de verzamelde courant-artikelen van den Heer Borel beschouwt als wat zij zijn, frisch-opgewelde en spontane speeches, waar de spreker het met grondig inzicht en fijngevoeld begrijpen zoo ergnauw niet neemt, dan laten zij zieh veel beter appreciëeren, en met meer genoegen voor de hersens lezen, dan wanneer men ze opvat, als waarvoor de schrijver ze, met wel wat al te veel pretentie, helaas! thans uitgeeft, serieuse studies over literaire kwesties-van-den-dag. En men vergeeft hem dan ook gaarne, als men ze zóó ziet, een los uit den mond gevallen woord, een woord, dat in een speech, een lyrische uiting, volstrekt niet kwaad stond, maar in een „studie", die waarheid moet geven, klinkt als een vergissing, die óok wel voor een leugen gelden kan. Ik doel hier op plaatsen, als die b. v. waar Borel ronduit, in het vuur

zijner rede, verklaart, dat ik de familie, de vrouw en de kinderen, van Dr. Frederik van Eeden zou hebben beschimpt 1) Ik keek mijzelven in gedachten aan, toen ik deze ontboezeming zoo ongedacht voor mij kreeg, en zei tot mijzelf: Hebt gij dat werkelijk, o, Willem, gedaan? Kondt gij u zelf, in de lucht van den kruitdamp, zoozeer vergeten, dat gij zelfs *die* menschen te-lijf gingt, voor wie gij nooit iets anders dan sympathie, en in het geval van Mevrouw van Eeden, ook bijzondere hoogachting hebt gevoeld? Ik doorbladerde mijne verzen, 2) maar kon er zelfs geen enkel vinden, waar ook maar de schijn uit te voorschijn zou kunnen springen van zoo iets ontzettend exorbitants. Dat verheugde mij voor mijzelf, ofschoon ik het al geweten had, maar dat ontnam mij ook den lust, of liever ontsloeg mij van de moeite, om een auteur, die in zulke laag-bij-den-grondsche dingen al zoo weinig toont te weten wat hij zegt, te behandelen, zóoals een serieus kritisch schrijver door zijn beöordeelaar behandeld wil zijn. En ik moest, na een oogenblik, denken, in een schertsende bui van gemoedelijke oolijkheid, aan dien goeden Dr. Jan ten Brink, die ook wel eens, met niet-weinig-smakelijke katheder-gewichtigheid, zijne verbijsterend-op-

---

1) Studiën pag. 6.

2) En ook de »Gedachten en Aphorismen« wier titel door den heer Borel als titel der bewijsplaats wordt geciteerd. Maar ook hierin staan geen „glossen" of „aardigheden", zooals de heer Borel zegt, „op v. Eeden's vrouw en kinderen." Vele andere menschen zouden nu, met recht, zeggen, na zoo'n ongegronde, brutale verdachtmaking: „Die aanvaller liegt", maar ik zeg slechts, uit medelijden: „De heer Borel doet als een kind: hij kent nog niet de juiste waarde zijner woorden. Maar zoo'n onhebbelijk kind laat men dan ook in zijn eigen sop gaarkoken."

pervlakkige boutades met den weidschen naam van „Studiën" heeft gesierd. Een beetje arrogantie nu staat den heer Ten Brink niet kwaad, hij wordt er zelfs een karakteristieke figuur door, maar als nu een jonkmensch, die inderdaad niet ontbloot schijnt van gevoeligheid, en die daarmeê misschien wel aardige dingen zou kunnen doen, als hij zichzelf maar zuiver en meer discreet hield, nu ook op een toon van ik-weet-het-heel-goed, onware dingen als waarheid te berde brengt, en daaruit dan conclusies trekt, dan krijgt men neiging om hem gemoedelijk op den schouder te kloppen, en hem te zeggen: Beste vriend, geef ons liever nog eens wat gevoeligs, zooals uw heusch niet onverdienstelijk Jongetje, en vermoei niet langer uw klaarblijkelijk niet al-te-sterke hersens met een, wil zij goed zijn, zoo diep indringend, zoo alles in rekening nemend ding als de letterkundige kritiek. Want denk heusch niet, dat uwe zich-zoo-noemende „Studiën," daartoe meer in ernst zouden behooren dan de zelfbehagelijke, losse tirades, die nog, in een krant of zoo, een der over-geblevenen van de oude garde ons als oordeelkundig schrijfwerk geeft.

V.

Het is niet wel doenlijk, om alle beschuldigingen en alle verwijten, die men mij werpt voor de vaste voeten, zóó te beantwoorden, als wel elk hunner zou te beurt vallen, indien ik een geschiedenis van mijn leven schreef. Ik zal dan ook niet de stooten mijner aanvallers, stuk voor stuk, zooals ze gaan, van mij afslaan, want dat zou zijn als eene al te vroege anticipatie op een mogelijk werk van mijn ouderdom. Ik wil ze dus voor 't meerendeel, in

kalm mij-sterk-voelen, voorbij mij laten nijdassen, als niet gebeurd, met een enkele uitzondering, hierboven gereleveerd, waar mij de onbillijkheid te diep had gegriefd, omdat zij mij sloeg, als met een groven kaakslag, voor een mijner mooiste en zuiverste sentimenten, waar ik mij sedert veertien jaar in verblijd.

* * *

Daar de heer Borel, door geboorte en opvoeding, een gentleman moet zijn, al vergrijpt hij zich ook soms, uit verblinding, veronderstel ik, aan het buiten- en boven-hem-staande, wil ik hem wel zeggen, dat hij, als pas aankomende nieuweling, naderend het statige huis onzer letterkunde, beter moest weten en grooter moest voelen, en dat zijn luid praten op gebrekkige gegevens en zijn ongemotiveerd oordeelen op bazigen toon, als hadde hij de hoogste wijsheid in pacht, hem even gek staat en even onbehoorlijk is, als dat een voorbijganger, in elegante kleeding naar den laatsten smaak, met zwaaiende gebaren keisteenen ging gooien in de spiegelruiten van een hoog huis in een deftige buurt.

Hij is, nietwaar, nog een jonkmensch in de letteren, die natuurlijkerwijze nog weinig, zoowel inwendig als uitwendig heeft gedaan, en hij moest dus wel bedenken, dat hij in zulke delicate psychische en reëele kwesties, waar de menschen, die er aan meêdeden, zelf soms van denken; hoe zat dát nu eigenlijk toch? niet met een naar-de-hoogte geworpen, kwasi-majestueuse invectieve, een beetje bruut-weg maar, den doorslag geven mag. Hij voelt zich daar natuurlijk als de edelaardige, sterk-gevoelende. Maar is het dan niet wel eens bij hem opgekomen, dat de door hem gekozen

tegenstander, ook wel eens, geheel voor zichzelf, datzelfde gevoel in zich rond kon dragen, en dat hem dus, als jongere en mindere en niet tegenwoordig-geweest-zijnde-bij-de-feiten, wel zou gepast hebben een degelijk onderzoek in te stellen, eerst naar zichzelf en naar de motieven, die hem dreven tot spreken, dan naar de zaken, waar hij 't in zijn journalistische escapades zoo druk, in Indië, over heeft gehad?

Staat hij niet, met jeugdige voortvarendheid, juist zoo tegenover dat ingewikkelde geheel van daden en bewegingen van nu vijf jaar geleden, als een andere van buiten-af toeschouwer, die er, mogelijk van den een of ander, ook wel iets indertijd van heeft gehoord?

* * *

Doch laten wij den heer Borel maar goedmoedig verontschuldigen, ondanks zijn stellige, een weinig theatrale en op effect berekende pose: als hij wat bedaarder en wijzer is geworden, zal hij de zaken wel wat anders in gaan zien.

Of zou de heer Borel soms werkelijk denken, dat de menschen, die ik indertijd voor een oogenblik zette in de schelle glanzen van het licht des haats, toen de oorlog in het land was, van hún kant hadden gedaan als Christus-aan-het kruis, en dat ik dus tegen bovenaardsche wezens, in plaats van met menschelijke menschen, streed? Dan zou ik inderdaad al een zeer kwaadwillend, een mensch zonder meegevoel voor anderen moeten zijn. Maar mijn werk als geheel kan getuigen, dat ik zoo iemand in de verste verte niet ben, dat ik eer te gevoelig dan te hardvochtig, eer te teêrhartig dan te ruw-grof ben. Ach, ook ik heb, 't is waar, als ieder

mensch, mijne gebreken en mijne tekortkomingen, maar ook ik heb mijne wederwaardigheden in 't leven gehad, en ben zeer dikwijls met hardheid behandeld, waar humane intelligentie beter doel getroffen had. Dat *ik* nu, die ben, wat men noemt, inwendig gepassioneerd, al komt mijn temperament slechts zelden naar buiten, beheerscht als het wordt door de macht van mijn zelfbedwang, dat ik, zeg ik, anderer hardheid in daden en dingen met wat rhythmische hardheid-in-verzen beantwoordde, — wie zelf zonder vlek is, hij werpe den eersten steen op dezen mensch, zeg ik der schoonste en diepste Figuur, die het menschelijk beelden vermocht te bouwen, op een eerbiedigen afstand na.

VI.

Ik heb gemeend tot de voorgaande zelfverdediging over te moeten gaan, om, eens voor goed, kortelijk af te rekenen met de in de lucht hangende mode van de laatste jaren, om alles, wat ik mocht doen of laten, te keuren aan eigen persoonlijke inzichten van een oogenblik en dientengevolge af te keuren ook. Nu weet ik al te best, dat, als wij allemaal zoo tegenover elkander deden, als die menschen tegenover mij, er van geen enkel onzer een stuk zou overblijven, verkruimeld als wij allen zouden uit elkaar vallen door een zoo alles verdelgende en neerhalende, gedeeltelijk lyrische, gedeeltelijke dogmatische, subjectiviteit.

Laten de menschen mij dus in godsnaam in mijn geheel laten: ik ben evenmin vlekkeloos en evenmin onfeilbaar als eenig ander mensch op aard. Maar ik heb het recht te eischen, als ieder ander, dat ik gezien

word en ook behandeld, als een organisch opgegroeid geheel, en niet beoordeeld en daarna ver-oordeeld, naar een enkel detail, b. v. de manier, waarop ik mijn hoed draag, of naar een zomersproet op mijn hand. Want dit is in de oogen van ieder, die onbevangen zijn medemenschen aanziet, het summum van kinderachtige subjectiviteit.

Ik ben als mensch het tegenovergestelde van pedant of aanmatigend, ik ben zelfs van nature veel meer geneigd, mij op den achtergrond te houden — ieder, die mij persoonlijk kent, zal dit kunnen getuigen — maar en dit is het billijke, wat ik verlang, laten de menschen in hun beöordeelingen dan ook objectief en puurmenschelijk gevoelend tegenover mij staan, en niet voortdurend op mij inhakketeeren, de eene om dit bezwaar, de andere wêer dáarom, nu ik, door den dwingenden gang der omstandigheden, een beetje meer dan vroeger, op den voorgrond kwam te staan.

VII.

Nu weet ik wel, men zal hier misschien weer zinnen uit aanhalen, en dan daarover doorredeneeren, een beetje scheef en met een verkeerde toepassing, alsof ik heelemaal niets verders had gezegd, volgens de gewone, onverdedigbare methode van een gedeelte onzer journalistiek. Maar dat mocht mij toch geenszins weerhouden, om hier in het publiek, te zeggen wat ik op het hart had, wat al sinds maanden in mij broeide, en wat nu eindelijk voor den dag is gekomen door de wat zelf-opgeblazene houding van den niet zeer sterkhoofdigen heer Borel. Maar ik vergeef hem en ieder

ander ten slotte gaarne alles; mogen zij dan mij ook maar vergeven, dat ik, als een man in de kracht van mijn leven, zonder toorn en zonder verbittering, optrad voor 't goed recht van mijn eigen zaak.

Mag ik hun allen ten slotte ook nog eens aan het woord des dichters heriuneren:

„Wer den Dichter will verstehn,
Musz in Dichter's Lande gehn."

Ja, en hem niet op die plekken aantasten, waar zijn Zijn niet met het uwe strookt, omdat zijn temperament wat wilder en zwaarder is dan het uwe, waar gij hem uit u zelf dus niet begrijpen kunt.

Vrede zij in u allen, zooals ik dien in mijzelf voel. Zoo zij het.

VIII.

Ten slotte zij 't mij vergund, hier een vers te laten volgen, dat mij, nu ik het vorige heb opgesteld, van zelf komt vloeien uit mijn schrijvende pen:

Ik ben de Zoeker naar het Nooit-Behaalde,
Ik ben de Strever naar het Ware Zijn,
Ik ben de dronkene van 's Levens Wijn,
Die wonderlijk-krachtig mijn spieren staalde,

Wen ik, als onverschrokken duiker, daalde
Tot in de krochten van het Diepste Zijn,
Waar ik dan uit meebracht een luttel grein
Waarheid, die klaar, gelijk juweelen, straalde.

Laat mij dan maar in mijn vreemd-lijkend Zijn,
Droevige' om 't Zijnde en als edelsteen rein,
Want, schoon mijn geest somtijds in 't zoeken faalde,
En op verlokkende zijwegen dwaalde,
Zou toch mijn strijd niet de allerschoonste zijn,
Daar ik staêg. worstlend, verschopte allen schijn?

1899.

COUPERUS' PSYCHE.

De heer Louis Couperus, de verloren-gewaande, grootmachtige schrijver van Eline Vere, van dat wondervolle boek, waarin hij als ziend en voelend kunstenaar, als mensch van meer dan gewone zielsdiepte en met een fijn-breed vermogen van uiting stond, maar die daarna, tot verbazing en smart der zuivere elite, terug-zonk, wèg uit de levende kunst, in een koud en zielloos, een stijf-beredeneerd marionetten-gedartel, de heer Louis Couperus heeft nu met dit boek, dit epische visioen, dat, met den naam van Psyche op het voorhoofd, op ons, veel-lievenden kriticus aanzweeft, zijn rang van waarachtig kunstenaar heroverd, een daad van zeldzame beteekenis gedaan.

Want wij waren, hoewel noode, reeds eenigszins begonnen aan de waarachtige toekomst zijner kunst te wanhopen, na die reeks van koel-verzonnen, op stelten loopende poppenkast-vertooningen, waarmede hij, in de laatste jaren, onder majestueuslijk-klinkende namen, het wereldgewoel tot opzien dwong. En wij hadden ons afgevraagd, met een beetje benauwing over het op- en neder-golvend gewissel van ieder's kunstkracht: Hoe

kan een auteur, wien zóó het leven met zijn diepte doorschokt heeft, als b. v. uit Eline blijkt, zoo weer op eens zichzelf gaan negeeren, en wanen, dat hij kunst heeft gemaakt, als hij, met wat uiterlijken prachtzwier, doode spoken laat dansen aan katrolletjes, waar men waarachtige Kunst-in-Schoonheid, waar men levende wezens eischt?

Maar hier hebben wij thans, gelukkigerwijze, een boek, dat weer innerlijk doorleefd, een boek, dat weer echt- en diep-doorvoeld is, een boek, waaruit weer, in haar volle glorie, de rijke ziel van Couperus tot ons spreekt.

Dit boek, deze Psyche, is weer levend, weer reëel, ondanks dat het niet het daaglijksche nabootst, want het geeft de zuivere realiteit van 's schrijvers inwendig zieleleven, zooals het spontaan-gevoeld bij hem opkwam, omdat hij kan zijn een begenadigde-van-geest. De figuren, die hij geeft, hij heeft ze gezien en gehoord en doorvoeld ook, en zij zijn dus zelfs veel reëeler, met recht, veel werkelijk levender voor den geest des lezers, — omdat zij eerst, met gevoel en verbeelding, waarachtiglijk doorleefd zijn in den geest des schrijvers, — dan de droge, de nuchtere, houten gedaanten, die men, vaak geheel ten onrechte, durft noemen realistisch, omdat zij eenige uiterlijke punten van overeenkomst vertoonen met de dagelijksche werkelijkheid, zooals die zich strak-stijf voordoet aan een oppervlakkigen, banalen geest.

De wezenlijke waarde, het blijvende der kunst, ligt toch niet in de soort van reservoir, waaruit men zijn kunst haalt, maar in de kracht, de fijnheid en de zuiverheid, waarmede de geest van den scheppenden schrijver heeft gezien dàtgene wat hij zag. Wat hij zag

— 't komt er niet op aan, wáar, 't zij in de werkelijkheid, die hij voelende ziet met zijn geniaal ziels-oog in zijn diepste binnenst, 't zij in die andre werklijkheid, die hij, als hij wou, kon tasten met zijn handen, daar zij bestaat, in stoffelijken vorm, met voor ieder zichtbare bewegingen, in de feitelijke ruimte om hem heen.

Ja, dit boek, deze teêr-sterke Psyche, is levend met het echte, inwendige leven, het veelvoudige zielsleven van den heer Couperus, dat hij geduldig en trouw bespied heeft, en is dus even reëel, even blijvend van waarde, als de fijn-uitgewerkte weêrgave van het suffe geroezemoes in een huis-van-genoegen, of het brute getier van een standje-op-straat.

Mocht de heer Couperus zich dan voortaan bepalen tot het met liefde en zorg „fotografeeren" van de schoonheid in zich en om zich overal, en zoo steeds blijven de eenig-groote artiest, die hij dàn, in waarheid kan zijn.

Psyche, door Louis Couperus, Amsterdam. L. J. Veen.

HERMAN HEYERMANS Jr.

De heer Herman Heijermans Jr. is een vrijwel opmerkenswaardig mensch. Gevat en handig, niet ongevoelig en ook niet onpractisch, kinderlijk-naïef soms en weer ouwelijk-bedacht dan, journalistisch bedreven in uiterlijke trucjes en vorm-maniertjes, een journalist bij uitnemendheid, en dan toch weer plotseling, voor een oogenblikje, met een zuiverheid van visie en een diepte van inzicht, die op de grens van 't geniale staat, zóó is de heer Heijermans: en ik geloof van dien heer, dat, als hij zich maar aan zijn diepste Zelf vasthield, met geen andere bedoeling dan om een kunstenaar te wezen, dat is: een harmonisch zijn waarachtige Zelf in zijn beste momenten uitsprekend mensch, dat hij dan in onze povere wereld, zooals die tegenwoordig, in een geroezemoes van overgangen, naar een onzekere toekomst gaat, een dier schrijvers van beteekenis zou kunnen worden, zooals er maar weinigen zijn in ons land.

Maar ik vrees, dat de wereld hem reeds te veel in haar macht heeft, dan dat hij zijn diepste, onverderf-

bare Zelf nog klaar en zuiver voor den dag kan laten komen en dat hij uit zucht, om spoediger iets in de wereld te wezen, den uiterlijken schijn, met haar oppervlakkig behagen, zal kiezen voor de inwendige waarachtigheid, en dat hij zal ophouden zich echter te verdiepen en deugdelijker te verkrachtigen, naarmate het succes met lachender oogopslag hem tegemoet zal komen op zijn weg. Dit vrees ik, en zeg ik, omdat het jammer zal wezen, als het zoo is, én voor de toekomst van den heer Heijermans zelf én voor de Hollandsche kunst die hij dienen kon, zoo eenig-bijzonder als geen ander in Nederland dit vermag.

Want de heer Heijermans is geboren om ons het Joodsche leven te geven in heel zijn veelvuldigen en toch van één geest doordrongenen rijkdom van figuren en toestanden, zooals die nog op dit oogenblik leeft. Zooals die nog leeft, maar reeds langzaam-aan begint te verdwijnen in het alles vereffenend en vernuchterend wereldbeweeg der moderne tijden, vóórdat de wereld, helaas! heeft geleerd te zien en te genieten, wat de intieme diepe schoonheid van dat aloude Jodendom was. Want als hij dat deed — en wij hopen dat hij het nog doen wil — omdat de Heer Heijermans zoowel in oorsprong een Israëliet is, als in karakter, en temperament — dan zouden wij eindelijk eens krijgen in waarheid geen spotvormen langer, maar een zuiver en hooggehouden beeld van die interessante en eerbiedwaarde menschsoort, die men gewoonlijk Joden noemt. Eerbied waard, want dit zijn de Joden, als men hen maar ziet, zooals zij staan op zichzelf in hunne onderlinge gevoelde verhoudingen, maar natuurlijk niet, zooals zij doen tegenover de zich noemende Christenen, die veelal hun natuurlijke vijanden zijn. Wou de heer Heijermans, dan

konden wij het Joodsche leven krijgen, frisch uit den grond, in al zijn echte, beminnelijke natuurlijkheid, met al zijn menschelijke deugden en fouten, zooals die voor den dag komen in hun leven onder elkaar. En zoo zou hij, als hij nog iets hecht aan den goeden naam zijner natie, wat toch niet anders dan natuurlijk zou zijn, veel kunnen doen om zijn vroegere geloofsgenooten niet gevreesd of veracht alleen, zooals nú meest voorkomt, maar ook bemind en gerespecteerd te krijgen.

Ja, mocht de heer Heijermans worden de epicus van de nog bijna niet gekende, en daardoor slechts terloops glimlachend besprokene Joodsche maatschappij-in-de-maatschappij! Gij gelooft niet, lezer, dat U op die wijze nog een bijzondere schoonheid wacht? Welnu, eenige jaren geleden, had ik een vriend, een Portugeeschen Israëliet, sedert overleden, met wien ik omging als ware hij mijn broêr. Hij kwam dikwijls bij mij, en als wij dan zoo 's avonds zaten te spreken, met zijn tweeën of drieën bij het licht der lamp, begon hij dikwijls kalmweg te vertellen, met iets weemoedig-eentonigs in zijne stem, van het intieme, het verborgene leven zijner rasgenooten onder elkaer, een leven vol vreemde, innige poëzie. En zoo kwam ik langzaam-aan iets te hooren en te voelen van een wereld, waar de kinderen der Christenen anders nooit iets van merken, omdat het den geloovigen Israëlieten absoluut verboden is erover te spreken, omdat de ongeloovigen, met hun wereldsche besognes, gewoonlijk verzinken in een onnoozel materialisme, en niet meer kunnen voelend-begrijpen wat hen, als ongekende schoonheid, omgaf in hun allereerste jeugd.

Voor zeker houd ik, dat er in de diepere, echtere

lagen van het Israëlitische leven, waar alleen Joden met Joden verkeeren, nog een wereld van schoonheid en wijsheid in overlevering en gebruiken verborgen ligt, als in een gesloten juweelkist, en dat er alleen een Jood behoeft te komen, die tevens een diep-voelend, zuiver-zeggend artiest is, om een zeldzàmen schat van schoonheid toe te voegen aan onze Nederlandsche kunst.

Moge de heer Heijermans, herhaal ik, zulk een kunstenaar in de toekomst zijn!

Ghetto. Burgerlijk Treurspel, door H. Heijermans Jr. Amsterdam. S. L. van Looy. Prijs f1.—

NOGMAALS HENRI BOREL.

't Is niet anders gebeurd, dan ik had gedacht en verwacht. Omdat ik den heer Borel, een poosje geleden, zoo bedaard heb gewezen op een paar erge onwaarheden en grove verdachtmakingen, waaraan hij zich, in zijn artikel in de Studiën, in al te grooten ijver schuldig had gemaakt, is hij thans, in het Groene Weekblad, met een boos gemoed van wal gestoken en heeft wat voor 't publiek staan te redekavelen over zijn schuldig gedrag en de feiten, die daarvan door mij zijn medegedeeld.

Dat de heer Borel nu boos is geworden, begrijp ik best. Het is alles behalve prettig, als men een jongmensch is, zooals de heer Borel, zichzelf voelend met niet weinig zelfoverschatting, en met een borst vooruit van je welste, als daar dan plotseling hem iemand in den weg treedt en hem komt aantoonen, met de feiten in de hand, dat hij, Borel, zich zonderling heeft vergist. Dat was inderdaad voor den heer Borel, om nog meer uit zijn vel te springen en nog steviger te gaan accentueeren, wat hij indertijd, een beetje achteraf, in Indië

misdreef. Hij moest nu, vond hij, de puntjes op de i zetten, en wat vroeger alleen maar een venijnige opwelling bij hem was, door gevoelige vriendschap voor anderen veroorzaakt, konsekwent gaan verergeren tot een vastbesloten, hoewel inferieur, Asmodée-gedoe. Maar hij vergeet, dat hij zichzelf daarmeê een naïeven slag geeft in zijn tot berstens nijdige gezicht.

* * *

Ik zal den heer Borel dan ook volstrekt niet navolgen in zijn poging om anecdoten onder 't publiek te brengen uit een vroolijke jongelui's-periode van nu meer dan zes jaar geleên. Ik wou hem alleen maar even herinneren, dat men in literaire kwesties zich heeft te houden bij de literatuur en niet, als een reporter van schandaalblaadjes, af moet dalen op een lager plan. Ja, voor zijn literaire toekomst heeft de heer Borel wel zeer te bedenken, dat zijn gevoeligheid, al moge die nog eens worden tot waarachtig gevoel, hem toch geen sikkepit verder zal brengen in het vruchtbaar beoefenen der Literaire Kunst, als hij niet eerst, met ernstige wilskracht, tracht te worden, in stillen eenvoud, een hoog-nobel sprekend en handelend man. Want zóó toont de heer Borel, het zij gezegd met zijn welnemen, zich nu in dezen publieken achterklap, niet al te zeer.

II.

Dit in het algemeen, maar nu tot de feiten. Ik verzoek vriendelijk het publiek goed op te willen letten. Mijn spreken zal niet lang duren, maar, wat ik zeg, zal logisch en duidelijk zijn. Logisch en vooral duide-

lijk nu is de heer Borel zeker niet. Om dus secuur te gaan, zonder dat er twijfel blijft, zal ik Borel's zinnen soms woordelijk citeeren, daarna precies weergeven wat er eigenlijk staat, om dan tot de conclusie te komen, die ik hier reeds vooruit durf neêrschrijven, n.l. dat de heer Borel geenszins een criticus van objectieve waarde, maar slechts een lyrisch gevoelsmensch is.

* * *

Borel zegt: „Ik had in mijn bundel den kroniekschrij„ver Kloos verweten, dat hij persoonlijke animositeiten „liet inwerken op zijn kronieken en kritieken, en dat „deze daarom onbetrouwbaar werden. Als voorbeeld „noemde ik o. a. zijn tirades en spotverzen tegen Gor„ter, dien hij eerst onzen grootsten dichter en kort „daarop een ellendig knoeier met Hollands taal noemde."

Nu ik: De heer Borel durft hier met een ongeëvenaarde stoutheid zoomaar te verklaren, — de lezer ziet het zelf —, dat mijn kritieken onbetrouwbaar zijn, omdat ik den heer Gorter, in een lyrisch spotvers, iets heb toegevoegd, wat nu niet juist was een compliment. Ik behoef hierop natuurlijk alleen te antwoorden, dat ik de uitingen mijner rede, mijne kritieken, nooit in lyrische verzen schrijf, en dat mijn lyrische verzen, zooals van zelf spreekt, heelemaal niet willen doorgaan en gelden voor objectieve, verstandelijke kritiek. Daar hij te kennen geeft, het staat er — dat ik persoonlijke animositeiten in laat werken op mijn kritieken, terwijl hij, als bewijs voor die bewering, vervolgens een lyrisch vers citeert, kan dit natuurlijk alleen bewijzen, dat het

er niet erg helder uitziet binnen in het hoofd van den heer Borel.

2o. Hij beweert valschelijk, dat ik F. van Eeden aangetast heb in zijn gezin, en als bewijs daarvoor durft hij notabene! aan te halen, dat ik Van Eeden ergens genoemd heb: „vader van twee engelen van kinderen". Welnu, ik antwoord hierop: de heer v. Eeden was dit toen, en hij is het nóg, en ik wensch van ganscher harte, dat hij het altijd blijven mag. In welken wensch wel ieder zal toestemmen, die het goed met Van Eeden meent.

Neen, hoor, ik moet hier zeggen, dat de heer Borel veel kiescher en fijngevoeliger was geweest, als hij die kinderen, van wie ik veel houd, en van wie ik nooit een woord kwaads gedacht of gezegd heb, heelemaal hier buiten spel had gelaten, in plaats van ze, zooals nu toch *moest* gebeuren, tot het onderwerp te maken van een soort van logisch dispuut.

3o. Ik begrijp absoluut niet, waarom men, als men bitter, en bijna-vernietigend en dús onbillijk wordt behandeld in 't private leven, waarom men dan niet, in een lyrisch oogenblik, zijn inwendige passie mag uiten in een flink-gezegd vers, in plaats van haar op te kroppen tot het juiste oogenblik, en dan met feitelijke dingen in het practische leven terug te gaan slaan. Om mij zóó te wreken, alleen met verzen en niet met daden van haat, daar ben ik buitendien nu eenmaal artiest voor, en Juvenalis en honderd anderen hebben precies hetzelfde, veel erger, gedaan.

Maar de heer Borel vindt, dat ik gezwegen moest

hebben toen ik fel verongelijkt werd, of mij enkel met mijn vuisten moest gewroken hebben, net zooals een kwâjongen doet. Hij vergeet echter, dat er maar één mensch is geweest, die na wreede behandeling zich niet verweerde, en dat die mensch Jezus Christus werd genaamd. Misschien nog wel een paar martelaars buitendien. Maar ik voel mij, — wie durft mij dat verwijten? — geen Jezus Christus en ook geen ideale martelaar, maar niets dan een sterk- en zuivervoelend en -denkend mensch.

4o. Verderop verwijt de heer Borel mij weder, dat ik in mijn kritieken Gorter, Verwey, Aletrino, etc, zou hebben doorgehaald. Hierin spreekt hij nu, zooals ieder kan weten, een grove onwaarheid, wat alleen daardoor veroorzaakt wordt, dat hij, in plaats van bedaard te denken, opgewonden en lyrisch beweert.

5o. Ten slotte verwijt de heer Borel mij, dat ik in mijn jeugdiger jaren — 't zal een jaar of 8, 9, geleden zijn — wel eens aan een studentikoze fuif heb meêgedaan. Zulke betichtingen van vroolijke dingen, waar ieder jonkmensch in zijn luchtiger jaren wel eens even aan toegegeven heeft, betichtingen, die door Borel alleen gezegd worden, om een geheel onjuisten indruk te maken op het groote publiek, komen mij voor heel wat erger en kwaadwillender te wezen dan zijn verontwaardiging kras-weg te uiten in een goedgebouwd lyrisch vers. Want deze dichter maakt er kunst van, maar Borel maatschappelijk schandaal.

6o. Ten slotte verwijt hij mij nogmaals — hij begint heusch te zeuren — dat mijn kritieken onbetrouwbaar zijn, omdat ik wel eens spotverzen heb gemaakt. Waarop ik natuurlijk alleen behoef te antwoorden: Beste Heer Borel, gij denkt niet, maar oreert, want uw verstand is niet helder, en uw wil is boos. Leer dus eerst eens kalm en logisch wezen, voor dat gij u aan het schrijven van redeneerend proza zet.

Maak dus veel liever eens een boek, Het Meisje, als pendant tot uw Jongetje, dan besteedt gij uw tijd veel nuttiger en beter en ook veel vruchtbaarder voor iedereen.

---

*) Twee Anti-critieken door Henri Borel. 1899

JOH. W. BROEDELET.

Als men zelf in een opgeruimde stemming is, wordt het wel eenigszins grappig om te zien, hoe de dramaticus J. W. Broedelet, die, zonder eenigen twijfel, behoort tot die talentvollen onder onze jongeren, van wie in de toekomst veel te verwachten valt, hoe de schrijver, zeg ik, van „Dorpsroosje" en ook van de „Verloren Zoon" er in onze kranten en maandschriften bijna algemeen van langs heeft gekregen. Als men de recensies, die over hem verschenen, achter elkander naïefweg leest, dan moet men wel haast den indruk krijgen, of er een reeks van kranige mannen, die ieder voor zich een speciale studie van de dramatische kunst hebben gemaakt, tot het eenstemmige resultaat zijn moeten komen, dat de heer Broedelet geen verdienste bezit.

Maar ik, die meer in mijn leven gezien heb, weet uit mijn ervaring, dat het altijd zoo gaat, en dat ieder jongmensch van bijzonderen aanleg, als hij zijn eerste schreden gaat doen, beginnen moet, met gestadige bewegingen, zich eerst een vrijen weg te banen door het steeds negatieve, alles-omver-halende geschreeuw van

nog bijna-onmondige snuiters, dat, bij iedere nieuwe aankomst, als een vonnissend noodlot oprijst van de lagere en allerlaagste rangen onzer periodieke pers.

De geniale Jacques Perk is zoo ontvangen, toen hij, als bescheiden minstreel, met zijn onsterfelijke Mathilde kwam, van Deyssel en mij wedervoer hetzelfde, en al wat wij deden werd door eenige nijdige mislukten, verscholen in de hoeken der persbureau's, uitgemaakt voor onzinnig-duister, of klaarblijkelijk-nageschreven, of, als het dât niet was, waardeloos-pedant.

Die tijd is nu reeds lang voorbij: wij bleven bedaard en wilskrachtig doorgaan, ons zelf uitsprekende met nooit-verzwakkende, maar stijgende kracht, en de heeren, die in die jaren zoo lawaaiden, zitten nu lang weer in hun kruideniers-winkel, of sluimren, zonder inktpot naast zich, languit liggend in hun vreedzaam graf.

Maar *wij* zijn er nog, daar valt niets aan te veranderen, en wij zullen doorgaan, hoe langer hoe meer. Want het hollandsche publiek, dât is gebleken, is beter en wijzer, weet juister te lezen en meer te waardeeren, al behooren zij dan ook niet tot de zoogenaamd-letterkundigen, dan de niets-erkennende, alles neertrekkende machteloosheid van die inferieure bijloopers, die telkens wisselen, onzer journalistische kritiek.

Maar toch altijd hoort men telkens, uit de jongst-aangerukte rijen der als een wolkhemel wemelende pers, den blindelings-ontkennenden vloek-zwaai neervallen op alles wat zich met een buiging komt aanmelden als kracht, die iets waarachtigs voor de toekomst belooft. Doch ieder jongmensch, wien die sneeuwval mocht dreigen, heeft evenals wij, nu twintig jaar geleden, niets anders te doen, als stand te houden, en

dan door te gaan, met dezelfde vastheid op den weg, dien hij weet, dat vóór hem ligt.

Zoo ook de heer Joh. W. Broedelet.

Hij lijdt nog wel hier en daar wat aan conventie, hij ziet nog wel eens de woorden voor woorden, niet als de directe noodzakelijke uitdrukking van een waarachtig-levende werkelijkheid aan; maar hij heeft toch de bijeenvoegende kracht van compositie, het gevoel-van-het-leven, en óók de macht van het woord, dat-het-doet. Zijn werk, zooals het is, is een veelbelovend streven, dat hier en daar reeds de hoogte bereikt, waar hij in later jaren op staan kan, als hij maar streng-ernstig blijft doorgaan, zijn eigenlijke ziels-zijn, zijn echte observatie met durende fijnheid te drukken in de taal.

De heer Joh. W. Broedelet is een der jongelieden van de nieuwste generatie, in wie werkelijk iets leeft; — iets leeft, dat, als 't maar eenmaal, door studie van 't leven en door zelfbepaling gezuiverd en gesterkt, heen is komen breken, met zijn echt, waar leven, door den 't nu nog soms omwoekerenden omgroei van conventie en lectuur, hem waarschijnlijk zal doen worden een onzer goede dramatische schrijvers in de tijden die nu komen, en hem in alle gevallen zal zetten op een voetstuk van bijzondere verdienste, waar hij zich op tevreden stellen kan.

Joh. W. Broedelet. De Verloren Zoon. L. J. Veen 1899. Amsterdam.

„ „ „ „ Dorpsroosje. S. L. Van Looy. Amsterdam 1899.

J. B. MEERKERK.

Literatuur is een heel bijzonder ding: literatuur is geen jongens-werk, literatuur is alleen maar waardeerbaar, op haar juiste gehalte, door een in-voelenden-ernstvolwassen en volmaakt-ontwikkeld mensch.

Ik geloof het er thans voor te mogen houden, dat ik als een soort van dichter word beschouwd. Maar ik weet nog wel, toen ik veertien jaar was, en de lessen op de hoogere-burgerschool volgde, dat toen literatuur een ding was, waar ik liever *niets* mee had van doen. Ik stelde, in dien tijd, veel meer belang in een degelijk natuurkundig vraagstuk dan in een sierlijk-gerijmde ode, en de onvergelijkelijke wiskunde, met haar onwankelbaar-logisch redeneeren, was mijn kinderlijk ideaal. Alleen had ik soms wel, meer in een in mijzelf-bevreemdende, gevoelige scherts, dan in wezenlijken ernst, een vers gemaakt.

Maar, toen ik ongeveer zeventien jaar was, nam ik eens, op een zonnigen achtermiddag, half uit verveling, na gedane dagtaak, mijn SCHILLER in handen, en begon te lezen zoo goed als ik kon. Ik trachtte accuraat het rhythme te volgen en langzaam-aan klaar te begrijpen,

wat er stond. En daar plotseling — daar kreeg ik het — daar ging het mij treffen: ik bemerkte een vreemde, nooit gekende, inwendige aandoening: de tranen druppelden stil uit mijn oogen en zachtjes voelde ik bonzen mijn hart. En, diep-klaar verheugd, stond ik op van mijn bankje — het was in 't Vondelpark — en traaglijk liep ik, in gedachten, op den grint-weg door. Want — nú had ik toch eindelijk ontdekt, wat *poëzie* was, nu wist ik het, nu „snapte" ik het — en vol van een onuitsprekelijke zaligheid, ging ik met nieuwen levensmoed naar huis.

* * *

Ik vertelde dit nu niet als iets heel bijzonders, want ik geloof veeleer, dat het den allermeesten zoo gaat, en dat de nog niet volwassen jongelieden, voor het meerendeel, verkeeren in den zelfden toestand als ik, die ook een broêrtje aan de letterkunde dood had, totdat op eens, bij 't mij wijden aan een grooten dichter, mijn dieper Zijn werd wakker geroepen, gelijk een piano, als met een muzikalen aanslag. Enkele jongens houden slechts, evenals ik vroeger, veel van romans, omdat in den duidelijken, logischen gang dier vreemde verbeeldingen iets schijnt te liggen, wat hen, op een weldoende wijze, aan hun dagelijksch Zijn ontrukt. Maar, verzen?

Geloof me, men moet heel rijp-ontwikkeld zijn, heel erg uitgestudeerd-op-de-hoogte wezen van zijne eigene, persoonlijke aandoeningen, als men die tenminste heeft, en nog bovendien heel gevoelig-exact kunnen lezen,

vóórdat men ook maar het minste kan begrijpen van een werkelijk-levend vers.

Verreweg de meeste, overigens brave en beschaafde en ijverige menschen komen dan ook nooit zoover.

Men merkt dat b.v. zoo ontegensprekelijk aan de vertalingen van Grieksche dichters, door sommige heeren professoren gemaakt. Zij kennen die dichters door en door, zij hebben er zich bijna ziek op gewerkt, en toch blijft er, veelal, in hunne vertalingen nagenoeg niets van 't oorspronkelijke over, geen glans, geen kleur, geen gevoelde wending, en vaak gaat de eigenlijke zin zelfs te loor.

* * *

Zooals ik zei: ik deelde deze ervaring uit mijn eigen leven niet mede als iets verschrikkelijk-interessants, of als iets alleen-betreffende mijne afzonderlijke individualiteit. Want ik geloof, dat alle leerlingen, die de hoogere-burgerschool bezoeken, in den grond van hun wezen, precies zoo zijn. Prille jeugd en literatuur zijn dingen, die evenmin iets met elkaâr hebben te maken, als zingende kanaries met bankpapier. De jeugd, met haar oppervlakkig egoïsme, leeft alleen in haar eigen dingen, en, zoo ooit aan iemand, dan blijft het den wat-rijperen leeftijd voorbehouden, om te doorproeven gevoel en verbeelding en hooger-begrip van andere menschen, of de letterkunde eigenlijk-gezegd.

Ik sprak hier dus alleen maar over die herinnering uit mijn eigen jeugd, om aan te wijzen, dat een-boek-met-verzen-uit-te-geven voor onze tegenwoordig schoolgaande knapen een ontzettend-teedere, een bijna gewaagde onderneming is.

Het zou misschien te stout-gewild zijn, om te verlangen, dat het letterkundig onderwijs op onze scholen werd afgeschaft. De leeraren zelf voelen er gewoonlijk wel niet veel bij, maar toch loopt er wel eens een enkele onder, die er tenminste eenig begrip van heeft, — en, bovendien, de feitenkennis, die de leerlingen op die manier opdoen, komt hun waarschijnlijk, in later jaren, wel eens bij gelegenheid te pas.

Neen, ik wou alleen maar te kennen geven, dat de onderneming van den heer Meerkerk een allerdelicaatste poging is, een poging tenminste, die, wil zij ook maar eenigszins slagen, allerdelicaatst moet worden uitgevoerd.

Op, zooals hij 't deed, valt almachtig veel aan te merken, omdat de heer Meerkerk niet volkomen begrijpt, dat een gedicht een gevoelde uiting is, en dus niet op hetzelfde vlak staat als een notariëele acte of als de uitspraak in een proces.

Ik zeg dan ook niet, dat het boekje van den heer Meerkerk verloren moeite is, neen, ik wou alleen maar duidelijk te kennen geven, dat de heer Meerkerk goed moest begrijpen, dat een gedicht geen nuchtere mededeeling, maar een ontbloeiing is van gevoel, en dat dus hij die de jeugd met gedichten wil voêren, beginnen moet, met hun den indruk te geven, sprekende met een stuk-of-wat hoogst-eenvoudige maar zielvolle woorden, dat er, op den houten lessenaar vóór hen, iets heel ongemeens ligt uitgespreid, en dat zij dat zelf dus eerst eens moeten bekijken, niet door 't mechanisch uit hun hoofd te leeren slechts, maar door het woord voor woord als te ruiken, weghoudend daarbij met gelatene inspanning, hun zich zelf beminnende jongens-ik, om zóó, uit-de-verte, te kunnen naderen

het prettig-aandoende resultaat, waar het gedicht om geschreven is. O, heel enkelen zullen er dan wel onder hen zijn, die zoover kunnen komen.

Zijn die zoover, hebben zij heusch iets echt gevoeld, dan kunnen er, naar aanleiding van het gedicht, door den onderwijzer een paar vragen gedaan worden, waarbij hij misschien wel enkele der vragen van den heer Meerkerk zal kunnen gebruiken.

Door die vragen kan dan de leermeester den grooteren of geringeren gevoels-indruk, dien enkele der jongens gekregen hebben, zijn leerlingen leeren met klaarheid te doordenken, waardoor de impressie van de lezing hun tot helder bewustzijn komt.

Maar eerst, zeg ik, moet men het gedicht *gevoeld* hebben, uit de woorden van 't gedicht zelf, vóór dat men, naar aanleiding van het gedicht, aan het nuchter abstraheeren mag gaan.

De methode van den heer Meerkerk daarentegen, met haar positieve vragen, vóór dat de leerlingen nog iets gevoeld hebben, zal wel niet veel anders tot uitwerking hebben, dan dat zij den schranderen hoogere-burger-scholier, die volgepropt zit met exacte examen-kennis, en eenige daaruit afgeleide begrippen, de onwillekeurige opmerking doet maken: „Men negert „mij hier nèt zoo als bij natuur-kennis, maar, zonder „dat hier het resultaat ook maar eenigszins de moeite „loont. Die letterkunde ook: o, wat een onzin toch! „neen, dan houd ik mij maar aan de werkelijke, exacte „wetenschap: daar voelt men tenminste vasten grond „onder den voet!"

En die jongen zou wel eenigszins gelijkhebben ook: want ik verzeker u, lezer — als ik zelf de vragen moest beantwoorden, door den heer Meerkerk gedaan bij mijn

eigene verzen, dan zou ik mij somtijds achter de luisterende ooren moeten krabben en antwoorden: „Ja „meneer Meerkerk, ik zal u wel antwoorden, maar s. v. p. „een beetje geduld! Want ik moet nu uit het spontane „kasboek mijner verzen de dingen op eenmaal gaan „overbrengen in het grootboek der reflectie, en daar „hoort natuurlijk een heel klein beetje rekenkunst bij."

Het wil mij voorkomen, dat de heer Meerkerk, onder het uitdenken zijner vragen, dikwijls de verzen heeft bekeken alleen maar aan den uiterlijken, ongevoelden kant, en zoo nu eischt, dat de eigenlijk onmogelijk anders weêr te geven impressies, die er geboekt staan, als een wat vreemd-uitziende munt ingewisseld zullen worden voor dagelijksche pasmunt. Alleen hij vergeet, dat, bij die nuchtere transactie met haar schrale resultaten, al het essentiëele, al het gevoelde en geziene van het vers totaal verdwijnt in den banalen modder van 't alledaagsche.

't Is of men tegen iemand, die naar het Rijksmuseum zou willen gaan, om daar een Hollandsch stil-leven te genieten, voorstellende een fraai-geslepen, schoon-gelijnde, kristallen kelk, met veel-tintige bloemen gevuld, — of men tegen zoo iemand zou zeggen: Alles goed en wel, doch ga maar niet naar het Rijksmuseum: koop zelf liever in den een of anderen winkel van galanterieën een groen-glazen vat van dergelijken vorm, en pluk dan wat bloemen, en zet die daarin.... Want, dan zie je hetzelfde als op het schilderij en eigenlijk veel beter nog: dan kan je het toch betasten en rondom bekijken, dan heb je een heusche realiteit vóór je, en dan kan je onderzoeken, wat je vóór je hebt.

Neen, de heer Meerkerk — en hij vergeve de op-

merking, omdat zijn bedoeling, het doen kennen der nieuwe literatuur, waardeering verdient — neen, de heer Meerkerk begrijpt nog niet, dat een waarachtig gedicht een organisch stuk leven is en niet een kunstig fabricaat.

Een enkel concreet voorbeeld slechts ter verduidelijking:

„De zee, de zee klotst voort in eindelooze deining."

Zóó begint een vrij bekend vers van den schrijver dezer kritiek.

Hij tracht daar, op een gevoelde wijze, weer te geven den gezichts-indruk, dien de beweging der zee op ons maakt, met haar tot in de verste verte opstaande en heen- en wedergaande golving.

Kan men nu van een jongen van de Hoogere-Burger-school, kan men van een leeraar zelfs aan die inrichting, die geen van beiden, hoogstwaarschijnlijk, voelend-ziende hebben begrepen wat daar staat, eischen, dat zij met andere woorden uitdrukken de gevoelde weergave van de beweging der zee, zooals die doet? Het eenige, wat die leerling zou kunnen antwoorden, is waarschijnlijk: Mijnheer, de dichter wil hiermede zeggen, dat de zee overal in beweging is!

Maar is zoo'n ongevoelde, koopmans-rekenende manier van onderwijs iets wat voor de hersenen der leerlingen helder maakt, wat voor soort ding de kunst eigenlijk is? En kunnen zij daaruit de waarheid leeren, dat kunst iets is, wat eerst moet worden gezíen en gevoeld, en daarna eerst mag worden bepraat?

Neen, het eenige resultaat, wat men, door zoo'n vraag, in de hersenen van den leerling zal kunnen te voorschijn roepen, is: „Wat drukt een dichter zich toch „wonderlijk uit! Waarom drukte hij zich niet uit, zoo-

„als *ik* dat nu heb gedaan? Dan was hij veel duide-
„lijker geweest dan hij nú is, en dan hoefde men niet
„die vragen er bij te doen: Ja, Multatuli had wel
gelijk!"

En fluitend gaat hij naar huis en lacht om de heele literatuur.

Ja, want die leerling zou niet begrijpen, zoo min als Multatuli dat deed, dat kunst iets is, wat in de eerste plaats moet gezien en gevoeld worden, en niet vóór alles beredeneerd. En dus ook niet, dat Voelen en Zien zich zelf beantwoordt, en niet in allerlaatste instantie op abstractie berust.

Neen, de leerling, zoowel als de leeraar, zouden, op die manier, slechts te kennen geven, dat zij met hun platte, ondiepe inzicht, niet de kunst, daar buiten hen, maten, doch slechts hun eigen begrip van de kunst. Want zij zouden niet begrijpen, dat zij met hun nuchtere paraphrase absoluut iets anders te kennen gaven, dan de dichter met zijn woorden had gedaan.

Want uit, zooals *zij* de zaak verwoordden, was alle spontaneïteit, de eigenlijke essentie, al het gevoelde en geziene en gehoorde van de uiting totaal verdwenen. Zij gaven slechts in nuchtere reflectie, de kale abstractie, die ieder ander ook in zich kan doen opkomen, maar niet het organisch-levende en zich bewegende, niet-door-synoniemen-te-vervangene woord van den geïnspireerden poëet.

De spontaan-gevoelde manier toch, waarop de dichter de dingen verwoordt, waardoor hij die laat zien en ze als een organisch stuk leven drukt in de ontvankelijke hersenen des lezers, kan door geen andere serie van woorden, ook maar in de verste verte vervangen worden, want dan blijft het dadelijk dood, en poëzie is toch

iets wat leeft, waarachtig leeft, evenals ieder ander kunstwerk.

* * *

De leeraar zou dus de ziel van den leerling eerst eens in ontroering moeten brengen, als het gedicht op zichzelf dat niet vermag op des discipels sluimerende ziel, sluimerend, omdat hij meestal het gedicht vóór hem alleen beschouwt — ik spreek uit eigen ervaring — als een lastig gedeelte der schooltaak, een soort nonsensicale rekensom.

Maar misschien wordt er hier of daar wel een leeraar gevonden, die door zijn mondeling, bijgevoegd onderwijs aan kan vullen of verbeteren wat de heer Meerkerk 't zij vergat, 't zij verkeerd onder de oogen zag.

Ik doel hier b.v. op iemand als den talentvollen G. C. van 't Hoog.

Ja, men zou eigenlijk een taak, als de heer Meerkerk zich hier toedacht, eens moeten opdragen aan een leeraar, die te gelijkertijd een goed dichter is, en die dus de kwestie van twee kanten zou kunnen bekijken, van die van de nuchtere, praktische school, en van dien van de gevoelde en te-voelene kunst.

Dát zou de manier, de eenige manier zijn, al zou zij ook nog maar bij enkelen iets uitwerken, om een gedicht tot een wezenlijk stuk leerstof te maken voor den geest van een jongen-op-school.

* * *

De bedoeling van den heer Meerkerk is, in essentie, niet te versmaden, daar nu toch eenmaal de Hollandsche letterkunde-van-tegenwoordig ook op de school zal moeten komen, zoogoed als de rest van de literatuur. En buitendien kan misschien de Hollandsche jeugd-der-toekomst verder wezen in ziels-ontwikkeling en in fijnheid van lezend gevoel, dan wij waren in ònze jeugd.

* * *

Niet ongaarne wensch ik dus den heer Meerkerk een „Tot Weêrziens'' toe. De eerste stap is altijd de moeielijkste, en, al is zijn boek ook heelemaal niet, zooals zoo'n boek zou moeten wezen, — zijn streven laat toch een toekomst raden, zij het dan ook een toekomst, die voor anderen is weggelegd: 's Heeren Meerkerk's geest beweegt zich tenminste niet heelemaal, zooals die van nog vele zijner vakgenooten, in de sferen van vijftig jaar geleên.

J. B. Meerkerk, Een boek met Verzen. P. Noordhoff. Groningen.

„VRAGENSMOEDE".

Toen ik „Vragensmoede" aan het lezen was, beving mij langzaam-aan een gevoel van vriendelijke verwondering, dat, naarmate ik verder kwam, meer en meer tot een zeldzamer stemming, tot een soort weemoedige bewondering steeg. Ik was bijna mijzelven kwijt, en heel mijn theoretisch, moeilijk verworven resultaat van jarenlange studie en zelf-kritiek: Ik had altijd gedacht, dat KUNST moest wezen de nauwkeurig-juiste, maar tot schoonheid gekristalliseerde weêrgave van een werklijkheid in ons of óm ons, en dat de eerste eisch voor een kunstenaar hierin bestond, dat hij hoog en vlekkeloos-zuiver, dat hij grandioos-heerlijk schreef. Want hadden niet altijd álle goede artiesten zoo gedaan, en was niet alle kunst, die tot ons was gekomen, uit vroeger eeuwen, geschreven met breedzwaaiend-angstvallige, met subtiel-sidderende, maar toch meesterlijk-vaste hand?

Zoo dacht ik, en zoo is het ook..... Maar hoe werd ik nu telkens getroffen, pijnlijk getroffen, terwijl ik het boek van Mej. Lohman met de meest mogelijke ontvankelijkheid las, door een wel hoog, maar dom verwaarloozen der allereerste grondbeginselen van een behoorlijken Hollandschen stijl. Want Mej.

Lohman, hoe fijngevoelig zij moge aangelegd zijn, toont zeer dikwijls een souvereine minachting voor het logische verband in haar zin, een minachting, die zij, de stylistisch-onbeschaafde, dcelt met de massa der zoo talloos-velen, die in ontwikkeling ver beneden haar staan. Maar toch, ondanks dat zij herhaalde malen haar achteloos terneergeworpen bijstellingen grammatisch laat slaan op onderwerpen, die wel het logisch verband van haar volzin, maar niet haar bedoeling als onderwerpen geeft, ondanks die curieuse blijken van een nog hoogst gebrekkig taalgevoel, laat zich haar boek met dankbaarheid lezen, omdat men voelt, dat een menschenziel het schreef. Een menschenziel schreef „Vragensmoede", een ziel, die iets te zeggen heeft, al zegt zij 't onbeholpen vaak, en die psychische onderlaag van dit geenszins banale werk is de reden, waarom ik 't zoo lijden mag.

Want och, wij hebben thans tal van schrijvers, haast eindeloos veel, maar voor hoevelen ook onder die allen, is de kunst-van-schrijven maar iets toevalligs, geen middel van zielsuiting, neen, een handig gespeel met woorden slechts! De lezende menschen merken dat zoo niet, als zij ten minste niet heel echt lezen, met hun geheelen geest bij hun lectuur. Want voor oppervlakkige lezers is álle schrijfwerk eenig en alleen een verzameling van woorden, waarvan zij even vage indrukken krijgen, hetzij er een ziel achter zit of niet. En toch de ziel, het inwendig leven, dat in onze binnenborst ontspringt, dát is het eerst, wat geschrijf tot kunst maakt, en waar dát ontbreekt is alles schijn, innerlijk leêge, waardelooze schijn. Al rijgt men de woorden ook rhythmisch samen, al wekken zij ook min of meer gedachten aan dingen, daarom geeft men nog

geenszins kunst. Neen, kunst is het geven, in vlekloos-juiste, in de eenige woorden, van de dingen zelf, zooals zij leven in onze binnenste ziel. Heb dus eerst iets in uw ziel, uw ziel, zooals zij leeft, voor zich, haar eigen leven, in de geheimzinnige diepte der onbewustheid, en begin pas te schrijven, als gij voelt, door 't beweeg uwer zenuwen, dat dáár, in uw ziel, iets levends broeit. Maar waar de kunst slechts is een kunstig spel met woorden, vervalt men onherroepelijk in leugen en rhetoriek. Neen, artiest is alleen de accurate vertolker van het spontane leven der onbewustheid, ons eigenlijke leven, en wat daar buiten valt, is woordenrijke blague en beteekenislooze, koude schijn.

Maar daarom juist ook moet ik verklaren: als gij schrijft, omdat gij iets werkelijk te zeggen meent te hebben, tracht dan te zeggen, wat gij hebt te zeggen, met uw opperste krachten, zoo volmaakt als gij het kunt. Want ik vrees, ik vrees! — o, jammer, dat ik het zeggen moet! — dat Mej. Lohman in hare latere boeken, die ik óok eens hoop te behandelen, haar zielsinhoud, zooals die ligt in „Vragensmoede" verwaterd heeft tot oppervlakkig gedoe. En dat is zoo jammer, omdat haar „Vragensmoede" bewijst, afgezien van al zijn stylistische en artistieke fouten, welk een artiest, d. i. een zijn ziel vereeuwigend mensch, Mej. Lohman had kunnen worden, waarschijnlijk nog kòn worden, als zij den glans, den banalen glans van haar succes vergetend, zich zelf ging verdiepen en verder uitspreken met stijgende kracht.

„Vragensmoede" ware een wondervol werk, als het de aanloop tot iets groot's was geweest, als de toen nog halfonbewuste schrijfster de mooie kwaliteiten, die daar in eersten opbloei ontbotten, gekweekt had en

verprachtigd, in haar latere werk, tot volmaakteren bloei. Maar nu de in essentie begaafde schrijfster beter heeft gevonden zoo *niet* te doen, nu zij, in steê van haar zelfvolmaking, verkozen heeft de ijdele vreugde van telkens weêr iets nieuws te laten zien, kunnen wij alleen met deemoedigen klaagtoon, niet geheel zonder hoop nog, vragen: Wanneer komt het werk, het echte werk, dat gij nú zoudt kunnen, als gij ernstig woudt?

JAN ZÜRCHER.

Het is al meer gezegd, maar toch kan het niet genoeg gezegd worden, en nog eens gezegd, dat Multatuli-na-te-volgen de dood is in den genialen pot. Multatuli was zeker iets zeer bijzonders, een spontane natuur vol krachtig élan en gevoelige welsprekendheid, 'n welsprekendheid, die al bleef zij ook niet altijd overtuigend, vaak toch wonderbaarlijk overredend was. Hij had en hanteerde, als geboren schermer, de breed-uitzwaaiende macht van het woord en al vocht hij ook somtijds tegen rotsen of planten, noodzakelijke groeisels door natuur zelf gewrocht, hij handelde steeds toch in menschelijke emotie en zijn stoot had de zwiervolle gratie eens helds. Hier en daar en overal was hij, zich wiegelende op de vervoering zijner hersenen: lyrisch kon hij zijn en logisch-nuchter, geestdriftvol of mathematisch-metend, wijl hij de vluchtigste ook zijner stemmingen, die bij hem neêrsloegen soms tot axioma's etste op het willige metaal zijner taal.

Hebt gij wel eens, op een wandeling daarbuiten, een heel groote vlieg heen en weder zien zweven over een bloembed in den zonneschijn? Die zet zich telkens neêr,

nu hier, en dan daar weêr, en ook soms wel, na eenige zwenkingen, plotseling weer op dezelfde plaats. Nergens blijft zij lang, maar, uit woelige wieling, laat zij zich tallooze malen even vallen, en raakt er dit plekje of dat plekje een oogenblik, luchtigjes, vlugjes, met haar sprietigen kop.

Zoo ongeveer deed ook, in essentie, Multatuli, en hij dankte er, voor een deel, zijn succes aan, voor een zeer groot deel, zeg ik, zijn enorm succes. Hij was een wel wat zware, wijl ijdelgestemde, een, in zijn vaak scherpzinnige oppervlakkigheid, naïevelijk losslaande en als champagne ontroerende natuur. Maar tevens ook had hij een sonoor-paetthische draagkracht in al zijn bewegingen en beweringen, die vele impressionabelen voor hem won. Maar zijn voorbeeld was dikwijls gevaarlijk voor anderen, want tal van onbeteekenende eigengerechtigen, door zijn zielevaart wakker geschud, strompelden, met strakke en stijve verwatenheid, de zelfbewuste zwiering zijner trotsche toomeloosheid na. Hun zelfbewustheden, opgehitst door Douwes Dekker's heftigheid en door zijn oogenschijnlijk alles-wetend sarcasme, waanden dat het eigenlijke, het echte van Multatuli dan ook dáárin bestond, in dat zelfvoldaan met alles sollen, in die eigenmachtige houding van doen. En zoo begonnen zij óók te spreken, en zij meenden in den zelfden geest te oreeren, als *hij* dat had gedaan, zij waanden iets beters dan anderen te wezen, als zij luguberlijk smaalden en schimpten op alles, wat buiten hun gezichtskring lag. Maar omdat zij Multatuli's teêrheid, zijn somtijds wel wat sentimenteele teêrheid, zoowel als de kracht, de vêr-gaande kracht van zijn diepere ziels-willen misten, kwamen zij slechts, in de meeste gevallen, tot een schoolmeester-

achtig, dor-verwaten, nuchterlijk-opgeblazen gezwets.

Wij hebben er velen in ons leven zoo gekend, en er leven er nú nog, over wie 't eigenlijk beter is, dat men zwijgt. Want dat kwelt hen ten slotte het meeste op den duur.

En ik moet bekennen: ik dacht dan ook, toen het boek des heeren Zürcher mij gewierd: O, dat zal er wéer zoo eentje zijn! Daar heb je weer zoo'n leerling, zonder eigen capaciteiten, van dien merkwaardigen, hinderlijken, wijl zoo ongemotiveerd-pausachtigen, maar toch au fond beminnelijk-aangenamen, vaak zelfs admirabelen ouden heer! En ik legde „Roeping" onverschillig terzij, want ik heb het land aan de parmantige paljassen, die op gehuurde stelten gaan staan, of zij zóó ook soms over den boel kunnen heenkijken, waar zij uit zichzelf niet groot genoeg toe zijn.

Maar toch begon ik, op een goeden dag, het boek weer op te nemen en door te lezen, omdat ik nu eenmaal van ambacht een leesmachine ben. En toen leek het mij eerst, of mijn vermoeden zou uitkomen, want een leerling van Douwes Dekker is Zürcher zeker wel. Maar hij mist gelukkig den eigenwijs-tragen, telkens zwaar-kloppenden houten-loop der andere adepten. Hij springt óok wel over zeven slooten tegelijk, en hij durft wel zoo wijs te doen, alsof hij van alles in de wereld op de hoogte was, maar hij heeft toch soms een leuk-ziende gevoeligheid van-zich-zelf, die zijn boek hier en daar tot iets leesbaars maakt.

En al zou ik aan de wel eenigszins egotistische causerie des heeren Jan Zürcher dit alleen te danken hebben, dat ik door de lezing ervan er weer toe kwam, nog eens mijn gedachten over Multatuli op te halen, dan moet ik hem daarvoor toch dankbaar zijn.

Jan Zürcher is wel een leerling, maar tenminste een leerling met een eigen cachet.

Jan Zürcher. Roeping. Verhaal van Winfried uit den Polder. Amsterdam. C. A. J. van Dishoeck.

G. VAN HULZEN.

Het zoogenaamde „realisme" is, op het oogenblik, aan de orde van den dag. Ieder jong-mensch, dat oogen in zijn hoofd heeft, meent tegenwoordig, dat hij óók als auteur moet beschouwd worden, zoo hij maar, een beetje meer levendig dan een catálogus-maker, weergeeft alles wat hij ziet of hoort. En ook de kritiek van kranten en tijdschriften gaat thans meestal zooveel mogelijk daarin meê. Drijven zich latend op dezelfde strooming, die, zooals zij denken, naar de toekomst heenstuwt, spelend hetzelfde vergankelijke spel, dat zij voor geweldigen ziels-ernst aanzien — maar veelal even kortzichtig en onbelangrijk is de theorie hier als de praktijk — knikken zij goedkeurend en zelfvoldaan kneuterig, ook bij het dufste en ongevoeld-hardste, ook bij het saaiste en droogste en dorste, als dat maar eenigszins schijnt te lijken op wat elk mensch zoo alle dagen ziet.

Twintig jaar geleden zag 't er weêr anders uit: toen had ieder, die een pen kon vasthouden, een ander, maar even dwaas devies, een even leêg en luid-klinkend stopwoord, waaronder hij maar-raak schreef, voor-het-vaderland-weg.... Want toen gold als uitgezochte

leus voor ouderen en jongeren: „idealistisch moet ieder schrijver wezen," en „idealistisch," o, „idealistisch" was men dan ook tegen-de-klippen-aan. Ja, het óók zoogenaamde idealisme zat toen zóó in merg en nieren van bijna ieder behoorlijk mensch, dat „realistisch" haast algemeen doorging voor een afschuw-te-kennengevend scheldwoord, en wie den moed had, het in zijn vaandel te schrijven, bleef, in de opinie van publiek en recensenten, een minder-waardig wezen van een lager-staand soort.

„Realistisch" hield men, in die nog zoo kort geleden tijden, voor vrijwel synoniem met „gemeen."

De reden nu, de eigenlijke reden, voor dit schromelijke woorden-gescherm, voor dat zich krampachtig vastklampen aan een uithangbordje, dat men straks weer door een ander vervangen ging, de reden, zeg ik, van dat sollen met luidruchtige uiterlijkheid van opschriften, was een zeer eenvoudige inderdaad. Ja, een zeer eenvoudige, in den grond der zaak, maar toch ook eene van breede vèr-strekkendheid in de geschiedenis der ziels-beschaving van ons eigen, ons Hollandsche ras. Men heeft slechts een boek in handen te nemen, dat omstreeks het jaar '70 verschenen, destijds een poosje bekend is geweest — bijna had ik willen zeggen: beroemd, — om te weten, wat ik bedoel. Men werd, toen ter tijde, nu dertig jaar geleden — men ziet het uit de meeste der toen gelezen werken, men hoort het uit de alleen niet juist genoeg geformuleerde, maar vaak herhaalde klacht van Huet — men werd zich niet meer bewust, herhaal ik, men voelde zelfs niet meer, wat toch de hoofdzaak is en blijft steeds voor ieder, die waarachtiglijk schrijven gaat, dat de woorden geen woorden

slechts moeten wezen, geen zoo'n beetje goedklinkende aanduiders van een wezenloos hersengedoe, dat uit de verte lijkt te zinspelen op iets wat misschien in werkelijkheid bestaat, neen, maar dat de woorden, in een waar kunstwerk, dán slechts reden hebben van bestaan, als zij zijn de onmiskenbaar-juiste, eeniglijk-recht-hebbende, niet door andere soortgelijke te vervangene, de absoluutlijk met den ziels-inhoud van den schrijver gelijkloopende, fotografisch-exacte vertegenwoordigers van de waarachtig-bestaande werkelijkheid zelf, van een geestelijke of stoffelijke realiteit.

Ja, realistisch, echt-realistisch moet alle kunst, alle ware kunst wezen, want kunst is alleen de zuivergevoelde, scrupuleus-nabootsende weergave van een inruimeren-zin schoone realiteit der kunstenaarsziel. En die gevoelde zielsrealiteit kan voor het grootste deel geboren worden onmiddellijk uit de zichtbare werkelijkheid, de werkelijkheid, wier uiterlijk, wier oppervlak door allen zinnelijk, tenminste eenigszins, kan worden waargenomen, maar die zich met vlekkelooze nauwkeurigheid alleen afspiegelt in de ziel van den waren artiest; of wel die werklijkheid kan, zonder direct aan te wijzen verband met de zichtbare dingen buiten ons, opgroeien uit de mysterieuse diepte van de artiesten-ziel alleen.

Beide soorten kunst zijn realistisch te noemen, daar zij beiden exact weêrgeven een ziels-realiteit, al is de directe oorsprong dier realiteiten, zooals wij zagen, niet precies dezelfde bij die twee.

Mijn wil tot abstractie heeft hier nu de twee soorten van kunst zoo gestreng mogelijk gescheiden, maar, in werklijkheid, staan zij natuurlijk niet zoo absoluut

apart van elkaêr. Altijd loopen zij, in ieder kunstwerk, een heel klein beetje door elkander heen. Want ieder artiest is wel, als het ware, een fotografeer-toestel, maar toch kan hij alleen fotografeeren *niet* de dingen, die nog buiten hem staan — daartoe gebruikt men veelal een ander toestel, dat denzelfden naam slechts draagt — neen, alleen en uitsluitend, kan de artiest weêrgeven zijn eigen, persoonlijke, zijn in hem levende ziels-realiteit. En zoo dan geeft een schrijver, die personen gaat weêrgeven, altijd alleen zijn eigen sensatie van die personen, al heeft hij zijn sensatie ook zooveel mooglijk geobjectiveerd door middel van observatie en intuïtie en spontaan-saamvoegend overleg.

Maar, al kan nu ook alle kunst, die waarlijk kunst is, haar recht op den naam van realistisch gelden doen, daarom is toch nog niet alle realistische schrijfwerk ook kunst. Het schijnt noodig, dit te zeggen, omdat er tegenwoordig een beweging bestaat van stevige, flinke, werkzame menschen, die, als zij maar met kalm-koude hersenen, of ook wel eens met een beetje drukte, op hebben gesomd alles wat hun voor oogen kwam, meenen, dat zij dan kunst hebben gemaakt. Die menschen gaan, op de manier van een inventaris-maker, links en rechts opschrijven, wat zij zien, maar, als ik rond voor de waarheid mag uitkomen, geven die lieden slechts, wat zij *meenen* te zien. Want zien, in-de-kunst, is niet slechts zien met nuchtere oogen; zien, bij een kunstenaar, moet tegelijkertijd ook wezen: *voelen* wat hij ziet, en juist dát alleen te zien ook, wat hij op het oogenblik heeft te zien. Want een kunstenaar is niet iemand, die een auctie gaat houden, en daar systematisch álles opdreunt, wat voor

hem neêr op tafel wordt gezet; neen, een kunstenaar is iemand, die een visie heeft en die visie vlekkeloos uitzegt, maar die dan alleen ook *die* dingen te voorschijn roept, waaruit die visie noodzakelijk bestaat. En al de rest, die een niet-artiest óók zou geven, is ijdele rubbish en woordenkraam.

Mochten álle schrijvers dit zich inprenten, en dan tevens een voorbeeld nemen aan den Uitnemende, die „Zwervers" schreef.

De heer van Hulzen, als schepper dezer schetsen, ziet precies dàtgene wat hij zien moet, en voelt tegelijkertijd óók, wat hij ziet, met het echte, 't waarachtige gevoel, uit het geval zelf, 't geval alleen geboren, zonder hinderlijke subjectiviteit.

Daarom is zijn bundel, dien ik hiermede aankondigde, bijna een datum in onze kunst. Moge het den schrijver, die, naar wij hooren, eenigszins ziek is, in de toekomst gegeven blijven, die zeer bijzondere werken te scheppen, waarvan dit boekje als een voorproef is.

Zwervers door G. van Hulzen, Valkhoff en Van den Dries, Amersfoort.

LI.[1])

JOHAN DE MEESTER.

Er wordt in de laatste jaren weer geschreven door tal van ziende en voelende menschen, met diep-innige liefde voor waarheid en schoonheid, een schat van dingen, die zoo gauw niet vergaan; en ik geloof wel, dat de Nederlandsche letterkunde, die een poosje lang als doodgeloopen leek, langzamerhand weer een toekomst gaat krijgen, een toekomst, wier grondvesten nú reeds zijn gelegd.

Maar de werken, die tot die grondvesten kunnen gerekend worden, steken natuurlijk boven de massa van 't geschrevene uit, zooals soms sterke steenruggen doen boven het stuivende zand der woestijn. Wel is er veel blijvends, en daarover ook wou ik het meestal in de volgende kronieken hebben, maar toch is er, onder de massa van 't geschrevene, nog betrekkelijk zoo weinig, wat een beetje langer dan een jaar of wat duurt. En de reden, dat dit zoo is, dat er zooveel nog steeds alleen voor het oogenblik werd geboren, die reden, waar ieder aspirant naar letterkundige verdienste zich zeer ernstig van behoorde te doordringen, moet voor

[1]) Bij ongeluk zijn, boven de Kronieken 36—50 geen cijfers gezet.

ieder, die even wil nadenken, langzamerhand wel duidelijk wodren, al wordt er bijna nooit op gelet.

De meeste menschen, die, in de jaren van mijmering en droomen, een zekeren aandrang tot schrijven in zich voelen, en dientengevolge blaadje na blaadje naarstiglijk-netjes gevuld weten te krijgen, langzamerhand, met proza of rijm, die soms zelfs roem, of, wil men liever, eenigerlei naam zoodoende verwerven, de meeste dier zich-noemende schrijvers maken zich toch in geenen deele bewust, wat de kunst van schrijven is eigenlijk-gezegd, waarin zij bestaat, en hoe zij moet beoefend worden, noch waartoe zij in laatste instantie dient.

En toch is de heele kwestie eenvoudig genoeg.

Kunst van schrijven toch is geen kunst slechts van woorden, netjes gerangschikt en uitgezocht ook, neen, de kunst van schrijven, de waarachtige kunst van schrijven is, in de eerste plaats, een kunst van dingen, van werkelijk-bestaande, wezenlijke dingen, die door den kunstenaar zijn gezien en gegevoeld. Wilt gij dus gaan schrijven, heb dan eerst die dingen, die wezenlijkheden, als diep-doorvoelde, klaar-geziene grondstof in uw naar 't zich-zelf-uitspreken diep-inwendig vastbesloten ziel. Heb iets te zeggen, en voel, dat gij het zeggen moet, omdat geen ander het vóór u heeft gezegd, omdat geen ander nog dát had gevoeld.

't Zij liefde of haat, 't zij klare gedachte of wazige mijmering, 't zij 't leven der natuur of 't leven der menschen, al wat er in u groeit, weêrkaatst uit de wereld, of komend uit u zelf alleen, streef er naar, het precies te zeggen, het vlekkeloos te zeggen, met het

groot-schoon-klinkende, het magnifiek-beeldende, het onvergankelijke kunstenaars-woord! Ja, streef er naar te zeggen, gewetensvol, datgene wat gij te zeggen hebt, zoodat er ten slotte geen enkel verschil meer blijft tusschen de dingen, die gij in u voeldet en de zegging vóór u op 't papier, zoodat die beiden volkomen identiek zijn, en de bewegingen van uw zien en voelen daar staan vlak vóór u, even geniaallijk-nauwkeurig weergegeven, als had uw kunstnaars-macht ze gefotografeerd.

Dán eerst, als men zóó precies zijn ziel geeft, en al wat daarin viel, dán eerst is men waarachtig kunstenaar, en al de rest is kunstig knoeien of oppervlakkige fraseologie.

Een magnifiek boek nu, streng-standvastig geschapen naar het voorschrift, dat de woorden van een waarachtig kunstwerk geen in de lucht hangende mooi-doeners mogen zijn, en evenmin de vlot-weg gekrabbelde benadering van wat men vaaglijk, uit de verte, als vermoedt, maar dat zij steeds en overal moeten wezen de opperst-exacte, liefdevolle weergave van de doorleefde essentie der ziel, dát zijn de schetsen van Johan de Meester, het boek, waardoor hij plaats neemt in onze eerste rij.

J. De Meester. Zeven Vertellingen. Amsterdam S. L. van Looy 1899.

LII.

S. G. VAN DER VIJGH.

Jacques Perk, F. Roosdorp, Aug. van Groeningen en S. van der Vijgh — ziedaar vier namen, zoo zwaar eens van belofte, als thans van droefenis, en die men gerust tezamen mag noemen als even zoovele suggestieve aanslagen van een harmonische toekomst, die nooit kwam.

Doch niet slechts dáárom zet ik hen hier bijeen.

Want óók staan zij, twee aan twee, als zeer karakteristieke vertegenwoordigers van de beide naast elkander oprukkende slagorden in ons hedendaagsche literaire kamp.

Perk en Roosdorp — onvergelijkelijker nagedachtenis! — zijn de blijvende vol-bloed-artiesten, eigenlijk-gezegd, die, wat zij voelden en wat zij zagen, gaven als waarachtige en onvergankelijke schoonheid-der-dingen gekristalliseerd. Zij zagen het leven, — levende in dat zien — zooals het lag in zijn schoonheid vóór hen, en hadden geen enkele andere gedachte dan die aan de heerlijke, wondere visie's hunner schoonheids-dronkene ziel.

Hùn kunst was uitsluitend kunst, was niets dan een streven om die schoonheid te zeggen, ook aan de komende geslachten der menschen, vlekkeloos-zuiver in het beeldende woord.

En daarom zullen die beide begenadigden hoe langer hoe meer gelezen worden, daarom ook zal hun werk blijven duren, zoolang als de Hollandsche taal bestaat.

Maar naast deze apostelen der zuivere schoonheid, der hoogste en fijnste menschelijke essentie, staat, zooals ik reeds zeide, ook nog een andere orde van werkers, die het persoonlijke, 't individueele, het in-ruimeren-zin lyrische versmadende, trachten naar een epische verbreeding van visie, naar een zoo mogelijk objectieve kunst. Objectief, maar zoo mogelijk, voeg 'k er bij. Want de menschheid onzer dagen met haar duizenden wisselende nuances, zonder overheerschende eenheid van kleur, ware het best bij een vrucht te vergelijken, die door overrijpheid uit elkander valt. Eenheid is er niet,. in voelen noch in denken, en evenmin dus rust. Iedere ziel der heden ten dage levenden wordt in haar diepte bewogen door conflicten, die niet, zooals dat bij de vroegeren kon wezen, eindelijk haar vrede gevende oplossing gaan vinden in iets oogenschijnlijk-onverdelgbaars, in iets voor alle volgende eeuwen hechts. Want de revolutie's, geestelijke en stoffelijke, van de laatste anderhalve eeuw, hebben álles omvergegooid — of tenminste, nagenoeg alles, maar wij zijn dan ook nog niet aan het eind — wat weleer met zooveel moeite gebouwd was, langzaam-aan krachtdadig gebouwd, en opgesteld als de Macht-houdende Hoogheid, als de Wezenlijkheid Absoluut.

En zoo staan wij dan nu, een beetje ontredderd,

aan het begin van de twintigste eeuw, en zoeken naar iets nieuws, dat op nieuw kan zekerheid geven, dat als een rots van graniet zal voor ons opstaan, iets, waaraan men zich vast zal kunnen klampen, met lijf en ziel, als 't zoo wezen mag, voor goed. Ja, aan de algemeen-menschelijke neiging, om zich aan iets te geven, heelemaal, een neiging, die nooit geheel zal verdwijnen, omdat zij uit onze Onbewustheid komt — al vielen ook de dingen, waar men zich vroeger aan kon geven, het een na 't ander, onherstelbaar omver — ja, aan die altijd blijvende neiging, die zich wel op honderd manieren kan bewust maken, is het te danken, dat er zooveel wilskracht der menschen wordt gespannen in de richting van het socialistisch gedrijf. Het socialistische geloof onzer dagen tracht weer zoo'n soort van eenheid te geven, eenheid van voelen en van willen voor elkeen; en wie eens ernstig de toekomst inziet, moet wel soms denken, al strijdt het met zijn wenschen: „'t Blijft toch altijd mogelijk, ondanks alle nú „nog redelijke en rechtvaardige oppositie, dat zóó'n „sterk willen over een jaar of honderd slaagt!"

Maar dit is óók zeker: mocht zoo iets inderdaad gebeuren, mocht de heele wereld werkelijk ooit socialistisch worden, dan zal het zich-dán-noemende Socialisme, dat ten slotte den strijd zal hebben gewonnen, toch weer heel iets anders wezen, dan wat zich nú „Socialisme" noemt. Want wij, menschen, met ons denken, met ons abstraheeren, trachten steeds maar woorden te vinden, formules en theorieën, ter juiste samenvatting-door-definitie van wat er, als waarachtige quintessentie van der menschheid onbewusten aandrang, om ons henen in de wereld gebeurt. Maar wij zijn — kon het

anders zijn! — slechts menschen, en ons denken is, krachtens ons onvolledige weten, meestal gebrekkig en ten deele fout. En zoo dogmatiseert men gewoonlijk maar flinkweg door. Men redeneert dan dorweg altijd maar verder, zorgend dat men blijft steeds op het strak-getrokken lijntje, dat moet leiden naar het eigenmachtiglijk voorop gestelde doel.

Maar daarom niet geklaagd!

Het dwingerige en bekrompene, het alles scheef-en van één-kant-ziende, het in- den echten zin des woords bourgeoise van de zoogenaamde intellectueelen der huidige, hollandsche Sociaal-democratie, moge velen, ruimer-voelenden en -denkenden, ergeren, — laat die ongevoelig- en ongeestig-, die, letterlijk gezegd, onverstandig-betoogenden, die in-eigen-oog gewiksten hun gang gaan — het eindje draagt ook voor hén den last.

Want het groote, het onweêrstaanbaar-sterke, 't grootmachtige bewegen der wereld en der dingen gaat toch door op zijn eigen weg, buiten al ons persoonlijk wenschen om. En zij die stonden aan den rand van den krater, en pedant-zwaarwichtig speelden met de vonken, die vielen om hen heen, trachtend ze te vlechten tot een kroontje van nobelheid om hun eigene, onnoozele hoofd, zullen eens vallen onder de eerste slachtoffers, die de losbarstende lavastroom verslindt. En dat is maar goed ook — want die lieden dienen tot niets. Te zwak zijn ze aan den eenen kant, om 't oude te redden, te zwak aan den andere, om 't nieuwe te voldoen.

* * *

Ik scheen wel een beetje hier afgedwaald te zijn, maar toch niet zóover als men meenen zou.

Want van der Vijgh, in tegenstelling met een paar anderen, óók artiesten indertijd, maar die, door 't deelnemen aan de groote sociale beweging, zich verlaagden van scheppende of kritische kunstenaars tot oppervlakkig-nuchtre redeneerders, — v. d. Vijgh, herhaal ik, wilde zijn eigenlijke, menschelijke kracht, welke hij voelde die eens kunstenaars te zijn, gebruiken, zoo goed en juist en zóó doeltreffend, als hij haar gebruiken kon. Hij wilde zijn visie van menschen en dingen, zooals die in hem oprees, bepaald in karakter en in soort door zijn misschien nog maar half-bewuste ziels-overtuiging, geven als krachtige, blijvende kunst. Dat hem dit gelukt zou zijn, ware hem een langer leven vergund geweest, hadde hij de kracht gehad om te volharden, daaraan twijfel ik, krachtens dit merkwaardige boekje, geen oogenblik.

Detail-kritiek te geven, nu de schrijver dood is, ware onvruchtbaar en niets dan een uitstalling van eigen knapheid. Daarom zeggen wij dus slechts met weemoed: Hoe jammer, dat hij stierf, deze jonge schrijver.....!

En in gedachten ontblooten wij ons hoofd voor den doode, wiens veelbelovend leven, als hij maar gewild had, zoo schoon had kunnen zijn!

'Werkers door S. G. van der Vijgh. Jr. Haarlem. Erven F. Bohn.

LIII.

HÉLÈNE LAPIDOTH—SWARTH.

Recensenten hebben altijd zoo wat raars.....

Maar dit moge dan ook al waar zijn — ik houd mij juist bijtijds nog in, en gooi het liever over een anderen boeg. Want, als men het een-maal met die heeren aan-den-stok krijgt, kan men voor zeer geruimen tijd er op rekenen, te wezen, wat men noemt: bakker-an. Ja, dan trekken ze u omlaag in hun nauwe, bedompte hokjes, waar men eigenlijk heelemaal niet thuis-hoort, zoodat uw hoofd en armen en beenen, potsierlijk om te zien, buiten het tralie-deurtje blijven steken, evenals weleer, in de al-oude tijden, een misdadiger te pronk op het schandbord zat. Maar de heeren storen zich daar niet aan. En het hollandsche publiek, dat zich, over 't algemeen, niet zoo heel erg interesseert voor kunst, let er zoo niet op, bij het haastig langs-wandelen, of die plaats wel voor u past, goed-gezien, neen, zij lezen alleen maar even, in 't voorbijgaan, 't etiket, met het dood-doende vonnis beschreven, 't etiket, dat er buiten tegen-aan-geplakt staat. En zoo zien ze, in der haast dan, geboekstaafd, dat, wie, harstochtelijk

geworden in 't ongeluk, zijn golven van toorn en bittre vertwijfeling zich op liet zweepen in rhythmisch gezwier, dat een ziel, zeg 'k, wie 't water tot de lippen kwam, en die haar laatste krachten gebruikte, om haar doods-nood te gieten in 't vers, — dat, herhaal ik, zoo'n wreedelijk-getergde, door 't meedoogenloos levens-leed, dood-eenvoudig slechts hatelijk of schamper of, wilt ge 't liever, satyrisch is geweest. Alsof een geest, die wegkrimpt onder 't lijden, zonder rechtvaardigheid of genade hem gedaan, de zelfbewuste koude kon bewaren, die een eerste vereischte is voor satyriek! Wanneer een soldaat op het slagveld terneêrligt, en, schoon ten doode gewond, nog zijn Mauser weet te richten voor een doodelijk schot, recht op den vijand af, die hem heeft getroffen met bedaarde, wijl ongewonde kracht, zult gij dan gaan smalen op het doeltreffend wapen, waarmeê de bijna zieltogende schiet en zeggen: „Wàt een nijdas, daar hij zóó fel vecht?" Of zult gij niet veeleer den stervens-moed bewonderen des strijders, die tot zijn laatste moment streng-sterk heeft volhard?

O, Hollandsche critici, heft u hoog, tot de hoogte van hen, die gij veroordeelt, ziet hen in de lijdende, maar vastberaden trekken, en oordeelt, ja, véroordeelt dán, als gij nog tenminste voor uw geweten, als eerlijke mannen, veroordeelen kúnt!

. . . .

Doch snoert de teedre keel de stroeve druk
Van Levens vingren, die hun prooi niet slaken
En sluit de poort de wachter Ongeluk, —

Dan, wanhoopszwart en rood van toorenblaken,
Stormen de Woorden aan de poort zich stuk
Van zilte lippen, die naar tranen smaken.

Zóo spreekt Hélène Swarth (Najaarsstemmen blz. 41), en, ofschoon op een andere wijze, heeft ook Zij, die nu reeds twintig jaren met steeds machtiger meesterschap werkt, het leed te lijden van vaak verkeerd gekend te zijn.

Hoe komt dat toch wel? Want geen sterfling zou het in zijn hoofd krijgen, de goddelijke Antigone te berispen, omdat zij, de tragische, haar klachten en verzuchtingen als een storm van smart laat gaan. Maar houdt men haar, de hartstochtelijk-lijdende, dan alleen voor een fictie des dichters, een kunstige fictie, en wil men niet gelooven, dat er, ook in ons moderne leven, zij 't dan in andere omstandigheden, zoowel Antigone's als Oedipussen zijn? Heel-erg zêker is het verkeerd, om maar altijd te zitten klagen, tenminste als gij uw smart niet tot schoonheid maken kunt. Het leven *is* niet altijd triest, niet altijd-en-eeuwig somber en hopeloos, en heerlijke dingen zijn erin, maar smart is toch even-goed een menschelijke emotie, even oud en even algemeen en die evenveel recht van bestaan kan doen gelden, als de dood-nuchtre Hollandsche behaaglijkheid, of de hoog-opjubelende vreugd.

Op de publieke tribune te gaan klagen, in ongebonden rede, zonder schoonheid, zonder gloed, ware ongenietelijk en onvruchtbaar en hoogstens dus slechts een egoïstisch pleizier. Maar, wie de smart, die zijn hersens doorvlamde, weet te vereeuwigen in plastische rhythmen, zoodat de pijn, die den schrijver beëngde, wordt, voor den als-mensch sympathiseerenden lezer,

tot een weelderige schoonheid van kunst, hij, die dát doet, verhoogt der menschheid vreugde, verhoogt haar mate van levenskracht óok, daar zóó ieder mensch, die zelf wat heeft geleden, kan zijn ontroering voelen verruimen, omdat hij ziet zijne eigene smart, als iets algemeen-menschelijks, tot onsterfelijke schoonheid door den dichter geobjectiveerd.

Wie dus in smart hoog-heerlijk gaat zingen, wie van zijn lijden een schoonheid maakt, verdient ons aller eerbiedige hulde, verdient der menschheid diepgevoelden dank.

Maar de smart is slechts één ding op aard, en de vreugd staat er dikwijls naast. En zoo heeft dan ook Hélène Swarth niet zitten te treuren en klagen voortdurend: haar smart is, als bij alle groote dichters, slechts één enkel gedeelte van haar Zijn. Wie dit ontkent, en der diep-teedere dichteres van vele jubelende liefdes-zangen, der verrukte zieneres der natuur, niets dan weenende levensmoeheid aanwrijft, toont, dat hij niet een criticus is, die zijn oordeel gewetensvol vestigt naar de vóór hem liggende werkelijkheid, maar een onwetende, oppervlakkige doordraver, die met ergerlijke licht-zinnigheid om zich heen slaat voor-het-vaderland-weg.

Ja, Hélène Swarth ziet de heerlijkheid en de vreugde zoo goed als de ellende in leven en natuur. Haar lier kan juichen, zoowel als schreien, en wie slechts droefenis bij haar ziet, toont, dat hij doet als de zoekende vogel, die slechts dátgene pikt, wat hemzelf goed smaakt. Maar de menschen, slimmer dan vogels, trachten zich een houding te geven bij hun voorkeur, en werpen dan ook, voor de oogen der kijkenden, met

veel ophef schijnbaar weer weg, waar zij in waarheid zoo dol op waren, en hun oog dus begeerig het eerste op viel.

Hélène Swarth — zij blijft voor de Kunst toch Hélène Swarth, hoe ook de Burgerlijke Stand haar moge noemen — Hélène Swarth staat nu op het toppunt van haar volle kracht, die waarschijnlijk nog wel wat langer dan een kwart-eeuw voortduren kan. Want zij heeft zich langzaam en ernstig opgestuwd en breed-ontwikkeld, hoe langer, hoe meer. Krachtiger steeds en ernstiger ook, in de twintig jaar, dat zij nu schrijft, heeft zich haar superieur talent vrij en vrijer weten te maken van gemakkelijke mooiïgheid, en de oppervlakkig-gladde manieren, waaraan haar allereerste werk nog soms leed. Haar groote begaafdheid heeft zich steeds verdiept en oppermachtigd, ja, men kan zeggen, nú inderdaad vervolmaakt voor goed. En al ken ik, helaas! niet al hare bundels, omdat ik ze niet in eigendom ontving, het wil mij toch wel eenigszins voorkomen, alsof deze meesterlijke „Najaars-stemmen" staan uniek en onvergelijkelijk, zoowel in het geheel van haar eigen productie, als in de Hollandsche kunst dezer eeuw.

Hélène Lapidoth—Swarth. Najaarsstemmen. Amsterdam. P. N. van Kampen en Zoon.

LIV.

FRANS COENEN Jr.

De moeielijkste kunst onder alle kunsten is de kunst van schrijven zeker wel. En des te moeielijker, te ernstiger is zij, en moest zij door ieder, die schrijven wil, gevonden worden, hoe gemakkelijker zij, oppervlakkiggezien, lijkt. Want ieder, niet waar? kan een pen vasthouden, kan woorden met woorden saamschikken tot volzinnen, kan soms ook wel rijmen zelfs, als hij dat verkiest. Daar heeft men geen opleiding voor noodig, geen oefening, zooals die b.v. voor de schilderkunst vereischte is: de weg wijst zich, schijnbaar, bij 't schrijven, vanzelf; als men maar durft, als men maar het noodige zelfgevoel bezit, och! dan produceert wel haast ieder zijn schetsje, zijn „realistisch" schetsje, of zijn rhythmisch lyriekje, — ja, heeft men maar wat doorzettingsvermogen, wat wilskracht, dan komt er ook wel eens een breeder en uitvoeriger, een ambitieuser stuk voor den dag.

Ja, schrijven is oogenschijnlijk zoo'n makkelijke besogne, zooveel maklijker dan schilderen, of beeldhouwen, of componeeren: de techniek kent hier ieder al zoo'n beetje uit zichzelf, daar iedereen zich verstaanbaar heeft

leeren uitdrukken. En de kern van de kunst, de dingen, die men zeggen zal, — och! iedereen heeft toch wel iets en nóg wat gezien èn ondervonden, gevoeld en gepeinsd, ja, misschien zelfs, van tijd tot tijd, zich óók wel wat verbeeld, buitendien. En zoo gaat mèn dan, gewoon-weg, maar zitten aan zijn tafel, men verzamelt zijn gedachten, en men schrijft flink- raak. Ten slotte komt er altijd wel, als men maar volhoudt, het een of ander op het blanke papier.

Maar degenen, die zóó schrijven, vergeten, dat de woorden in een kunstwerk geen woorden slechts zijn, geen losjes terneêrgesmeten klanken-reeksen, met een toevallige beteekenis, zooals er die dan valt; neen, dat de taal van den waarachtigen kunstenaar altijd geweest is, en 't ook moet blijven, in de jaren, die er komen, het onverbeterlijke en eenig-exacte, het gewetensvolle equivalent van de hoogste en schoonste en meest-gevoelde bewegingen in des kunstenaars menschelijke ziel. Ja, wat hebben wij aan woorden en nòg eens woorden, op millioenen manieren door elkaêr geworpen, wat hebben wij aan koude verzinsels en spinsels, aan kunst... o, neen! aan wat voor kunst wil doorgaan.... als daar niet de zuivere essentie, de onvergankelijke, maar zich in duizenderlei vormen vertoonende kern eener schoone ziel in schuilt?

Maar hoe moet een mensch dan eigenlijk wezen, en wat moet hij doen, om een kunstenaar te zijn?

Als men een voorwerp of wel een gebeurtenis, iets dat op zichzelf en van ons onafhankelijk, buiten ons eigen Wezen bestaat, om wil scheppen tot een stuk echte, blijvende kunst, dan moet men beginnen, om, krachtens de naar zich toe trekkende macht onzer

kunstenaars-onbewustheid, te maken die objectieve dingen, als het ware, tot deelen van ons eigen Zijn. Men kan ook zeggen: men moet ze doorvoelen, maar dan geheel-en-al in hun eigenlijke, waarachtige essentie; als men maar bedenkt, dat men hier onder „voelen" te verstaan heeft *niet* de weer wisslende lyrische visie van een enkel oogenblik, maar de standhoudende, karakteristieke impressie, geboren in onze diepste ziel. Zóó werkte Homerus, zóó werkte Flaubert, en daardoor is hún kunst geworden tot epische kunst, die altijd omhoog-staat, tot schittering, die nooit door den tijd verdooft. Hún kunst is kunst, waar alle geslachten, het eene na het andere, vreugd in vinden, door de elkander volgende eeuwen, tot aan het eind der toekomstigheid. Want zij grepen het leven van hun tijd, voor zoover zij 't grepen, in zijn echt-menschelijke — en dus altijd te-voelene — essentie, en wisten die te gieten tot de precies-juiste, onvervangbare woorden, die de gelijkwaardige weêrgave waren en blijvend-zijn van hun objectief-menschelijk begrip-en-gevoel.

Een schrijver nu der tegenwoordige generatie, die op *zijn* manier even klassiek is en deugdelijk als de twee zoo-even-genoemden, is de heer F. Coenen Jr.

Ieder woord beteekent wat bij Coenen, en staat precies op de plaats, waar het behoort; al zijn woorden ziet men bij elkander, elkaer aanvullend of releveerend, evenals de kleuren op een goed schilderij: neem er een weg, of vervang er een door een ander; de indruk van de totale schepping zal er minder compleet door worden, en vooral die eene plek, waar de domme hand des overwerkers eigenmachtig in had geknoeid, zou een leêgte van leelijkheid vertoonen, vloekend tegen de zacht-harmonische compositie van het geheel.

Coenen is een wonderbaar kunstenaar en zijn werk een duurzame schat.

Frans Coenen Jr. Bleeke Levens. 's-Gravenhage. Loman & Funke.

LV.

M. ANTINK.

Catherine door M. Antink.

Dit is een boek subtiel-doorwerkte, en toch breed-natuurlijke, bloed-warme kunst.

Zooals men zijn eigen lichaam voelt leven als een prettig stuk leven vol gezondheid en kracht, zoo leeft ook dit boek voor ons onder het lezen, en als men het ten slotte weer dicht heeft geslagen, broeit het nog lang, in onze hersenen en zinnen, zwaar-bewogen en fònkelend, na. „Catherine" is, in de verste verte, geen boek van koude kunstjes, handige gladheid, leven- en gloed-loozen woordenpronk — „Catherine" is natuur, de natuur, zooals ze gezien wordt door een kranig en sterk temperament. Menschen dus, die blij zijn met ledigen klank-zwier, met netjes opgepoetste rococo-knapheid, menschen voor wie de kunst niets anders is als conventioneele vorm-elegantie, zullen zich heelemaal niet aangetrokken voelen door het krachtig-bonzende leven dezer spier-sterke, saprijke kunst, evenals de welig-opschietende ranken van een in vrijheid tierende plant altijd iets haatlijks, iets ijslijks, moeten blijven voor den lieftallig-weeken bewoner van een goedkoop boudoir-interieur.

Schoone vorm toch, die niets dan vorm is, is geen kunst en dus eigenlijk ook niet schoon. De dingen zelve alleen, zooals zij leven in de rondom groeiende werkelijkheid, of in dat andere levende leven, dat hare wortelen heeft in onze ziel, alleen die dingen, en *die* uitsluitend, zijn de bestanddeelen der echte kunst.

Tot deze beschouwing ben ik gekomen door het lezen van Mej. Antink's boek.

Geweldig-forsch, maar in zijn geweldigheid toch stilgehouden en rustig-harmonisch, staat dit boek in ons verbeelden voortaan. Iets oer-krachtigs, iets plotsling-gedaans met breede slagen, iets stouts en toch stils, iets hoogsterk-bewogens en toch breed-statigs, iets dat het grandiose nadert, terwijl het toch op den beganen grond blijft, iets van een maagdlijk, een ongeschonden brok woud ligt in dit boek.

Mej. Antink's knapheid-van-doen is niet de krachtlooze gaafheid der routine, niet een keurig distillatie-product van doorgezette lectuur en oefening, neen, 't is de onbelemmerde groei van het spontane natuurleven zelf, van welks rijke en frissche echtheid men met stille emotie geniet.

Als ik mij niet vergis, is dit der schrijfster eerste werk, en het eerste dus, hopen wij, van een lange reeks.

Moge deze toekomst-volle schrijfster, zonder zich te storen aan de smalingen der achterblijvers, dóórgaan op haar eigen heir-baan, die haar zeker ter victorie leiden zal.

M. Antink. Catherine. Haarlem. De Erven F. Bohn. 1899.

LVI.

J. HORA ADEMA.

Een waarachtig kenmerk der negentiende eeuw, dat tegelijkertijd haar kracht kon heeten, is haar praktische nuchterheid geweest. Wij, die vooruitzien, met hoopvolle harten, het twintigste honderdtal jaarkringen tegen, waardeeren met dankbare erkenning het goede, dat de nu scheidende tijd heeft gewrocht. Wat de achttiende eeuw als een soort van intuïtie ging voelen, en met spottende scherpte of breed geredeneer in de hersenen der massa wou jagen, is, door den ijverigen ernst der negentiende, wetenschappelijk en systematisch uitgewerkt en gegrondvest voor-goed.

De horizonten van den menschelijken geest werden onafzienbaar verruimd, rondom nooit-vermoede vergezichten openend, sinds het kunstige keurslijf der traditie, waar de menschelijke ziel aan ontgroeid was, vloog door den wasdom der wetende gedachte, maakwerk van menschen, als het was, uit elkaêr. En de mensch scheen weer stil en hoog te kunnen staan, zooals dat vroeger meermalen reeds gebeurd was, met zijn nu diep-doordringende oogen vastgericht op die van 't mysterie, het

groote mysterie, het levensraadsel, dat hij sterk-willend zou trachten te verstaan.

Maar het mocht niet zoo zijn, nog niet, ten minste, dacht, om een dienstige beeldspraak te gebruiken, de langzaam-en met-velerlei-terugsprongen-werkende geest, die de dingen-van-dit-leven stuwt.

De wel niet diep-gaande maar toch zoo heerlijk-heldre en logische Alledaagsche Rede had haar werk van destructie gedaan. De vormen, de maskers, der oude tijden, waar geen ziel en geen leven meer in school, had zij, ze ontledend in hun innerlijke leêgte, onherroepelijk ter aarde besteld.

Maar, toen, in blinden eigenwaan, haar correctieve bevoegdheid te buiten gaande, is zij, die toch nooit óók een opbouwende macht kon wezen, zelf gaan zitten als op een troon-over-alles, en heeft met looden hand gedecreteerd, dat het Mogelijk-Zijnde noodzakelijk moest liggen binnen de enge en nooit-in-der-eeuwigheid te verruimen grenzen, waarover-heen zij zelf nog niet had leeren zien.

En nu, voor het kritische onderzoek, de aloude algemeenheden waren nedergevallen, maar tevens de mensch altijd wat vaste punten blijft behoeven, — zal de wereld hem niet een chaos lijken, waar geen touw aan vast te knoopen is, — verhief zich onmiddellijk een nieuwe illusie, een tastbaarder, zinnelijk-essentiëeler schijn; en een netjes-geregeld, flink-vliegend draaiwiel voor alle menschelijke geestes-bewegingen werd weergevonden in de fictie (philosophisch-gesproken) van de materie, van de, zelfs voor de mannen der wetenschap, uit problematische, nog-nooit-waargenomene, theoretisch-ondeelbare deeltjes opgebouwde stof.

Zoo stond dan nu weer het nieuw heilig-huisje, waar-

aan men niet mocht raken, op bittere straffe van een honenden lach, stond, met angstvallige zorg opgetrokken, binnen betrekkelijk-korten tijd overeind.

Nogmaals werd voor de verwonderd-kijkende oogen van den zorgvol-glimlachenden wijsgeer, die niet alleen afgaat op de brute impressies zijner zinnen, maar ook op wat zijn scherp-ontledend, klaar-ziend verstand hem over den aard dier impressies bewijst. — nogmaals, zeg ik, werd voor ieder man, die het wezenlijke wezen van het Zijnde zoo zeker wil kennen als hij zeker is van zijn eigen Zijn, de tragisch-komische farce vertoond van een college ten-opperste geleerde, stipt-accurate en vlijtige mannen, die een systeem, maar nú het systeem van den Schijn-der-zinnen, stelden als der wetenschap laatste woord.

En wat nu in het Weten de hersenen beheerschte, de Macht van het oppervlakkig-nuchtere, dat de geesten voortdwong in afgebakend spoor, de macht van 't gemakshalve-voor-ondiepe-hersenen-als-afgesprokene, de oppermacht — de tijdelijke, gelukkig! — van de overeengekomene houding deed zich ook gelden bij het uitgesprokene zien-en-voelen, bij wat zich noemèn dorst: de Nederlandsche Kunst.

Maar conventie-in-voelen, zich uitend in woorden, kan nooit de plaatsvervanger van werkelijk voelen, kan nooit de weêrgave van een waarachtig doorleefd-wordend ziels-proces zijn. Langzamerhand, door den gang der dingen, overeengekomene en gestabiliseerde reeksen van gevoels-expressies kunnen nooit-in-der-eeuwigheid wezen goede kunst, maar blijven voor den lezer even vaag en slap en onzeker, als de zielstoestand van den mensch

was, die ze schreef. Waarachtig en echt gevoel, daarentegen, van den echten, waarachtigen artiest vertolkt zich, ja, belichaamt zich in ziels-diep-bewogene, naief-natuurlijke, om zoo te hooren, kinderlijk-spontaan-weg uitgesproken taal. De ware dichter werkt nooit met woorden, woorden, waar 't gevoel dan uit geraden moet worden, die van-uit-de-verte op 't gevoel als heenwijzen, neen, als zijn dichterlijke scheppingsdrang aan 't werk is, geeft hij 't vlekkelooze, 't onverbeterlijke, 't stoutwegdirecte equivalent-in-taal van zijn diepste en zuiverste gevoel, van zijn waarste voelen-zelf.

Vandaar, dat het werk van een wezenlijk dichter nooit op dat van eenig ander gelijkt, want ieder echt mensch, maar vooral de dichter, als dichter de echtste, de individueelste, persoonlijkste van allen, heeft zijn eigen, bijzondere manier, zoo vaak hij zijn ziel op 't papier gaat afbeelden, zijn eigen cachet van zien en voelen en dientengevolge van zeggen bovendien.

Dichter, lyrisch dichter is dus hij, die de fijnste bewegingen van zijn zielsleven als fotografisch-juist weet weêr te geven door de gevoelde, de schoone beweging zijner levende taal.

Maar men mag deze definitie ook ruimer toepassen, ook in breederen zin gebruiken voor elken waarachtigen artiest-met-het-woord. Elk waar artiest, ook de epische of verhalende, geeft niet het koude bedenksel zijner hersenen, neen, hij geeft in preciese woorden (evenals de lyricus zijn eigenlijke ziel geeft), wat hij met onbevangen-voelende zinnen en ziel heeft gezien in de wereld om zich heen.

Daarom is dit boek van Hora Adema zoo goed: het

geeft niet de bevolking van het platte land en de kleine stadjes, zooals die bij andere schrijvers wel wordt voorgesteld, als gezien door het kijkglaasje van een kermisprent, traditioneel geteekend met goedkoope, valsche gevoeligheid, buiten al het in-werklijkheid-bestaande om — de onwetende betitelt, o, onbewuste heiligschennis! die boekerigheid met „poëzie"! — neen, Hora Adema gaf de werklijkheid, die hij zelf geobserveerd had, of tenminste dien hoek der werklijkheid, die het sterkste impressioneerde zijn eigenaardig, ongemeen temperament.

En wàt hij deed, deed de artiest Hora Adema goed, zuiver en ferm, met gratievolle kracht.

Daarom moet dit boek dan ook gelezen worden door ieder, die verlangen voelt naar echte kunst.

Wormstekigen, door J. Hora Adema, Amsterdam, H. J. W. Becht. 1897.

LVII.

JEANNETTE NYHUIS. FRANS BASTIAANSE.

De poëzie, d. i. de tot harmonische en melodieuse schoonheid wonderbaar spontaan-weg opgegroeide uiting van het hoogste en diepste en innigste in een fijnvoelende menschelijke ziel, de poëzie, die opperste en teêrste van alle menschelijke geestesmachten, is heden ten dage niet zoo bijzonder populair. En de poëten, of, liever gezegd, de lieden, die, in de nu verledene tijden, zich als zoodanig voor wisten te doen, dragen daarvan zelf wel eenigszins de schuld.

Want men meende — en die meening is thans nog niet de wereld uit — dat, wie maar flink en breed en ferm met rijm en rhythmus en zinsbouw terecht kon, wie maar royaallijk strofe na strofe wist te laten deunen met een galmvollen zwier, een straf- en sterk-gehoudenen woordzwaai, zoo meesterlijk-meeslepend, dat de lezer ten slotte niet meer wist, waar hij bleef, dat zoo'n evenwichtig jongleerder op het gespannen metrische danskoord tegelijkertijd daardoor ook een dichter mocht heeten, wiens naam steeds met eerbied moest worden genoemd.

Maar de lieden, die zoo dachten — de critici dier dagen, zoowel als het willoos hen volgend publiek — vergisten zich schromelijk in deze hunne houding, vergisten zich, evenals wie zou meenen, dat een bloem uit wat geur en wat kleur slechts bestaat. Want ware dit waar, ware het werkelijk wezen, het levende leven van iedere bloem, waardoor zij bloem is, iets onverschilligs, iets toevallig- bijkomstigs alleen, dan zou een geroutineerd fabrikant van kunstbloemen, die ze dan besprenkte met odeur van den kapper, de hortulaan ook bij uitnemendheid zijn.

O, die lieden — ik zeg dit niet ter lyrische smading, ik zeg het ter begrijpende kenschetsing slechts — die lieden hielden, in hun deftige wijsheid, het oppervlakkig-, het schijnbaar-kunstige voor de waarachtige, echte kunst, zij namen den groven, uiterlijken schijn, — die met wat handigheid, door oefening verkregen, o, zoo gemakkelijk! kan voortgebracht worden — voor het heusche, innerlijke wezen, voor het zacht-sterke, nooit vergankelijke, het eigenlijk-poëtische der poëzie.

Een grappig, maar op den duur verwarrend gevolg dier alleen naar het dadelijk-in-'t-oog-vallende uiterlijk ziende beschouwing der dingen was dan ook natuurlijk dat wij dichterstoet kregen na dichterstoet, allen vastzittend in het rhythmische zaêl, allen tooneelmatig-statiglijk stappend op der lederen, zenuwlooze schema's eentonigheid, op der ongevoeld-kort-lange iamben traaglijk-deunenden, zeurigen kadans. En brak er soms een enkele met de dorre traditie, golfde dan zijn kracht over 't afgebakend boord, zoodat er ten minste wat vaart kwam in de wetering, dan stak men de hoofden eerst schuddend tezamen en tierde hem tegen, maar,

toen het toch zoo doorging, koos men allengskens voor zijn geld maar eieren, en proclameerde hem, met morrende emfase, tot een de regels verschoppend genie.

Terwijl inderdaad toch Willem Bilderdijk — enkel en alleen hier als dichter beoordeeld — wel het rhythmisch élan had, de zielskracht, die geweldig ging breken met den schoolschen sleur, maar niet de in haar oorsprongen onnaspeurlijke fijnheid van voelen en zien en hooren, die uitsluitend den waarlijk-genialen, den onsterfelijken dichter maakt.

Ach, men wist niet, dat de ziel van den dichter, den werkelijken dichter, iets ten-opperste bijzonders, iets hoogs en iets fijns, iets dieps en iets teers, iets zóó eigenaardig-superieurs is — het altijd geweest is, en 't ook zijn zal, voortaan, — dat de klanken haar geen klanken blijven, geen doode symbolen, maar als levende wezens voor haar worden, vol individueele kracht en beweging, elk op zichzelf en allen met elkaêr. En dat de theorie, die door de scholen geleerd wordt, over rhythmus en vers-structuur, niets anders is als een schema-in-abstracto, dat hoogstens de groote lijnen aangeeft, waar de artiest in egaler stemmingen, als van zelf weer heen terugkeert, maar dat in de emotievoller momenten, die de artiest op hún beurt vertastbaart, voor tal van variatiën vatbaar blijkt.

Maar niet de beginneling wage zich daaraan. Want iedere variatie blijft uit den Booze, behalve als zij is de met ziel en zinnen nagestreefde en bereikte benadring van het al-opperst- en eenig-volmaakte door den in-zijn-kunst-volleerden artiest.

Wie dus nog in den aller-eersten opgang van de o, zoo diep-ernstige woordkunst verkeert, stelle zich, in wijze bescheidenheid, tevreden met de reeds bestaande

rhythmische vormen, die door het voorbeeld der roemrijke vroegeren tot klassieke modellen zijn geconsacreerd. Want eerst als zij zoo, met verstandige wilskracht, zich vasten grond onder de voeten hebben gelegd, loopen diegenen onder de jongeren, wier aanleg heenwijst op iets geniaals, kans om in later tijd de evenknie te worden van de volwassenen in déze dagen, die met ernstigen moed hen vóór zijn gegaan.

*
* *

Laten wij nu, na deze algemeene waarheden, een paar talentvolle dichters bezien.

Jeannette Nijhuis vliegt op, vliegt, hoog-uit-gedragen, inwendig óp, zoodra ze er toe gekomen, om zich kunstenaar te toonen, haar innerlijk wezen gaat leggen in 't vers.

Jeannette Nijhuis voelt het in zich stormen en bruisen en zieden, en, op den sterk-vloeienden, golvenden rhythmus van haar onstuimig geestesbewegen, komen dan de beelden en heffen zich even in het bliksemende licht harer ziel omhoog. Maar dan verlaat haar weer de geest, die haar dwong tot scheppen, en de vlietende beek, die der diepte ontwelde, wordt plots een maar half doorzichtige kabbeling, glijdend over vaag onderkenbare kiezels van zinsconstructie, of over losliggend zand van mijmring-zonder meer.

O, als Jeannette Nijhuis maar wou! Als zij, zonder zich te laten verleiden door makkelijke rijm- en rhythmus-vondsten, het besluit kon nemen, geen zin te laten staan, dan die, bij aandachtige overlezing, haar heele eigen ziel deed sidderen van pleizier..., — dan geloof ik, dat, misschien, ze eens werk zal kunnen maken, waar nog de nazaat der komende eeuwen in felle verrukking door opgetogen wordt.

Maar ook zooals het nú is, vindt men, in haar bescheidenlijk-dunnen bundel, verscheidene verzen, die de door-ziels-muziek-te-treffene lezer met een dankbre reverentie groet.

Zoo dit b. v.

DE LINDEN.

In zware rust staan wijze lindeboomen,
  Omhuld van donker zwijgen — en beducht
  Voor langzaam-naad'rend, dreigend krijgsgerucht...
Van wind-trompetters werd een sein vernomen.

Als hoorden ver zij d'oorlogsgod al komen
  Met drommen krijgers, vol verdelgingszucht,
  Staan zij waarschuwend in nog blauwe lucht,
Breed-schaduwend op glinstrend-zilvren stroomen.

Dan weeft een zware, zwarte wade dicht
Zich over licht en wolken — en de boomen
Zien stervens-bang den God in 't aangezicht.....

Een breede wind vervaagt de zoete aromen
In zwoele lucht, die beeft voor 't groot gericht.....
Eén vuur, één slag — het onweêr is gekomen.

Was dit niet mooi, — inzonderheid de regel, dien ik mij veroorloofde te cursiveeren?

Jeannette Nijhuis houde er dus den moed maar in: de zege zal háar zijn, als zij maar, door concentratie en zelf-kritiek, den hoogen lauwer, van een uitstekende dichteres te wezen, in alle opzichten toont waardig te zijn.

* * *

Grooter tegenstelling dan tusschen Mejuffrouw Nijhuis en den heer Frans Bastiaanse zou wel niet goed moge-

lijk zijn: maar in die tegenstelling toch wélk een overeenkomst, in dat verschil weer hóeveel gelijks!

De eerste laat zich gaan, evenals de wind zich laat gaan in zijn dwarling, de wind, die er heelemaal niet op let, of hij, in zijn zelfgewild bewegen, mooi of leelijk doet, slecht of goed.

Daarentegen de heer Bastiaanse, voor wien ik nú graag een buiging wou maken, handelt als een man, die weet, wat hij wil.

Hij laat zich niet gaan, hij zwerft niet voort in een weeke en licht-bewogen klanken-fladdring: hij ziet en voelt, hij hoort en peinst ook wel, en, als iets moois hem dan geheel heeft bevangen, zegt hij het uit met een rustige beweging, met een kalmpjes-ingehouden, zelfbewust accent. Hij kan gratie-vol en teeder, hij kan klank-vol en hoog-sereen, hij kan zelfs breed en op-ons-aandringend wezen; maar altijd verrast ons zijn geluid, zoo zuiver, te-midden van deze rumoerige tijden, door zijn sterke, zelf-bewuste rust.

Ik zou graag willen aanhalen het zwaar-gestemd koraal, beginnend met den vreemd-superben aanslag:

„Als gij wilt opendoen de sepulcrale deuren”.....

Of anders, nóg mooier, het stil-uit-liggend „Avondvrede”.

Maar nóg karakteristieker, nog hem-zelf, in zijn diepte, méér gevend is het heerlijke, zichzelf-voelende

ZEGE-GEKROOND.

Toen ik voor 't eerst de menschen om mij zag,
Die leden, leed ik met die menschen mede,
En heel mijn wezen kwam in opstand, beden
Om beter zendend, weenend met beklag

Tot God, die dulden kon dat zóó droef leden
De wezens, die Hij opriep om den dag
Des Levens, zwaar van tranen, arm aan lach,
Naar Zijnen Wil, onwetend door te treden.
Maar spoedig voelde ik, dat ik sterven zoude
Wanneer ik, dus begaan met andrer smarten,
Mij zelf vergat, die meer dan allen leed;
Toen liet ik allen rouwen die daar rouwden
In 's Wereld's Smart-huis, wijl 'k in 't diepst mijns Harten
Zege-gekroond mijn eigen kamp volstreed.

Dit zwaar-gebouwd sonnet staat als een monument van grootsche voeling, stoutlijk gedragen op zijn statige rhythmen, als op koele zuilen van arduin.

Beiden — en *dit* is beider overeenkomst — zoowel Mejuffrouw Jeannette Nijhuis, als de heer Frans Bastiaanse hebben door hun bundels bewezen te zijn: waarachtige dichters bij Gods genâ.

Maar de eerste vermijde het te vaag gehoudene en woordenrijke, de laatste daarentegen den soms àl te kalmen, den te bedaard-gewetenen stap.

En ten slotte wenschte ik slechts *dit* te zeggen:

Als men ze zóó hier, bij elkander, en elk-van hen in zijn geheel, beschouwt, krijgt men over die twee dichters de gedachte:

Voor een man in de kracht van zijn jaren zijn de verzen van den heer Bastiaanse zeker nog aantreklijker en sterker stemmender dan de wel eenigszins jeugdige proeven van de overigens hartstochtelijker zich uitsprekende dichteres.

Verzen van Jeannette Nijhuis. Utrecht. H. Honig. 1899.

Natuur en Leven. Verzen door Frans Bastiaanse. Amsterdam. S. L. van Looy. 1900.

LVIII.

AUGUSTA DE WIT.

Wie een waarachtig kunstenaar wil worden, in de alopperste beteekenis van dien naam, moest eigenlijk beginnen met voor een tijdje te vergeten, dat er woorden en volzinnen zijn. En met hart en ziel moest hij zich vast gaan hechten, geheel er in opgaand met gevoeligen geest, met liefdevolle, subtiele observatie, niet aan de kunst of den wil om-te-schrijven, maar alleen aan het zijnde, het werkelijk-zijnde, zooals dit *in* hem en òm hem verschijnt.

Wat leeft en zich beweegt en weer wegzinkt bij 't sterven, wat groeit en bloeit en verdorrend weer vergaat, wat gevoeld wordt en gedacht, wat gedaan en gedreven, — maar óók, en dit niet op een mindre plaats — wat er stormt in heìmzelf aan emotie en gedachte, wat er rijst aan heerlijk verbeelden in zijn ziel, dát heeft de kunstenaar vast te houden, dat en dát alleen is de grondstof van den echten, kern-vasten artiest.

Want eerst als zijn uiterlijke en innerlijke aanschouwing grondig is doorwerkt tot een prachtig-rijk geheel,

kan en mag een mensch er toe komen, zich op te gaan stellen als artiest voor 't publiek.

Wat hij, op die hoogte gekomen, dan waarneemt met breed- en toch fijn-observeerende emotie, hetzij in de binnen-wereld van zijn ziel, hetzij in de wereld, die daar buiten hem ronddraait, hetzij, zooals het meestentijds gaan zal, in die beiden gecombineerd, dat en dát slechts heeft hij dan krachtiglijk uit te zeggen, 't als kunstwerk te zetten voor de wereld overeind. Zoodra het namelijk in zijn zenuwen en vezelen vast is gaan zitten als een deel van hemzelf, zoodra het, door de wonderbare macht van zijn artiesten-wil, geworden is een factor van zijn eigen Zijn.

Dan, maar ook dân eerst, als zijn eigen binnenste is gaan leven, hoog-uit is gaan leven, in 't bewustzijn van eigen, wetend-gevoelde, sterke schoonheid, overvol met den rijkdom van eigen kracht, die door niets meer om is te stooten, dân mag en kan de artiest zich wenden, met diep-ernstige, oplettende aandacht, naar het volmaakte, machtige werk van de Grooten-in-kunnen-en doen, die voor of naast hem waren of zijn.

Die heeft hij, als zijn eigen ziel is vastgeworden, en niet meer te brengen, wat haar inhoud betreft, van haar eigen stuk, woord voor woord te bestudeeren, om te merken, om praktisch-concreet te weten metterdaad, hoe bij de grooten-van-geest te allen tijde, ziels-pracht en uiting als één zijn geweest, hoe iedere wending, expressie, elk woord altijd is geschreven, omdat het juist te kennen gaf, precies tot op een haar na, datgene wat de volkomen kunstenaar, omdat hij het voelde, te kennen geven woû.

* * *

Er is een tijd geweest, dat de menschen, die schre-

ven, haalden het verloop en de details van hun werk uit de alopperste laag van hun bewustzijn, uit het glimmende vernis, als het ware, dat er door lectuur en hooren-zeggen heel van-buiten-af op was gelegd.

En bij een oppervlakkige beschouwing, die niet tot de innerlijke diepte doordrong, leek dat werk dan schijnbaar op kunst. Nú nog heeten zich velen artiest, en weten door gezette oefening te bereiken een zekere vaardigheid in 't woorden-saamschikken, zoodat het product van hun zorg en ijver heel uit de verte iets van een kunstwerk heeft; maar, o, als men waarachtig kunstenaar is geboren, dan lijkt het niet langer voor den aandachtigen lezer, bij het volgen uwer hooge verkondiging, of daar een mensch is, één uit velen, die over het een of ander onderwerp spreekt, neen, maar of het onderwerp zelf is gaan spreken, wezenlijk-bezield en organisch-levend, heen door den schrijver, wiens geest het zich als medium, als stil-gewillige spreekbuis koos.

Daarom wou ik zeggen, als met diepe devotie, met een vaste overtuiging, die door niets meer valt: Laat af, gij allen, die wenscht te schrijven, zoo gij niet voelt, in uw diepste binnenst, dat het resultaat, ook van uw vluchtigste bevlieging langer dan een maand-of-wat omhoog blijft staan. De kunst bestaat toch niet uit opstellen-maken of rijmen-saamsnoeren, de Kunst is het meesterlijk-gevoeld-, en precies-, en zonder-eenige-achtergedachte-afbeelden van de hoogste en diepste, de echte bewegingen eener sterk-levende menschelijke ziel. Die bewegingen ontstaan, hetzij door het Leven in onze binnen-borst, hetzij door het Leven daar-buiten; maar laten ze in beide gevallen zijn: echt, — reëel-gebeurend als diep-inwendige, psychische processen, die men dan geeft, precies zooals zij zijn, door ons gevoeld-overdachte Woord.

Maar om dit te kunnen, moet men heusch iets bijzonders zijn.

Want alleen een waarlijk-groot mensch, een mensch, die zijn ziel aan het leven heeft gegeven, en daarvoor het leven in zijn ziel heeft gekregen, zoo'n mensch alleen en geen ander dan deze, kan een waarachtig-goed schrijver zijn.

Zóó nu en zulke — menschen die kùnnen, en die tevens doen — zijn er vele in de op dit oogenblik langzaam zich ontvouwende periode onzer nationale letterkunde, en tot die uitnemenden behoort ook de schrijfster Augusta de Wit.

Mooi is deze schrijfster om haar breede glijding als water diafaan, om het zacht-vloeiende en sterk-gedragene beweeg van haar harmonieuse rhythmen, maar mooi vooral — en *dit* is het mooi wat nòg klaarder haar waarde bepaalt, omdat het door glad-geslepen handigheid niet zoo gemakkelijk kan nagebootst worden — mooi is Augusta de Wit, vóór alles, door haar levende visie van 't leven, waardoor ook háár kunst een blijvende zal zijn.

Augusta de Wit. Verborgen Bronnen. Amsterdam. P. N. van Kampen en Zoon.

LIX.

STIJN STREUVELS.

De natuur en uitsluitend de natuur is de onuitputbare voorraadkamer, de bodemlooze bron van de literaire kunst.

Wat ik hier zeg, is een waarheid-als-een-koe, waar niemand zich, geloof ik, tegen in zal zetten; maar alleen heeft men wel te bedenken, dat de natuur dan ook natuur moet zijn, en dat men de woorden natuur en natuurlijkheid niet maar zoo losjesweg mag gebruiken als een de schare misleidend etiket. Want zoo deed men indertijd toch heusch.

Toen de literaire beweging, die zoo glorieuslijk nu aan den gang is, langzaam aan begon op te komen in het destijds nog zoo onnatuurlijke, englijk-gereglementeerde wereldje der officiëele literatuur, durfde men luidkeels schreeuwen van alle kanten, dat die jonge, komende generatie zoo vreeselijk ónnatuurlijk deed. En een van de eersten, die heel vooraan liep, de onvergelijkelijk-geniale, maar helaas! in zijn eersten opgang omvergeworpen dichter Jacques Perk moest het,

nu twintig jaar geleden, ontgelden bij de kleine recensenten-van-een-dag, die, met hun van woorden levenden geest, vastgegroeid zaten in den gedachteloos overgeleverden sleur eener stereotiepe verstechniek.

Maar die tijd is nu gelukkig voorbij. Een nieuwe generatie heeft de vorige, die morde, bedaardjes vervangen, en de weinige ouderen, die thans nog leven, en die toen-ter-tijde nog niet te bejaard waren, om hun houding te leeren wijzigen tegenover de werkelijkheid die groeit, zijn zoo langzaam-aan veranderd van inzicht, en hebben de oogen hunner ziel geopend voor het schoone, dat hen eerst wel ontsteld had door de verblindende waarheid zijner pracht.

Jacques Perk is nu erkend als te zijn de dichter, die de natuur betrapte op haar treden, die het heerlijk-rijke leven. dat zij vol-op voor zijn blikken ontblootte, zag in schoonheid, en 't in schoonheid ook zei. Jacques Perk is de dichter, die voor 't eerst haar heeft aanschouwd, zooals zij zich vertoont in haar gansche volheid, de wondere natuur, in haar duizendvoudig levende gedaante, en hij heeft haar toen gebeeld, zooals zij zich — o, hij was een toovenaar! — liet vangen in zijn koninklijk-hooge kunst.

En zooals het van-zelf opgekomen genie Jacques Perk het machtig-intieme leven der natuur, zoowel als het echte, natuurlijke gevoel met meesterlijken aanslag binnengevoerd heeft in onze nationale letterkunde, zoo heeft nu ook zijn broeder-naar-den- geest, de Vlaming Stijn Streuvels, dat op zijn eigene wijze, want nog wat breeder, ruim-menschlijker en forscher, weten te doen voor onze jongere zuster, de Belgische, of liever: de Zuid-Nederlandsche kunst.

* * *

Want wanneer wij, met één woord, moesten bepalen, wat de bekorende kracht is van Stijn Streuvels, waardoor hij ons aantrekt en vasthoudt op eens, — dan zouden wij zeggen, met diepe overtuiging: bijna geen ander nederlandsch schrijver staat zoo direct-weg aangesloten bij het in waarheid-werkelijk zijnde, zoo, zonder tusschenwand van ikheid of reflectie, in echt, onmiddellijk contact met de natuur. Wat hij ziet, ziet hij scherp en klaar en zuiver, ziet hij groot en toch weelderig-fijntjes, en voelt er niets anders bij, als wat de dingen, die hij ziet, hem te voelen geven, zooals zij op-zich-zelve en uit-zich-zelve inderdaad zijn.

Reflectie en wijsheid, die, o, zoo vaak! zoo dom is van conventie, komen niet bij het zien in hem op; neen, hij proeft alles, zooals het tot hem komt, op de zuivere tong, als het ware, van zijn onbevangen geestlijkheid: hij ziet het, zooals een diepmeêvoelende en door de inwendige heiligheid der dingen hooggestemde maar onbewuste godheid het zien zou, en zegt het dan uit, fierlijk-vrij, in zijn haast kreuklooze reinheid van áánschouwing, met den zachten gloed en het harmonisch zich wendend bewegen, die reeds van uit het diepste der dingen naar voren kwamen, voordat hij keek.

Elke vooropgezette houding, alle uit vergankelijke en willekeurige abstracties van des schrijvers bedenkenden geest saamgeknutselde wilsprocessen en kijksystemen, 't zij sentimenteele of quasi-artistieke, 't zij socialistisch- of kerkelijk-drijvende, kortom, al het tijdelijke, wijl menschelijk-subjectieve, is van dezen schrijver verre gebleven: hij ziet alle dingen eenvoudig-schoon

en menschlijk-natuurlijk, zooals zij in de heusche werlijkheid waarachtiglijk zijn. En daarom zal het werk van Stijn Streuvels blijven leven en hoog omhoogstaan voor alle tijden, als al het tendentieuse, het leelijk-expresse reeds lang is verzonken in vergetelheid.

Men moet wel voorzichtig zijn met absoluut-prijzende literaire uitspraken, maar toch meen ik, op grond van zijn breed- en diep-, zijn zuiver- en innig-mensch lijke beteekenis, de besliste verzekering te mogen geven dat Stijn Streuvels, als artiest, onsterflijk zal zijn.

Hij is zoo rijk; men kan hem nooit genoeg overlezen, want, telkens, bij een nieuwe lezing, treft ons weer een nog onbemerkte schoonheid, een wending of expressie, waar wij den vorigen keer langs waren gegleden, in bezit genomen als wij werden door zooveel. En toch in al dien rijkdom weer welk een eenvoud, welk een goed volgbare trekking der lijnen, zoowel in 't geheel als in de onderdeelen, welk een robuste vastheid van conceptie, streng van contoeren, en toch tegelijkertijd frischgevoeld en fijn-doorwerkt tot in de kleinste bijzonderheden, als gewrocht door een hand, die schept voor allen tijd.

Ook Stijn Streuvels zal, als hij zoo doorgaat, een der eersten wezen in de kunst, die nu zoo krachtig aan het komen is.

Stijn Streuvels, Lenteleven. Maldeghem Victor de Lille, 1899.
Stijn Streuvels, Zonnetij. L. J. Veen, Amsterdam.
Stijn Streuvels, Zomerland. L. J. Veen, Amsterdam.

LX.

ESMOREIT.

Hebt gij wel eens, als zij zich onbespied waanden, en dus vrij-uit deden naar hun eigen zin, kinderen van tien jaar zien spelen met elkander, zooals dan, verlevendigd en gaande-gehouden door de lectuur van ridder-sprookjes, hun bezig geestje tuimelde in het rond? Een kast werd een kasteel, een wasch-mand een water-put, en een oude hooge-hoed, met een sarong omwonden, de grandiose tulband van een rijk Oostersch vorst.

Ja, waarachtig, die kinderen verbeeldden zich àl die dingen heftig-werkelijk, zij leefden daarin heelemaal, zij gingen erin op, vol er van, in ziel en zinnen, tot aan de druk-rumoerende keelspleet, waar het in woorden een uitweg vond.... En als gij dan liefdevol, met nauwlettende aandacht, gevolgd had, woord voor woord, de vage fantasmen van hun fladderend gebabbel, zooals 't ging, — dan hadt gij wel, geloof ik, menig zinnetje opgevangen, dat precies zoo, onveranderd gepast had in dit midden-eeuwsche Abele Spel.

Ja, inderdaad, deze onuitputbaar-bekoorlijke Esmoreit is een op kinderlijke wijze verzonnen, een snoezig-simpel, gevoelig sprookje uit de speelkamer-periode van ons ras.

Gaat het maar eens na, zooals het verloopt, in zijn jongensachtig-bruuske wendingen, en voel, als gij nog voelen kunt, wezenlijk voelen, in deze tijden van bereeknende reflectie, de ondoordachte, spontane charme van zijn frisch-onbeholpen élan.

* * *

Er was eens een koning van Sicilië met zijn vrouw, en die hadden een neef, die hun troons-opvolger was.

Maar onverwachts — en hier begint het drama meê — krijgt de koningin bij haar koning een kind. Dât nu was natuurlijk voor neef Robbrecht een misrekening, om woest van te worden, en, evenals zulks wel in de poppen-kast gebeurt, gaat hij er op uit dan, om het kind te rooven, en ten overvloede, zooals het dâar bij hoort, de jonge koningin, de moeder van het wiege-kind, leelijk te belasteren bij haar ouden man. Want meteen wil Robbrecht radicaallijk ook beletten, dat die ellendige streep-door-zijn-rekening zich, in de toekomst, nóg eens voor zal doen.

Dit weten we al-vast, maar nu komt er een verandering-van-tooneel.

Want tegelijkertijd, dat dit hier aan den gang was, kwam heel vèr-weg een anderen vorst, den geweldigen heidenschen koning van Damascus, een kwestie tevoren, waar hij vreeselijk van schrok. Zijn hoveling namelijk, de wijze meester Platus genaamd, had, dien zelfden nacht, in de sterren gelezen, dat er op dien stond, in het land van de Christenen, een kind was geboren, een konings-zoon óok, en die zou later als hij groot was geworden, hem, den hoogen koning van Damascus, dood komen maken zonder genâ, om daarna, lekker!

de jonge princes bij zich te nemen als wettige vrouw, die dan Christin zal moeten worden, zooals spreekt.

Dit deelt meester Platus, naar waarheid, mede en geeft daarbij tevens den eenig-goeden raad. Hij stelt nl. voor, dat hij, Platus, direct op reis naar Sicilië zal gaan, met heel veel geld uit 's konings schatkist, en dan zal hij daar den jongen prins op een slimme manier zien te koopen, en zoo keeren, mèt het kind, naar Damascus terug.

De koning, zoodra hij dit heeft vernomen, vindt het plannetje prachtig-bedacht, want hij wou dol-graag den dreigenden overweldiger, nu hij nog een kind is, eens in 't aangezicht zien.

Zoo gezegd dus, zoo gedaan, en Platus gaat, met schatten beladen, haastig naar Sicilië op reis.

Daar komt hij dan ook onmiddellijk aan, en het tooneel wordt dus weder hetzelfde als in 't begin van dit leuke stuk.

Maar vóórdat nog Platus in Sicilië gaat verschijnen, zien wij ook andermaal Robbrecht daar staan. Hij heeft reeds het kind in handen weten te krijgen, maar weifelt nog, hoe hij 't, precies, van kant maken zal: hij aarzelt nl. in de keuze tusschen den put en het blinkend zwaard.

Meester Platus, die zooeven in het land is gekomen, en dus dáár is, op het juiste oogenblik, om die overweging nog af te luisteren, treedt hem nu plotseling bedachtzaam tegen, en raadt hem dien moord bedaardjes af. Hij biedt daarentegen Robbrecht aan, of hij het kind van hem mag koopen voor duizend ponden gouds. Robbrecht, blij, zóó gemakkelijk uit zijn dilemma te geraken, en nog zooveel geld te krijgen bovendien,

slaat toe in den koop, en Platus, voldaan, keert, met het kind, naar Damascus terug.

Wederom dáárheen verplaatst zich het tooneel.

Platus, terug, laat daar het kind aan den koning kijken, en beiden spreken af, zijn eigenlijke afkomst eeuwig geheim te zullen houden. 's Konings dochter, Damiët, wordt daarop binnen geroepen, en het kind haar, ter opvoeding, toevertrouwd. Damiët vindt, en iedereen is dit met haar eens, dat het jongentje een jongen is van-melk-en-bloed.

Andermaal vliegt het tooneel weer naar Sicilië, en wij vinden daar den koning in groot verdriet, over het verlies van zijn lieve kind. Maar de booze Robbrecht weet hem te bepraten, dat de jonge moeder zelve Esmoreit om hals heeft gebracht, omdat zij zoo 't land heeft aan haar grijzen man, en haar oog op een ander heeft geslagen, die veel jonger en flinker is. De koning hecht daar onmiddellijk geloof aan, en beveelt Robbrecht zijn vrouw te gaan halen, en dadelijk te brengen tot waar hij zit. Robbrecht doet dit, maar deelt, stil-listigjes, der vrouw tevens mede, dat de koning, door zijn verlies, een beetje gek is geworden, en dat zij dus veel over haar kant moet laten gaan. Vreeselijk scheldt dan ook de koning, zoodra zijn vrouw hem nadert, haar tegen, en beveelt, ondanks haar zachte onschuldsbetuiging, dat men haar voor altijd opsluiten moet. Klagende wordt dan de koningin, door Robbrecht, naar de gevangenis gevoerd.

Achttien jaren vlieden zoo heen. Esmoreit is in Damascus ondertusschen opgeschoten tot een jongen man. Op een goeden dag is hij, in den tuin, dan bezig, luid-op zijn verbazing te betuigen, dat zijn zuster Damiët hee-

lemaal niets van een man wil weten, toen op eens de juffrouw zelve in dien tuin aan het wandelen gaat, en zoo voor zichzelve heen, klaagt de wel dertig-jarige schoone, dat zij reeds achttien jaren lang den schoonen Esmoreit heimelijk bemint. Maar haar liefde moet helaas! altijd een geheim voor ieder blijven, omdat hij maar een vondeling is. Esmoreit, die, zonder dat hij wou, deze bekentenis heeft af mogen luisteren, komt nu voor den dag, en is natuurlijk niet weinig ontsteld. Hij begint Damiët toe te spreken, die, erg geschrokken door zijn onverhoedsch verschijnen, vergeving vraagt voor haar droevig klagen, en goddlijk-lief en flink tegelijk, nu, van mensch tot mensch, er voor uitkomt, dat de eenige eigenlijke reden voor hare droefheid is, dat zij zoo heel veel van hem houdt.

Maar Esmoreit doet als een gewone, niet al te zeer gevoelige jongen, die thans wel ernstiger dingen aan zijn hoofd heeft, en houdt de liefde dus op het tweede plan: hij informeert alleen nauwkeurig naar alles, wat zijn geboorte betreft. Want hij wil zijn ouders op gaan sporen, en blijft dus bij dat voornemen, ondanks al Damiëts smeekbeden, die hem, o, zoo gaarne, bij zich houden wou. Alleen belooft haar de jonge man, dat hij, als hij heeft gevonden wat hij zocht, naar Damiët terugkeeren zal.

Zoo vertrekt hij, nadat de bedroefde Damiët hem nog den doek heeft meegegeven, waarin hij als zuigeling gevonden werd.

Esmoreit is vervolgens, zeer van-pas, op Sicilië teland gekomen, en staat nu, toevallig, juist voor de gevangenis zijner moeder, te kijken naar en te praten over den windseldoek, dien Damiët hem meêgaf op reis. Zijn

moeder, die door de tralies zit te kijken, ziet en hoort dit alles aan. Zij bevroedt, in vreugde, dat dit jonge mensch haar verloren zoon moet wezen, en maakt zich bekend. Beiden verheugen zich dan, natuurlijk, uitermate, en Esmoreit gaat op weg naar zijn wezenlijken vader, om hem het goede nieuws meê te deelen, van zijn moeder's onschuld en zijn eigen behoud.

Robbrecht, die al heeft vernomen van den keer der dingen, komt op, in schrik. De koning (van Sicilië), die hem nakomt, draagt hem op, om, spoedig, de koningin uit haar gevangenis te gaan verlossen. Deze verschijnt en de koning vraagt haar om vergiffenis voor zijn onrechtvaardige hardheid. Esmoreit komt er ook weer bij, en de heele familie is in haar schik. Ook Robbrecht weet zich goed te houden, en zweert, dat, als hij den dader van al de nu geleden jammeren kende, hij hem zeker om hals brengen zou. En terwijl Esmoreit nog bezig is, om over alles uit te weiden, vooral over zijn liefde voor Damiët, valt de valsche Robbrecht hem in de rede, en zegt, dat ze nu maar allemaal aan tafel moeten gaan, om eens lekker samen te eten.

Nu nog weer even naar Damascus terug.

Damiët is ongerust geworden, omdat Esmoreit zóó lang wegblijft en heelemaal niets van zich laat hooren en zij haalt meester Platus dus over, om, met haar meê, hem achterna te gaan.

Zoo komen die óók op Sicilië aan, als pelgrims, wel te weten, en worden onmiddellijk door Esmoreit herkend. De koning van Sicilië komt er ook weêr bij, en draagt zijn kroon aan Esmoreit over. Robbrecht wil nu nog de jongelui gelukwenschen, maar hij wordt door

Platus ontmaskerd, en dientengevolge hangt men hem, op staanden voet, op. En hiermede is de historie ook uit. Want dat Esmoreit, volgens Platus' voorspelling, den koning van Damascus nog moet vermoorden, daarover wordt heelemaal niet meer gerept.

* * *

Is het niet zoo? Deze Esmoreit is een spel-van-kinderen, eeuwen geleden door een kind gemaakt, om voor kinderen vertoond te worden. Als men maar tevens wil bedenken, dat de kinderen, die zóó aardig wisten te spelen, de volwassenen waren van voor zeshonderd jaar.

Ja, men moet deze echt-primitieve, deze diep-in hoogst ernstig gemeende, maar voor den hedendaagschen geest hier-en-daar een heel-klein-tikje komieke kunst in geenen deele zien, en allerminst beoordeelen met ons moderne begrip-en-gevoel. Want dan lijkt zij wel wat onbeholpen en onbenullig, ten halve droog en ten halve onnoozel, zonder veel verheffing of diepte of gloed. De menschelijke geest is in al die eeuwen, zou men zoo zeggen, heel wat verruimd, verbreed en verhoogd.

Dat is zoo: maar laten wij nu eens niet bij onze kranige knapheid, die toch zoo dikwijls maar domweg overgenomene uiterlijke schijn is, laten wij in godsnaam, wat ik u bidden mag, niet stok-stijf verwaten stil blijven staan, bij wat wij, menschen-van-heden, zijn. Laten wij veel-eer, een oogenblik, weer worden, wat wij in ons eigenlijke, ons diepste binnenst toch altijd blijven en eenig-duurzaam *zijn*, laten wij, — ik

verzoek 't u voor uw eigen genoegen — weer eens worden kinderen, menschenkinderen, zonder eenige statie van aangeleerd weten, van wijs-redeneerende intelligentie, zonder eenige bevooroordeeling, welke ook.

Mensch! word weer een kind met de kinderen van vroeger, en dan, eerst dán lees den Esmoreit!

Want dan eerst kunt gij den Esmoreit verstaan, maar dan ook zult gij zien, hoe hij weelderig overloopt van onvermoede gratie, hoe hij vol is van naïevelijk-gevoelde en -gezegde, kinderlijk-menschelijke mooiheid lief.

Ja, bij 't aandachtig en herhaaldelijk lezen, vooral herhaaldelijk èn met den wil om zich verwonnen te verklaren door het psychische, het zuiver-psychische, waar het zich vertoont, zonder te blijven haken en vragen naar de wijdere en meer gecompliceerde, de zwaardere ziels-pracht en de veel rijker-klinkende vormen van onzen meer volwassen-schijnenden, modernen tijd — ja, zeg ik, als men er inderdaad toe komt, den Esmoreit in zich op te nemen, zooals hij waarachtiglijk in en door zichzelven is, dan zal men al heel gauw, met groote blijdschap, moeten erkennen, dat hier, onder den sluier der eeuwen, een kunst slaapt, lofwaardig, van echte geboorte en edelen rang, een kunst, zonder een zier pretentie of affectatie, want onopgesmukt met de fonkling van alleen-uitwendigen praal, een kunst van lieftallige gecompliceerdheid, immers in den grond toch helder zich toonend als een brokstuk zuiver kristal.

* * *

Het is zeer te wenschen, dat deze aangenaam-gedrukte serie, die nu zoo waardevol met Esmoreit opent,

ook vele andere oude teksten, waar, zoals bij deze, nog iets meer ons aan boeit dan de oudheid alleen, zal gaan geven op dezelfde manier.

Van Alle Tijden. Onder redactie van C. G. Kaakebeen en Jan Ligthart. No, 1. Esmoreit.

Te Groningen bij J. B. Wolters. 1901.

LXI.

G. VAN HULZEN. HERMAN ROBBERS.

Nu ik een oordeel wil gaan zeggen over G. van Hulzen's „Getrouwd", een oordeel, waardoor dit belangrijke boek nader- gebracht moet worden tot den lezer, dan totdusver het geval is geweest, — zou ik eerst wel eens even willen spreken over een befaamde Hollandsche eigenschap, over onze nuchterheid, zooals men haar noemt.

Nuchterheid nu kan, — evenals zoovele andere woorden, die een algemeen begrip aanduiden, — twee verschillende beteekenissen hebben, waarvan de eene als die des duivels is, maar, daarentegen, de andre als die des lichts.

Want nuchterheid kan zijn, van de eene zijde, de ondiepe en enge, maar met welbeslist zelfbesef geuite, nederhaling van het ongemeene tot op een plan van lager orde, waar het in geenen deele thuisbehoort. En als men zoo dan krachtigjes, met bedaard-eigenzinnig geweld, de dingen en menschen, die geheel en al buiten ons stonden, binnen heeft gedrongen in den dagelijkschen molen, dien men zelf zich gewend heeft te

treden, dan lijken zij inderdaad voor onze oogen, die nooit zoo iets zagen, wel wat grotesk, wat bizar en onzinnig, en, wat nog meer zegt, zeer noodeloos.

Ik weet b.v. een man — want haast iedereen weet hem — die, als hem uitnemende kunst getoond wordt, alleen maar vraagt: „En wat verdient men daarmeê?" omdat hij slechts naar 't antwoord, dat op die vraag wordt gegeven, de mate van achting, van waardeering, kan vaststellen, waar zijn „nuchtere" geest zich toe leent.

Ja, deze vraag is nuchter als geene, een zeer karakteristiek segment van een veelgevonden levens-opvatting, maar toch is dit óók een nuchterheid eigenlijk, die de dingen rukt uit hun voegen, en dus ten slotte tot heel weinig dient.

Naast deze nuchterheid van êén-zijdsch zien, die men eer zou mogen heeten gemis-aan-inzicht, laag-staand peil van verstandelijk begrip, is er echter óók nog een ander soort van nuchter zijn, grooter en ruimer, meer in waarheid haar gebenedijden naam verdienend, een nuchterheid, die eigenlijk niets dan een soort van zelfbeheersching is, een ingehoudene, diep-echte kracht, die zich niet uit door heftige bewegingen, niet door hartstochtelijk zich-laten-gaan, maar die inwendig toch vol is van emotie, ondanks het kalme masker, dat zij draagt. 't Is de breed-egale oppervlakte, hoogstens door nauwlijks bespeurbare rimpling 't geweldig zieden daaronder verradend, van den volwassen, noordelijken man.

Herhaaldelijk komt zij in het leven voor, maar niet zoozeer in de kunst daarentegen, die nog wel eens wat schutterig-druk gaat doen, onder de naweeën der romantiek.

Van Hulzen's boek „Getrouwd" evenwel, in zijn meesterlijk-standvastige macht, heeft zich heerlijk vrijweten te houden van al rumoer en al rhethoriek; en 't verdient daarom, ondanks zijn tekort-komingen in betrekkelijke en gemakkelijk te verhelpen kleinigheden, te heeten, in den waren zin des woords: klassiek.

Lees maar eens dezen enkelen zin, en leer daaruit — één voorbeeld onder velen — hoe de Schrijver, ondanks dat hij de ware essentie van wat hij zegt, inniglijk-diep en krachtig voelt, zichzelf toch sereen, op een hoogvlak van rust weet te houden, waar onsterfelijke wijding uit neêrdaalt op zijn kranig doorwerkte kunst.

„Zoo verging de avond. Ze zaten uiterlijk-star, innerlijk-geschokt door 't geen zij zichzelf niet wilden beken„nen — en later nog, toen ze al te bed met toeë oogen „lagen te kijken in het donker vertrek, waar de eigen „gedachten opschimden, rezen voor ieder de bezwaren „op, huizen-hoog. Ze voelden, ze zagen beiden, dat dit „wroeten tot een eind kwam, — en ze durfden geen „van beiden den beslissenden stoot te geven, den stoot, „die onherstelbaar zou zijn, voor altijd." („Getrouwd" blz. 137.)

Als gij eens, met bescheidene aandacht, even u-zelf en uw eigen wijze gedachten heel bedaardjes op den achtergrond houdend, omdat gij hier staat voor een werk der Kunst, een stuk menschenziel, dat, in de allereerste plaats, goed begrepen en gevoeld moet worden, als gij eens, zeg ik, deze sober-gezegde zinnen lezen gingt met dezelfde vertrouwensvol afwachtende houding, waarmede ge u verdiept in den een-of-anderen, reeds door den tijd geconsacreerden auteur, ziet

gij dan niet, lezer! wien ik zoo gaarne op het uitnemende, maar nog niet genoeg gekende, wou wijzen, dat hier, in streng-eenvoudigen vorm, ligt een ontroerend stuk menschenleven, prachtiglijk-sterk, als in steen, gewrocht?

Bovenstaande plaats, en nog honderd andre bovendien — de geheele geest, kortom, van „Getrouwd," — maken op mij denzelfden indruk, even diep en even blijvend, even onmiskenbaar-vast, als soms staande gebleven fragmenten van oude beeldhouw- of bouw-kunst weten te doen. Want, ook in deze woont geen zachtfluweelen bekoring, geen oppervlakkige zinnen-prikkeling van modern-modieuse elegantie, maar wèl zijn zij schoon in-essentie en van deugdlijk-duurzame waarde, óók nog als 't jagende geslacht van heden reeds lang tot stof — zij 't asch — zal zijn vergaan.

Maar ondanks dit schraallijk gemouvementeerde en het slechts met enkele groote slagen hoog-uit en rustig-breed gehouwene van dit karaktervolle boek, ondanks de krachtige kalmte van zijn vorm, bruist het toch, in zijn diepte, van leven, van echt gevoeld, waarachtig leven, en de ziel ervan beweegt, voor wie goed kan lezen, met een breed-gedragene, sterke statigheid als een rustig-deinende zee.

O, ik kan mij zoo best begrijpen, dat wie de kunst alleen beschouwt als een luchtig-vluchtige streeling in anders toch verloren oogenblikken, wel soms een beetje zich afgeschrikt zal voelen door den ernstig-strengen eenvoud van dit gewetensvol gebouwde boek. En hij vindt dan ook allicht in die bijna driehonderd bladzijden, een komma te weinig, een uitgangs-n te veel hier of daar, waar zijn door 't middelbaar onderwijs

behoorlijk geschoolde hersenmassa niet zoo'n klein beetje ontsticht van wezen zal.

Maar voor hem, voor wien de kunst omhoog staat als de blijvende beelding van het leven, zooals dat zooveel mogelijk objectief gezien wordt door het in zuiver-menschelijke voeling mooi-meê-levende individu, voor hèm zal „Getrouwd," na diep-aandachtige lezing en doorvoeling in elk onderdeel, blijken te wezen een serieuse en waardevolle schepping, waar men, met eerbiedige appreciatie, stil-genietend en dus dankbaar voor buigt.

* * *

Hoog-op begint de overtuiging in mij te groeien, dat de periode, waar wij jarenlang op hoopten, waar wij als om baden, dat zij komen zou, de groote periode van breed, hecht werk, eindelijk, rondom lichtende, zal dagen over de vlakten der Hollandsche kunst. De kleurige bloemenvelden der lyriek, de stevige en voedzame-vruchten-dragende gewassen der kritisch-aesthethische bespiegeling stonden reeds overal in prachtig-opschietende, duurzame kracht. Maar het breed-zichbreidende lommer der kalm-aan-strevende epische kunst, de hoog-uit strekkende, sterke stammen van het wilskrachtig-staande drama waren nog in geen velden of wegen te zien.

Ik spreek hier over den allereersten tijd, van de jaren '80 tot '90 ongeveer.

Slechts hier en daar een enkel grootsch stuk, b.v. de heerlijke Mei van Gorter, van den in stug abstraheerenden waan door zichzelven gestuiten Gorter, ook

de twee ongemeene romans, fijnsterk-getakten, van den ongelukkiglijk berustenden van Deyssel, en een zachtbewogen werk nu en dan van den zich geleidelijk ontvouwenden van Eeden stonden in ver-weg starende eenzaamheid reeds in die eerste tijden omhoog. Doch daar bleef het ook voorloopig bij.

Maar na '90 begon zij allengs, bij vlagen en stooten, ernstiger, wezenlijker, op te komen, de macht, die nog méér is dan een uitstorting van gedachte of gemoed alleen. Zij, die tot dusverre nog slechts sporadisch zich had vertoond, begon hoe langer hoe meer in aandrang te winnen, machtiger zich te heffen van jaar tot jaar. De werken, de goede, kwamen, het een na het andre, verrijzen — te vele zijn zij reeds, om ze hier allen opeens te noemen —, maar wel zullen ze hier langzamerhand een plaats verkrijgen, waar ze geschat zullen worden naar recht.

En nu, bij het ingaan der derde dekade, gaat de beweging der scheppende geesten, stoutlijk stijgend, telkens opnieuw krachtdadig door.

Zooals het vorige groote geslacht, gewoonlijk genoemd de generatie van '40, in den loop van weinige jaren, begon met machtig klinkende slagen de fondamenten te leggen van haar eigen monument, waar wij nog met dankbare blijdschap naar zien, zoo was en is ook het geslacht-van-heden, dat haar waardige opvolgster is, bezig om gestadig de blokken te stapelen, waar ze in de toekomst dan verder op bouwt.

De periode van moede bedaardheid, van doodgeloopene nadoenerij, die, omstreeks het jaar '70 begonnen, Busken Huet, in zijn laatste dagen, angstig deed vragen: „Wat is er van den nacht?" die, gelukkig! slechts korte tusschenpoos van weifeling en slapheid hebben wij,

voor-goed, thans achter den rug. Epische en ook dramatische werken komen als-om-strijd van de wentelende persen, en breken, gespoord en gelaarsd, zich baan in hoofden en harten van het te lang reeds met buitenlandsche schoonheid zijn geest verzadigend Hollandsch publiek.

III.

Er zal nu een tijd komen — ik zie hem in gedachten — dat de ontwikkelde Hollandsche menschen, die graag zijn op lezen, wijl zij willen weten, hoe het leven is, niet langer hoeven te grijpen naar den vreemde, naar de werken der buitenlandsche artiesten, om te vinden voor hun geest, wat hij zoekt.

O, de Hollandsche kunst, die aan den gang is, zal in de toekomst boeken ons geven — zooals ze er nú reeds versscheidene heeft gemaakt — die niet enkel fraai zijn van vorm, niet slechts rhythmische meesterstukken van hoog-lyrische visie-en-stijl, zooals de breedtrotsche fantasieën van Mevrouw Bosboom, bijvoorbeeld, zijn — neen, maar boeken, even machtige en zoo mooglijk nóg machtiger boeken, waar de essentie van het leven zelf, het wezenlijke, ademende, levende leven door des kunstenaars genie in wordt vertastbaard, zoodat de schepping der kunst een leven naar, maar ook naast het leven lijkt.

Ja, dat zal een kunst worden, forsch en geweldig, telkens, met de jaren, zich grootscher opstuwend, een kunst, waarvan wij nú nog maar de eerstlingen zien.

Maar die eerstlingen mogen er in waarheid tóch reeds zijn.

Van Hulzen's „Getrouwd" noemde ik reeds hierbo-

ven — evenals vele andere in vorige kronieken — maar ook Robbers, vooral ook Herman Robbers zal in de kunst, die zoo machtig is aan 't komen, vooraan staan in de eerste rij.

Want hoe meer een roman waarachtiglijk leeft, hoe minder hij dus lijkt, onder ons aandachtig volgen der regels, op een verzameling beschreven papieren, maar hoe meer daarentegen op een stuk leven, waar men, onder 't lezen, zelf, als het ware, aan meê heeft gedaan — des te beslister en dieper zal hij ook vallen in de geesten der tijdgenooten, des te duurzamer zal er ook voor blijken de bewondrende liefde van het nageslacht.

Zoo ook Herman Robbers' levensvol boek, dat hij noemde „De Bruidstijd van Annie de Boogh". Een boek nu, dat leeft, moet, om een passende beeldspraak te gebruiken, bloed en zenuwen hebben en een ziel.

En De Bruidstijd heeft die, in waarheid, alle drie. 't Is of men verkeerd heeft met een levend organisme, als men, omdat men 't geheel heeft genoten, het boek ten slotte weer dicht gaat slaan.

G. van Hulzen. Getrouwd. Amersfoort, Valkhoff en Co.

Herman Robbers. De Bruidstijd van Annie de Boogh. Jacs. G. Robbers, Amsterdam. 1901.

LXII.

F. VAN EEDEN.

Voor hem, die, — zooals het bij kunst behoort — met opene en ontvankelijke ziel-en-zinnen, met gevoelig verstand en begrijpend gemoed „Van de Koele Meren des Doods" heeft gelezen, doet zich een vraag voor, die antwoord eischt.

Hoe zou het toch wel komen, dat, in 't algemeen gesproken, een letterkundig werk, waar naar het oordeel van, wat men noemt, verstandige menschen, nu juist niet zoo heel veel bijzonders in staat, vaak toch, op tal van begaafde beschaafden, een geestelijken invloed, een macht kan verkrijgen, die hen tot anderen maakt dan voorheen? Tot anderen dan voorheen.... gedeeltelijk tenminste, tot menschen dus, wier zielskleur — al bleven ze in hun diepte ook van dezelfde essentie — toch een bespeurbre nuance, een weêrschijn, verschillend met die van vroeger, vertoont?

Hoe dat komt? Zeer blijkbaar niet, of tenminste niet uitsluitend, door wàt de schrijver zegt, niet door de beweringen, de wijsheid-in-abstracto, die uit zijn geschrift te distilleeren zou zijn.

Gelooft gij het niet? Neem dan zelf maar eens de

proef, en tracht de waarheden, de wijze overtuigingen, die gij diep-in bij u-zelf door hèm hebt leeren voelen, ook eens aan anderen meê te deelen, maar op de u eigene, uw gewone manier.

Gij zegt precies hetzelfde dan, dat voelt gij, als uw schrijver, gij hebt leeren denken, wat hij u vóór heeft gedacht, en wilt dat dan uiten, alleen, zooals van zelf spreekt, op uw eigen, daaglijksche wijze, om er ook andren aan deelachtig te doen zijn.

Zoo wenscht gij, maar wat ziet gij nu, tot uw verwondering, gebeuren?

Waar gij den schrijver succes door hebt zien krijgen, bij andere menschen, waar ge hem om hoordet loven en eeren, dat klinkt den menschen, hoe precies gij 't ook weergeeft naar uw beste vermogen, klinkt úw menschen uit uw mond als onnoozel, als ontzettend vervelend, droog en saai, of, wat even erg is, als zonderling zeer.

En dat tweevoudige, zoo geheel en al verschillende effect van wat gij toch meendet, diep-inwendig en in de echte kern, precies gelijkwaardig, ja, hetzelfde te zijn, komt alleen, omdat aan uw uiting de psychische stem, om 't zoo te noemen, des schrijvers, de levendmakende suggestie zijner woorden, het door ieder tenminste eenigszins voelbare equivalent-in-klank-en-beweging der essentie van zijn innerlijk Wezen ontbreekt.

Niet toch het onderwerp maakt den artiest, en niet ook de toch altijd subjectief beoordeelde waarde, die dat onderwerp voor anderen heeft, wijst de hoegrootheid ons aan van zijn talent — neen, maar alleen de inwendige ziels-macht, de vaste greep van gevoels-intuïtie en beeldenden drang, waarmede hij zoo'n onderwerp weet vast te houden en buiten zich te plaatsen tot een

schoonheid-voor-altoos, dat en dát alleen beslíst over de waarde van een menschelijk kunstwerk, dáár heeft de kritikus op te letten, met zijn ten opperste verfijnde vermogens, in de hoogste, de allereerste plaats.

Om tot mijn eigenlijk onderwerp te komen — een geweldige geestelijke kracht inderdaad heeft van Eeden moeten hebben en toonen, om een onderwerp, als hier het zijne is, de geschiedenis van een vaak wel abnormale vrouw, te maken tot zoo'n wonder, als dit boek is geworden, van fijn-te-proevene, Hollandsche kunst.

De zinnen vloeien er als vlotte beekjes, als luchtig voortglijdende, klare golfjes, wijl men in elk haast een schoonheid ziet, een kleurige glans of een glinstrende schijning, erover geworpen door de zon der ziel. Tintige facetten en lichtende strookjes ziet men er bij honderden verschijnen en verdwijnen, gestadigjes aan, terwijl men verder leest.

Het Hollandsch van v. Eeden hier is niet bedacht, niet willens gemaakt, niet kunstmatig in kille bewustheid saamgekalfaterd uit gangbare expressies, noch is het losjesweg maar neergeschreven, zooals het loopen wou, glad en ondiep, — neen, 't gelijkt veelmeer een klare vloed water, die, zonder bruising of bobbling bewegend, geleidelijk stroomt met een zachte stuwing, volgens des schrijvers gelijkmatigen wil.

Gelijkmatig-werkende inderdaad is de macht die langzaam-aan dit werk tezaamvoegend, wel niet zich verhief tot een hartstochtelijk-gevoeld begrip van het tragische, het diep-ontroerende, waar het onderwerp van tijd tot tijd toe steeg, maar dat niettemin ook nooit ging dalen tot een dor en strak relaas.

* * *

Hoe heeft de schrijver dit kunnen bereiken, hoe heeft hij het wonder weten te bewerken, dat, terwijl toch het werk in 't geheel ons zoo treft, als een bijna onafgebroken reeks van zachte gevoels-impressies, als een delicaat brok ziel-en-natuur, wij tegenover de hoofdpersoon, de binnenste kern, het drijvende, zelf-gedrevene midden, toch blijven staan eenigszins als tegenover een tamelijk Vreemde, waar wij niet mee kunnen voelen en lijden, die wij kalmpjes kunnen beklagen op zijn hoogst? Dat komt ten eerste door den aard van haar wezen, maar ook ten andere om de wijze, waarop de schrijver ten haren opzichte zich plaatst.

Hedwig de Fontayne toch is niet, wat men noemt, een mensch-onder-menschen, geen vrouw, die lijdt mèt en door en voor andren in zichzelf, ze draait integendeel altijd en uitsluitend om zichzelve heen, ze is, eigenlijk-gezegd, een geheel-en-al-apart-staand individu, nooit ofte nimmer sympathiseerend met anderen, in den echten zin van dit woord. Zoo staat Hedwig de Fontayne in het leven, en de schrijver, die haar teekenen wou, heeft zich kalmpjes aanschouwend en noteerend tegenover haar gesteld overal en altijd, observeerend haar tot in de kleinste dingen, niet als de artistiek beminnende beeldhouwer eens zijn wordende schepping, maar als de man, die weet en dus kan. Nooit, geen enkel oogenblik zelfs, heeft hij met haar gesympathiseerd in haar diepste wezen. Zijn hand mag nog wel een pooze gebeefd hebben, zijn oog heel even geschitterd somtijds, maar toch blijft hij haar zien als vreemde verschijning, waar hij alles van zien en zeggen wil.

Goed-begrepen, is dit geen oordeel over, maar een

de essentie juist weergevende karakteristiek van deze kunst.

Of er echter in 't geheel geen aanmerkingen op een paar onderdeelen te maken zouden zijn?

Ik weet het niet — maar het wil mij voorkomen, dat het verslag van Hedwig's ontmoetingen in Londen, en van de daaropvolgende reis naar Frankrijk, niet zoo reëel als de rest der ondervindingen, niet zoo begrijpelijk-gemotiveerd, niet zoo levend is voorgesteld.

Dat doet er echter nu minder toe: dat zijn slechts bijzaken, en het laatste gedeelte der tragedie is weer stil-heerlijk, hoog en mooi.

Van Eeden is, over 't geheel genomen, volkomen gegeslaagd in wat hij woû geven: een accuraat geobserveerd geval, gebootst in uniek, in zacht-sterk Hollandsch, door een alles zooveel mogelijk objectief aanschouwenden kunstenaar, gelijk er weinigen zijn.

Van de Koele Meren des Doods. Een verhaal door Frederik van Eeden. Amsterdam. W. Versluys. 1900.

LXIII.

HERMAN ROBBERS.

Wie heden ten dage een roman wil beoordeelen, heeft eerst goed te weten en krachtig te voelen, hoe een boekwerk, dat inderdaad een roman mag heeten, in den grond zijns wezens behoort te zijn. Want de tijd is voorbij, toen men alleen een historie had te verzinnen, met een kunstigen knoop en een verrassende oplossing, een oplossing, droevig vaak maar ook wel eens weldadig voor wat typische figuren, die deden en spraken, zoo eigenaardig, zoo vreemd soms, als er alleen werd gedaan en gesproken in een boek. Na het langzaam doodloopen der romantische periode, van als iedere periode, in gemeenplaats en conventie, zijn de auteurs, die ondertusschen opkwamen, weer frisch gaan begrijpen, weer ernstig ernaar gaan werken, dat kunst is een kwestie van dingen en niet van woorden, van levende feitelijkheid en niet van stereotiepen, overeengekomen schijn.

Ja, kunst is de weêrgave van een werkelijkheid steeds. Zóó luidt het fondament van de hedendaagsche, zoowel als van alle waarachtige kunst. Als men de werkelijkheid maar niet, zooals velen doen, met de werkelijk-

heid van jan-en-alleman wil verwarren, wil beperken tot de daaglijksche werkelijkheid om ons heen. Ook van deze kan kunst komen, zwaar en geweldig, of vriendelijk en aangenaam, maar zij is toch niet de eenige, en ook niet de hoofdbron der literaire kunst. Ja, zelfs de roman-kunst heeft een breederen bodem, waarop zij kan tieren, een rijkeren en ruimeren grond voor haar groei, dan het sleurige vegeteeren der alledaagsche menschen, dan den hossenden boemeltrein, van de wieg, over het trouwen heen, naar het graf, van wat om-den-dood-niet-bijzondere heeren en dames, — dan het leven, zooals dat ieder mensch, hier op aarde, voor langer of korter tijd ook op zijn beurt wel eens beleeft.

Er is een streven in veel schrijfwerk der laatste jaren dezer nu haast geslotene negentiende eeuw, om het allergewoonste, en dât dan nog gezien door gewone oogen en gezegd met een krassend of sleperig orgaan, zoodat het duf wordt als een buurpraatje tusschen groenteman en keukenmeid, te geven als het puikje van moderne kunst. Ja, als men vermocht te geven het rag-fijn-geziene, maar toch breed-gebouwde, het stil-sombere epos onzer moderne banaliteit, waar dan alles werd in toom gehouden door het staege bewustzijn, dat toch nooit tot lyriek uitbreekt, van het nietig-ijdele van heel dit tegenwoordige, nuchter-berekenend, kalm-, met wat schokken soms, aldoor-voortglijdende, dorre bestaan, ja, als men dat nog vermocht te geven, zooals, een kwart-eeuw geleden, de groote Flaubert het onsterfelijk wou maken in zijn „Education”, dan, maar ook dàn eerst, zou men den kunstenaars willen zeggen: Geef ons uw beeld van het allergewoonste, want het allergewoonste, door ú bekeken,

wordt de allerfijnste, de zuiverste kunst. Maar omdàt zij dat niet kunnen, omdat zij niet veel meer van de werkelijkheid merken, niet fijner en dieper, niet juister dus haar aanschouwen, dan brave slagersknechts, of eerzame courant-ombrengers, of andere nuttige leden der maatschappij, daarom zou men sommige zoogenaamde realisten van tegenwoordig willen vragen: Och, schrijf toch geen boeken meer, maar gebruik de u ongetwijfeld geschonkene gaven liever als kranig-accuraat statisticus, of als wakker ambtenaar-van-den-burgerlijken-stand.

Ik zeg dit hier niet met satyrische bedoeling, o, welgezinde lezer, dien ik gaarne wou wijzen op wat mooi is en goed. Ik zei niets dan de eenvoudige, nuchtere waarheid, toen ik zei, dat er zijn onder de realisten van heden, die zoo saai en zoo droog, zoo katálogus-achtig schrijven, dat zij, ondanks hun stadhuis-accuraatheid, toch duidelijk het bewijs leveren, dat zij geen realistische schrijvers zijn. Want zij willen wel de werkelijkheid, zóóals die is, weergeven in woorden, maar zij kunnen het toch niet verder brengen, dan dat zij geven een inventaris der werkelijkheid. Want de werklijke werklijkheid, zooals zij inderdaad uit zich zelve is, voor den fijn-observeerenden, ontvankelijken toeschouwer, die niets doet dan waarnemen, nauwkeurig waarnemen, met voor alles opene, voelend-begrijpende zinnen en ziel, die werklijkheid, die hij ziet en dan objectief weergeeft, zonder er iets bij te doen van luchtige scherts of warme gevoeligheid, die niet in het wezen der werklijkheid zelf ligt, maar uit zijne opvatting dier werklijkheid vloeit, die werkelijkheid, zeg ik u, die waarachtige werklijkheid is puur uit zich zelf, zonder eenige lyrische toevoeging, zóó vol leven, vol smart en vol vreugde, als maar enkelen

der hedendaagsche realisten kunnen zien. Ja, om het nog eens ronduit te zeggen: ergerlijk is 't, zoo droog en stijf, zoo poppenkastig-houterig als sommige realisten onzer huidige generatie ons wijs willen maken, dat de werklijkheid is. Als gij de werklijkheid zóó ziet, houd het dan maar vóór u, krijgt men lust om te zeggen, wanneer men die ziellooze, doodgeborene mode-producten, wanneer men die werklijkheid-op-sterk-water leest. En men komt eerst weer tot kalmte, als men zich heeft ingewerkt in 't historische inzicht, dat dit misgewassene, vergankIijke realisme, dat niet het realisme eigenlijk-gezegd is, zeer goed te verklaren en zelfs te waardeeren valt, wanneer men het leert beschouwen als de onafwendbare, eenzijdige reactie, die, als iedere reactie, te ver ging in haar strekking, tegen 't sentimenteele en humoristische zeuren, dat zoolang voor realisme heeft gegolden in onze kunst van een twintig jaar geleên.

Ja, de groote fout dier nuchtre realisten, die alleen maar kijken, en niet, scherp-voelend, elk ding de plaats geven, die er aan toekomt in 't geheel, die wel veel opmerken, maar niet al wat er noodig is, om een kunstwerk te maken, hun fout is, dat zij missen wat men noemt: temperament. Zij bezitten niet den flair, het intieme, spontane onderscheidingsvermogen, de uit hun onbewustheid komende fijnsprietige macht, om, uit heel den rijkdom hunner zinswaarneming, om, uit het zich aan hen opdringende van alle kanten, datgene te kiezen met plotseling-zekeren, genialen greep, wat het kunstwerk, dat in de realiteit ligt verborgen, tot waarachtig kunstwerk voor altijd maakt. Zij kijken nauwlettend en noteeren veel ook, maar zij zijn geen artiest, en zien dus niet en geven niet het eenig-noodige, wat hun werk zou maken tot echte kunst. Maar

wàt moet de kunstenaar dan zien en wàt moet hij geven? Ja, dat kan natuurlijk de schrijver van te voren zélf alleen weten, de kritikus is de schrijver niet, en de kritikus kan slechts zeggen, als hij het werk klaar voor zich heeft, of de schrijver heeft gegeven datgene, wat hij moest.

* * *

Maar natuurlijk, dat naarmate het temperament verschillend is, ook de weergave der werklijkheid bij verschillende schrijvers verschillend zal zijn. Verschillend in onderwerp, verschillend in keuze en in-'t-lichtstelling der deelen, verschillend ook in toon en beweging van den zin.

En nu moet ik zeggen, dat het boek van den heer *Robbers*, *De Roman van Bernard Bandt*, mij bijzonder aangenaam heeft aangedaan, mij als een bad van zonnewarmte met frissche winden, mij als een zuiver stuk natuur gelukkig heeft gemaakt. Men merkt weinig van den mensch, die het heeft geschreven: zijn kijk op menschen en dingen is objectief-episch, en zijn temperament is door en door gezond, bloedwarm-robust, maar toch fijn-voelend, een temperament, dat niet terugdeinst voor de moeilijkste problemen van psychiek-en omgeving, maar dat alles toch ten slotte weet te zien als, te brengen tot, voldoening en stille weelde en wijdbreede rust. Herman Robbers beschrijft de werklijkheid, maar kiest met kunst datgene uit de werklijkheid, uit de eindloos-veelvoudige en grondloos-diepe werklijkheid, wat eindigt in kalm-zalige, maar sterke harmonie. Want het moest nu toch eigenlijk eindelijk eens uit zijn, die uitsluitende heerschappij van het naar-

geestige tobben, dat altijd en eeuwig de dingen in het licht zien, erover gegooid door een kwijnend- sombere, een toch waarschijnlijk slechts onvolgroeide, een gebrekkige psychiek. Wij weten het heusch wel allemaal, dat dit roezemoezig leven geen laf-chique spelevaart op gladden vijver in een mild zonnetje van Juli is, doch om je daarom nu onophoudelijk te vermeien, zoo zonder éen terugslag maar, in het zwaar-duf tragische van elk ding op aarde, en iedre karbonaad op je bord om te keeren, om te kijken of hij aan den andren kant ook wel zoo bruin en zoo bros is gebakken, dat kan wel heel echt-gemeend zijn en om-den-drommel geen komedie-spel, — maar 't is toch bij lange na niet de aleenige wijze om te voelen het leven. De ziel kan als een Proteus zijn, en ook de kunst van Herman Robbers heeft recht op een eereplaats in een mogelijke expositie van twintigste-eeuwsche kunst. En even lang blijft *zijn* werk leven als de kranigst-gevoelde en meest gesoigneerde pessimistiek.

Het boek des heeren Robbers moest gelezen worden door alle jonge mannen, die nu sarkastisch grijnzen of hoogwijs filosofeeren over de ellende van het leven, zóóals het is. Die ellende is er zeker, ik weet er van mee te praten, en de menschen zijn vaak klein, en dom-kwaadaardig en allerbelachelijkst-arrogant op niets: maar, och! steek hun de hand soms toe, met klaar en open aangezicht, en de geheimzinnige sympathie, die op den diepsten grond van alle zielen sluimert, hoe ook bevlekt, ja, overschimmeld door het leven, het dagelijksche leven, zal op den duur toch alles weer terechtbrengen en ons door zoo'n handreiking weer een stap nadervoeren tot een schoonere, hoewel nog verre toekomst, voor het geheele menschelijk geslacht.

Het boek van Herman Robbers moest overal gelezen worden, want overal zou het brengen wat moed om te leven, wat lust om recht-op te staan, wat wil om te volharden en te zijn wat men kan.

De Roman van Bernard Bandt door Herman Robbers. Uitgegeven door Jacs. G. Robbers te Amsterdam, 1897.

Juli 1898.

LXIV.

P. C. BOUTENS,

Dichter is ieder, die de muziek geeft van 't woord, die, al schrijvende, zijn woorden vanzelf gaat schikken tot een gevoelde beweging van rhythme en van klank.

Zoo luidt de algemeene, wijd-strekkende formule, waarin ieder dichter past. Maar dichters zijn er vele en van velerlei soort ook, en wie goed wil weten, wat dichtkunst eigenlijk is, heeft wèl te bedenken, dat er twee groote hoofd-kategorieën, dat er twee rassen van dichters zijn. De eenen zijn de dronkenen van rhythmisch geluid, die niet zoo bijzonder teêr zijn van emotie, noch zoo heel groot of subtiel van verbeelding, maar die aldoor slechts hooren, diep in henzelven, het golvend op-en-neêr-gaan van ik-en-weet-niet-wat, 't harmonisch beweeg, dat hen staêg maar drijft, en bezield doet schrijven, zonder dat zij 't bewust zoo willen, en dat zij dan omzetten in zwiervolle geheelen van goedklinkend rhythmus, waar ieder, die iets dergelijks in zichzelf kan voelen, die ook vatbaar is voor aangenaam-luidende klank-combinatie, van zeggen gaat met bewondering: Wat schrijft die man mooi! Zij zijn, zou men

kunnen zeggen, een soort van embryonale musici van aanleg, en de taal is hun rijk-klankig en gedwee instrument.

Bij ons dan is de knapste dier geduriglijk en vloeiend fantaseerende virtuosen op 't klavier van het Hollandsch nu wijlen de heer ten Kate geweest. Die tokkelde op de taal, als ware zij een vleugel, en, altijd kunstvaardig, liet hij ons een schat na van melodieus-bewogen, heen-en-weder-gaand woordgedans, waar men veel van kan genieten, als men een gevoelig oor heeft voor geluid. Maar toch één ding miste hij, en allen die als hij zijn: hij en die anderen hadden den vorm wel, het uiterlijk des dichters, het zuivere gevoel van de schoonheid der taalmuziek, maar niet zoozeer het andere, even essentieele, wat den dichter tot dichter slaat, het psychische leven van innig gevoel en geziene verbeelding, dat, te zamen met die taalmuziek, den allervolmaaktsten, den waren dichter maakt. Versta mij nu wel: ik bedoel hiermeê niet, dat een dichter van het ras, dat ik thans op het oog heb, volstrekt geen gevoel of verbeelding zou hebben, ik bedoel alleen, dat hij mist, in de meeste gevallen, dat éénig-noodige voor den blijvenden dichter, dat onuitsprekelijk-eigenaardige, die psychische essentie, waarvoor men slechts één woord heeft, dat eigenlijk niets uitdrukt, omdat het zoo misbruikt wordt, het woord: poëzie. Den vorm is hij meester, hij kan oreeren en declameeren in rijm en in rhythme, dat uiterlijke prachtkleed, men zou haast zeggen: tegen de klippen aan, maar, als men, zijn ooren toebindend voor dien taal-zwier, er nauwkeurig op gaat letten, wàt hij eigenlijk zegt, dan merkt men al heel gauw, dat, wàt hij zegt, geen kijk geeft in zijn binnenst, geen fijnere of forschere, geen zachtere of rij-

kere zielsbeweging is, maar, hoe sierlijk ook ruischend, zoo nuchter is als kalfsvleesch, of zoo vaag en onnoozel, zoo zonder slot of zin, als het saamgeflanst gepreekstoel van een boersch proponent.

Ook in onzen tijd is die vormkunst aan 't opkomen wier charme slechts bestaat in rijzing en val van getelde syllaben, maar lang niet zoo meesterlijk van rollenden maatdeun als het bekorend gehip-hop van ten Kate, zal zij even snel als zij kwam wêer verdwijnen, zoo leeg als zij vaak is aan innerlijk gehalte, aan waarachtiglijk gevoelde en geziene poëzie.

Maar naast deze kunst van uiterlijken woordglans, van breede beweging en sonoor geluid, die ook wel, heel mooi en zuiver kan wezen, als zij maar werkelijk doorleefd is en doorproefd, — doch dat is zij slechts zelden, — naast dat meer of min gemeend rhetoriseeren staat er een kunst van echtere waarde, waar de innerlijke ziel des dichterlijken kunstenaars meer direct en intiem tot de ziel des lezers spreekt. De ongelukkige Verlaine, wiens verschijning in persoon ons allen eens trof als een wonderteêre kelk, eenzaam bloeiend op de mestvaalt in een achterbuurt, wiens aandenken heilig zij bij ieder die leeft, Verlaine is de man, die dit soort kunst het zuiverst heeft gegeven, die zijn vlekkelooze diepere-individualiteit met haar tallooze pure, bijna ongrijpbaar-fijne nuances heeft doen uitschieten en bestendigd tot evenzoovele eeuwig-geurende bloemen van poëzie. Hij treft zoo en roert zoo, omdat hij ons geeft het leven zijner ziel: niet in de ruischende staatsiegewaden der muzikale phrase, maar naakt als de emotie zelf voor zichzelf is, met haar fijn-teêr rhythmi-

schen harteklop en 't harmonisch-deinend bewegen van haar ademtocht.

En waar HIJ naar streefde, wat HIJ volbracht, daar beginnen ook wat jongeren bij ons naar te reiken, ook bij ons komen geesten, die spontaan-weg versmadende het weelderig-golvend kunstvolle plechtgewaad der nu langzaampjes aan wel wat doodgedeunde traditie, begeeren te geven hun diepste vreugd en smart en visie in heel de naakte schoonheid van haar warmlevend lijf.

En — na alles moet ik zeggen — als een der fijnsten en meest echt-begaafden van dat naderend op-geleef, als een der waarachtiglijkst artistieken der komende generatie heeft zich voor mij de heer Boutens getoond. Zijn boek is niet gelijk in al zijn deelen, hij daalt soms zoo laag als hij hoog is gerezen, doch dat hij plots zoo rijk en vol-bloeiend kan pralen, maar een oogenblik daarna zich verliest in geklink-klank, bewijst dat wat hem ontbreekt slechts wat zelfkennis is.

Ik spreek hier als kritikus, dat is als mensch, die niet slechts wil juichen als hij iets-schoons heeft gevonden, maar die ook berispend-ernstig ziet, waar die schoonheid ontbreekt. Want dát is de manier, de eenige manier, om jongen talenten te geven, wat zij noodig hebben, en hen te houden op den weg, die naar de onsterflijkheid leidt.

Als de jongelui maar willen luistren en mijn woorden overwegen, want ik kritiseer niet voor mijn eigen pleizier, — het schaakspel is veel prettiger, — maar den artiesten tot een vingerwijzing, waar zij misschien hun voordeel meê kunnen doen, het publiek tot een leidsman naar wat blijvend schoon is en goed.

Het was mij, toen ik 't boek des heeren Boutens las,

of ik stond op een heuvel, eenzaam rijzend van uit een wijd veld. En daar beneden, in de verte, op het vlakke land rondom mij, togen troepjes van zingend en musiceerend zich druk bewegende lieden in gestadig heen en wedergaan, om en om. Ik stond daar en hoorde aandachtig naar die geluiden, de brokjes melodie en de vlaagjes van rhythme, die doken uit de diepte met den wind naar boven, uit de verte naar mij toe. En het roerde mij soms innig, die fragmentjes van muziek, maar dan ging het weer verloren, want de wind, die daar woei langs de wijde vlakte, nam telkens weer de overhand, mij onaandoenlijk stemmend, wijl hij scheerde langs mijn ooren, en slechts nu en dan, als even poozend, een sprankel van echte muziek naar mij bracht. Ik werd er een beetje spijtig van, een beetje ongedurig, daar ik telkens te vergeefs weer trachtte te grijpen, met grage ooren, die verre harmonie, die ik toch zeker zou hooren, met al hare wendingen, in haar volle beteekenis voor zinnen en ziel, als maar aldoor die klapperend-blazende, die beteekenislooze wind er niet was.

Maar ik bleef staan en wachtte, oplettend en bedaard, tot de wind, waar die veegjes van muziek op zweefden, geheel voorbij was, tot ik het boek, ten einde toe gelezen, weer sloot.

De recensenten halen verzen uit dezen bundel aan: die verzen zijn magnifiek, maar 't zijn altijd weer dezelfde, en op de rest heeft, schijnt het, niemand gelet.

Het boek van den heer Boutens, zooals hij 't heeft gegeven, is het boek van een man van magnifieken aanleg, maar die, met al zijn aanleg, toch niet heeft gegeven, wat hij geven kòn. Er is machtig veel moois

in aan muziek en beelding, maar ook zeer veel embryonaals en nog niet tot volmaakte kunst gewordens, zeer veel dat gelijkt op het onbestemde en nog op de muziek praeludeerende neuriën van een in baring verkeerende ziel.

De heer Boutens had zijn boek, zooals 't hier ligt, nog achter moeten houden, de proeven, die hij opschreef, voor een niet gering deel stil-bergend in portefeuille, en 't bij tijd en wijle toetsend, in gelukkige oogenblikken, aan wat hij voelde en hoorde in zijn diepste ziel en zoo zijn werk volmakend, nauwkeurig en liefdevol, totdat hij op eens, uit eigen beweging, spontaan had moeten roepen: Nu kreeg ik wat ik hebben wou, nu kan ik het niet beter, nu voel en weet ik het overduidelijk: Nu ben ik de man, die zijn ziel uitzong.

En, als mij ook déze opmerking is vergund: dan vermoed ik dat Boutens' fout ligt in het in-zich-opnemen, en, als het ware, tot-eigen-vleesch-en-bloedmaken van de Verzen van Herman Gorter, die met evenveel talent maar even weinig zelf-kritiek als de heer Boutens, ook veel heeft gegeven in zóó ongevormden, onvolgroeiden toestand, dat het niet langer dan 50 jaar leeft.

Moge dan de heer Boutens, in zijn verdere carrière, die, als hij ernstig wil, een schitterende kan wezen, nooit meer iets uitgeven dan vóór hij gevoelt, dat het is, op een haar na, in fijn-geproefde woord-combinatie en zuiver geluid en rhythmisch beweeg, wat zijn ziel heeft te zeggen, en moge hij gaan versmaden, wat hij nú niet deed, elk à peu-près, en elke benadering van zijn inwendig schoon, die niet voor zijn diepste en

rijpste overtuiging weergeeft in woorden de waarachtige essentie van zijn nog naar zelf-uitzegging worstlend gemoed.

Op zoo'n manier toch slechts zal hij eenmaal kunnen worden de groote dichter, die hij zich nú helaas! slechts in enkele zijner verzen ten volle betoont.

Verzen, door P. C. Boutens, met een voorrede van L. van Deyssel, Den Haag. Maison Blok, 1898.

Augustus 1898.

LXV.

P. H. van Moerkerken Jr.

Hoe zou het toch wel komen, dat het uitgebreid geheel, zoo vol van verscheidenheid, zoo rijk-vertakt, van epische, lyrische en ook dramatische gedichten, waarmede de Nederlandsche vers-kunst zich inzet, zoo schaars wordt gelezen, zoo bijna-niet genoemd?

Er wordt mij geantwoord, dat, wat men noemt de midden-nederlandsche, die oude, poëzie, te ver, in tijdsruimte, van ons afligt, en dat zij onzen geest in geenen deele raakt, omdat we ons in de toestanden, dáár gegeschilderd, volstrekt niet meer thuis voelen, omdat wij, de menschen-van-heden, — hoort! — verder opwillen en ook verder gaan.

Maar dit vind ik nu wel een erg-flinke uitvlucht, van een mensch, die zijn geest omgrenzen moet, omdat de van alle kanten aanstormende werkelijkheid hem anders wel eens te machtig worden kon — een waarachtig-ruim mensch evenwel denkt en handelt juist andersom. Want *die* ziet en voelt het leven overal, het echte, waarachtige, altijd-gloeiende menschenleven, dat spontaanlijk in brand van gevoel of gedachte op is gaan flikkeren telkenmale weêr, door álle tijden heen. En wat de men-

schen-in-'t-algemeen nu ook al voor staatsvorm, of kerkelijk begrip, of andre tijdlijke kleeding aan-hadden, diep onder en in die schijnbare wezenlijkheden, droomde en leed, of lachte en genoot, toch altijd hetzelfde soort wezen als wij zelf zijn, met dezelfde verlangens, met gelijken levensdrang, en alleen maar met een ander soort van hoed op het hoofd.

Als dit nu zoo is, en wij *dit* maar vasthouden, dat de werkelijk-waardevolle letterkunde, d.i. de gevoeld- en gezien-gedane reproductie-van-het-leven-door-het-woord in de innerlijkste essentie altijd overeenkomstig blijft, en dat het echt-menschelijke, ondanks alle verschil-van-vorm, ondanks de wisseling van uiterlijkheden, er tòch steeds uit gewaar te worden valt, — als de lezer van deze groote waarheid diep-in overtuigd zich voelt, en haar zich duidelijk bewust heeft gemaakt, dan zal hij, geloof ik, met grooter belangstelling, dan waartoe hij zich ooit in staat had gewaand voor producten van zóó lang geleden, grijpen naar dit boekje vol leuke, oude kunst.

Maar dan nòg... Er heerscht ook bij vele menschen, vrees ik, een misverstand, een vreemd idee, waar 'k hen, terwille van hun eigen genoegen, niet te zeer tegen waarschuwen kan. „Oud" is bij hen, zoo half voor hun bewustzijn, vrijwel gelijkluidend met statig-verheven of grondig-zwaar, en zij zoeken dus allicht in dit boekje en denken er iets te vinden, dat gelijk aan een tafel-van-wetsgebod strak omhoog staat, iets voornaams, iets grootsch', iets-ontzachlijk-dieps. En zoo gaan zij dan, gespannen en vol verwachting, lezen, maar breken ook weer plotseling, een beetje verbaasd en teleurgesteld, af. Want insteê van dat geheimzinnige en eerwaarde, waar zij zich op hadden gespitst, vinden zij integendeel

iets heel eenvoudigs, iets raar-realistisch' en simpel-gevoeligs, waar ze dan nagenoeg niets áán kunnen vinden, omdat zij daar geenszins op hadden gerekend, en dus een beetje van-de-wijs zijn gebracht.

Is dát nu alles, zeggen ze met spijt, en grijpen weêr, met driftige handen, naar hun George Eliot, of, zijn ze van-een-ander-soort, naar hun Zola.

Dit is mij toch veel eigener, zeggen ze hoogjes, en beter geschikt voor den modernen mensch. Zoo spreken ze, wegwerpend, en vergeten, dat er reeds in die oude stukken iets overeenkomstigs, alleen maar wat directer en naïever, staat geboekt.

Wat zegt gij b.v. wel van het volgende? 't Is een verschrikkelijk drama op zichzelf, maar verteld op een wijze, met een zuiveren eenvoud, zonder eenige, ook de allerminste, mooimakerij, gelijk een engel-uit-den hemel het zou doen.

* * *

Een hartstochtelijke jongen verzekert aan zijn meisje: „Al waren alle bergen van goud, en alle water was wijn... ik zou er toch niets om geven, als ik jou, als ik jou niet had!"

Is dit nu niet goddelijk-prachtig en prettig, is dit niet overheerlijk-gezegd? Geachte lezer, verdiep u daar eens in. De jongelui van tegenwoordig vragen vaak integendeel, alleen maar: „Wel, Allerliefste, en hoeveel breng je meê?" Niet, dat zij daar, praktisch, ongelijk in hebben, maar deze middeleeuwsche liefdesbetuiging komt mij toch heel wat echt-menschelijker voor.... is 't niet zoo?

Het meisje, evenwel, verwijst den jongen naar haar

papa — ge ziet het, lezer! wij zweven hier volstrekt niet in de wolken — maar de minnaar, van zijn kant: „Dat heb ik al gedaan, doch die wil heelemaal niets van mijn aanzoek weten. Maar, wanneer jij nu kort-en-goed, als een haas, met mij meêgaat, dan is de heele kwestie opgelost.” Het meisje echter wil zich liever wat bedenken, waar zij, zooals later blijkt, gelijk in had. „Want,” zegt zij, „de jongens zijn zoo bedrieglijk, en als je mij nu naderhand eens in-den-steek liet, dan was ik er toch leelijk aan toe, en wist geen raad.” „Kom,” zegt de jongen, „dat zal zoo'n vaart niet loopen, want jij bent, o, zoo'n mooi meisje en buitendien een prinses.” „Welnu,” zegt zij eindelijk, „jij bent ook van adel, dus alles komt toch ten slotte terecht.” Zoo gingen ze dan tezamen aan den wandel en verscholen zich eindelijk, van overgroote moêheid, onder een breeden lindeboom. Maar het gevolg was natuurlijk van dat lommerrijke uurtje, dat de positie van het meisje, meer dan wel zou mógen, interessant werd, omdat zij nog niet op het raadhuis was geweest.

Het meisje vindt dat, zooals te begrijpen is, verschrikkelijk, maar de jongen, die zich dan plotseling ontmaskert, als de eigenlijke fielt, die hij is, maakt haar een standje, om haar huilen; en zegt heel ruw: „Ik wou, dat je nu maar bevallen was, en dan goed-en-wel dood. Want dan zou ik je rustig begraven gaan onder dezen grooten lindeboom.” Doch de jonge dame, ook niet van vandaag-of-gisteren in haar diepste zíel, repliceert, welbeslist, met: „Zoo, wou je dát? Neen, dan wou *ik* veel liever, dat *jij* er boven aan hing, aan dien mooien, groenen boom.” De jongen, gekwetst in zijn ijdelheid, slaat haar op de wang, waardoor zij op den grond valt. Maar zij, nóg niet malsch: „Eer dat er zeven

jaar vervlogen zijn, zal je hier weer komen, om te bedelen bij mij, als een dood-arm man."

Zoo gebeurt het dan óok: het kind is ondertusschen zeven jaar geworden, en als zijn vader er dan eindelijk aankomt, laat de ongehuwde moeder, vergevensgezind, hem door het kind van brood en wijn voorzien, er bijvoegend: „Dit is jouw vader, want mijn Liefste was hij eens op-een-tijd."

Maar de niet door de wet erkende schoonvader, die achter de deur juist staat, luistert dit af, en treedt naar binnen en slaat het hoofd des lagen verleiders van den romp, met éénen slag. Den bebloeden kop, die veel op een rooden appel geleek, gooide hij toen zijn dochter op de knieën, met de schampere woorden: „Huil daar nu maar om!"

In de laatste strofe komt dan de dichter zelf plotsling aan het woord, en berst in tranen over dat tragische uit.

Dit was, in een taal, die klinkt als kouten, een tragedie, haast even verschrikkelijk als eene van Shakespeare, wat de grove feiten betreft, al geeft zij, in haar ondoorleefde kinderlijkheid, niet de diepte aller roerselen, als hij.

In een heel anderen toon gehouden, daarentegen, zijn o.a. een paar zachtgevoelde liedjes, die óók hier staan, b.v. van die twee jonge-lieven, die heimelijk in een boschje gaan, om daar zoet te kozen met elkaêr, maar de nachtegaal, die er over heenvliegt, zal het wel verklappen, alwat ze daar doen.

Kortom, dit boekje bevat goddelijke staaltjes van wat de Kunst der Middeleeuwen, hier te lande, voor schoons

vermocht. Het is een boekje vol innige liefheid, teêrfijne zachtheid, maar ook, waar die tepas komt, vol diepe droefheid en geweldige kracht. En de fijne *Van Moerkerken* heeft er plaatjes bij geteekend, die er precies bij passen, en die ons erg doen verlangen naar méér van dat soort.

Twaalf oude Liederen. S. L. van Looy, Amsterdam.

LXIV.

JOHAN DE MEESTER.

Het ware zeer te wenschen, dat er bestond een geschiedenis der Nederlandsche letterkunde van de vroegste tijden tot den huidigen dag, maar dan een waarachtige geschiedenis, dus niet eene, geschreven in diktongig, verhaspeld Hollandsch, door een theoretisch boekengeleerde, gelijk wijlen de heer Dr. Jonckbloet was.

De geschiedenis zou *niet* moeten wezen, wat men noemt, geleerd, d.i. waar de geleerdheid buiten-op zit, zonder dat zij is geworden tot wat zij enkel zijn moet, de spier van 't warme leven, dat klopt van vloeiend bloed. Neen, zij zou moeten geven de volledige ontwikkeling van 't geestelijk leven, zooals zich dit uit, op alle mogelijke wijzen, in proza of rijm.

Door alle exacte détail-weten heen, — wèl daarop steunend, maar óók tevens daarboven uit-rijzend, — zou zij moeten geven de levende beelden der enkele personen, zoowel als dat van den langzaam, iu het staeg voortschrijden, zich vervormenden, ganschen tijd. Ook zou zij moeten wezen, in het oordeelen, *niet* dogmatisch-aesthetiseerend, d-i. consequent-scheef en oppervlakkig

alles bekijkend nàar uit boeken geleerde abstracties. Neen, elk werk, waarover de literair-historicus zou komen te spreken, zou hij zelf behooren te kennen, het zelf moeten doorvoeld hebben, het zelf tot in hart en nieren geproefd, zooals het meestal samenstemde, of, heenwijzend naar iets verders, schijnbaar streed met den tijd, waarin 't ontstond. En, vervolgens, met zijn doorvoelde begrip, de op elkaêr gelijkende essenties tezamen stellend, tot geheelen of stroomingen van kunst, zou hij, van het individueele, van het wezenlijk-bestaande, gewetens-vol-wetenschappelijk uitgaande, kunnen komen langzamerhand, door objectief-voelen, fijn-begrijpen en breed-groot-zien, tot een juist inzicht en een klare voorstelling van een heel tijdvak, zooals dat is geweest.

Zóó zou de waarachtige literaïre historie-schrijver de geschiedenis construeeren van onder-op, van-binnen-uit, en niet, zooals dat hier te lande, gemakkelijkheidshalve, vroeger vaak gedaan werd: van buiten er-naar-toe en van-boven-er-over-heen.

En dan, ten slotte, als de boel tehuis eerst klaar was, èn recht-op stond daar, in zijn eigene, door zichzelf voldoende pracht, dán eerst zou de schrijver verder mogen gaan. Dán zou hij mogen en kunnen gaan vergelijken en verklaren met en door de vreemde literaturen van de landen om òns land heen.

Maar — zooals ik zeg — vóór dat *dit* wordt gedaan, moet eerst de literatuur-geschiedenis van een land eene, uit en door de literaire kunstwerken van dat land-zelf, begrepene en gevoelde aanschouwing zijn geworden. Want, in het tegenovergestelde geval, wordt zij niets anders en niets méêr dan een met abstracties manoeuvreerende, dom en koud het werkelijk-levende, buiten haar wezenlijke leven om, in een hokje dringende re-

denatie, waar de mensch, die het levende leven inderdaad wil kennen, niet bijster veel aan heeft.

Wie van de jongeren, nú of later, zal ons iets geven, wat op een zóó ernstig opgevatte, op de eenig-echte literatuur-geschiedenis lijkt ?

II.

Tot de vorige beschouwingen ben ik o. a. gekomen door te lezen **Deemoed**, Johan de Meester's meesterlijk boek.

Wie dit boek bedaard gaat lezen, zich open-stellend met ziel-en-zinnen, moet, noodzakelijk,. al heel gauw getroffen worden door iets heel-bijzonders ervan. Leg, terwijl ge er aan bezig zijt, het boek, voor-de-aardigheid, maar eens even neêr. Dan zult gij merken, — en dat zal u een vreugd wezen, — dat gij het boekzelf, dit is, wat erin te lezen staat, niet uit uw binnenste wegkrijgt, door die daad. Neen, het leeft in u ná, en gij ziet het nog, gij hoort het nog, alles, wat daar, echtinwendig- en uitwendig-levend, glas-helder stond, en het is u, of gij met levende menschen en in bestaande werklijkheden, zelf-medelevende, hebt verkeerd.

Dat komt, omdat de schrijver er volkomen in geslaagd is, om èn atmosfeer, — uiterlijke lijn en stand en beweging — èn inwendige, fijn door-werkte ziel erin te leggen, zóó dat dit boek, ook al heeft men het gelezen en weggelegd, toch, als iets werkelijk-door-ons-ondervondens, in lieve vertrouwdheid bij ons blijft.

Dit boek is dus, eigenlijk-gezegd, geen boek, maar méér nog een stuk leven, een ademend en sprekend, een ziend en voelend, een diep-zacht bewogen stuk le-

ven, ruim en klaar. Ja, zoo vergeet men als van-zelf, terwijl men dit leest, het gevoelig-sterke, breed-begaafde — men zou wel mogen zeggen, het geniale schrijverstemperament, dat tot zoo'n wonderbaar werk kon komen om alleen te leven in het werk-zelf, het beste en diepste van zijn Zelf, wat hij schiep.

Buitendien is dit boek — wat de menschen zoo noemen — volkomen-rein. Maar dit is óók iets mooi's in Johan de Meester, dat hij die vlekkelooze reinheid van zijn werk niet telkens als met nadrukkelijke etiketjes, van buiten tegen zijn bladzijden plakt, zooals een onbekwame zou doen. Neen, integendeel, de reinheid spreekt hier, zonder dat de schrijver haar ooit noemt, met duidelijke bewegingen uit de dingen, uit alle dingen-zelf, omdat inderdaad dit boek, tot in zijn wezen, er heelemaal van doortrokken is.

Moge deze schrijver stand-houden, fier!

Johan de Meester, Deemoed. S. L. van Looy.

EINDE VAN HET DERDE DEEL.